7 (345) / 2016
ISSN 1220-6350

caiete critice

Revistă editată de **Fundația Națională pentru Știință și Artă**

Director: Eugen SIMION

Cezar Bolliac
de Eugen Simion

Il y a deux Europes, sinon trois…
de Răzvan Theodorescu

Ion Aurel Pop: *„România, încotro?”*

Un panoramic al presei româneşti
de Dumitru Micu

Ioan Adam, afinităţile selective ale cronicarului
de Constantin Coroiu

Nedemni de supremaţia unicităţii?
de Caius Traian Dragomir

L'aventure politique de Panaït Istrati
de Bianca Burţa-Cernat

caiete critice

Revistă editată de
Fundația Națională pentru Știință și Artă, Grupul interdisciplinar de reflecție
și
Editura Expert,
sub egida
Academiei Române

Nr. 7 (345) / 2016

Revistă indexată CNCS în categoria B

Redacția:

Eugen SIMION
director

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Mihaela BURUGĂ
secretariat de redacție

Aida SARCHIZIAN

Călin CĂLIMAN

Maria MOLDOVEANU

Oana SOARE

Nicolae LOGIN

Luminița LOGIN

EDITURA Expert

Tel.: 318.24.38; 318.81.06
E-mail: edituraexpert@gmail.com
office@fnsa.ro

ISSN: 1220-6350
ISSN (on-line): 2285-5041

Colegiul editorial:

Mihai CIMPOI
Jacques De DECKER (Belgia)
Serge FAUCHEREAU (Franța)
Valeriu IOAN-FRANC
Jaime GIL ALUJA (Spania)
Klaus HEITMANN (Germania)
Radivoje KONSTANTINOVIC (Serbia)
Evanghelos MOUTSOPOULOS (Grecia)
Mihail METZELTIN (Austria)
Thierry de MONTBRIAL (Franța)
Basarab NICOLESCU
Dumitru ȚEPENEAG

caiete critice

CUPRINS

7/2016

FRAGMENTE CRITICE

Eugen SIMION: Cezar Bolliac
Cezar Bolliac 3

A GÂNDI EUROPA

Răzvan THEODORESCU: Il y a deux Europes, sinon trois…
There Are Two Europes, If Not Three… 17

INTERVIU

Ion Aurel POP: România, încotro? - interviu realizat de Florian Saiu
Where are you going, Romania? - interview with Florian Saiu 20

CRONICI LITERARE

Dumitru MICU: Un panoramic al presei româneşti
An Overview of the Romanian Press 39
Constantin COROIU: Ioan Adam, afinităţile selective ale cronicarului
The Selective Affinities of the Chronicler 50

COMENTARII

Caius Traian DRAGOMIR: Nedemni de supremaţia unicităţii?
Unworthy of the value of oneness? 56
Dana LIZAC: Mioriţa lui Alecsandri, în umbra lui Hermes (II)
In the Shadow of Hermes, the God: Vasile Alecsandri's
Mioritza *Ballad (II)*. 60
Bianca BURŢA-CERNAT: L'aventure politique de Panaït Istrati
Panait Istrati's Political Adventure 69

CULTURĂ ŞI ECONOMIE

Ana CRĂCIUNESCU: Tourism advertising – a converging *place* of contemporary cultural and economic identities
Reclama turistică – un punct de convergență al identităților culturale și economice contemporane 75

Ilustrăm acest număr cu lucrări ale artistului plastic
Ștefan DIMITRESCU
(1886-1933)

Eugen SIMION

Cezar Bolliac

Abstract

Acest articol, completat cu numeroase referinţe biografice, are drept scop realizarea profilului istorico-literar al lui Cezar Bolliac (1813-1881), revoluţionar, ziarist, epistolier cu talent eseistic, poet şi traducător. Ca mulţi alţii din generaţia sa, Bolliac este un tânăr curios, agitat, dornic să se sincronizeze cu spiritul timpului şi să mişte inerţiile lumii nord-dunărene. Lecturile din Lamennais, Byron, Lamartine, Victor Hugo, Milton şi Pope sunt importante pentru formaţia sa culturală, cu o bună orientare în cultura clasică, dar şi în literatura timpului său. Ideile celor de mai sus, ca şi cele ale unor personalităţi din sfera istoriei şi literaturii se regăsesc abundent în publicistică a lui Ceazar Bolliac. Ca traducător, i-a tălmăcit pe Mme de Staël şi Manzoni. Alături de alţi membri ai generaţiei, Bolliac scrie o poezie de meditaţie, gândită ca instrument de acţiune socială, politică, antireligioasă, pragmatic morală, militantă, o poezie de concepţie, cum a catalogat-o critica mai târziu.

Cuvinte-cheie: *Cezar Bolliac, biografie, jurnalism, traducere, poezie, istorie literară.*

Acest articol, completat cu numeroase referinţe biografice, are drept scop realizarea profilului istorico-literar al lui Cezar Bolliac (1813-1881), revoluţionar, ziarist, epistolier cu talent eseistic, poet şi traducător. Ca mulţi alţii din generaţia sa, Bolliac este un tânăr curios, agitat, dornic să se sincronizeze cu spiritul timpului şi să mişte inerţiile lumii nord-dunărene. Lecturile din Lamennais, Byron, Lamartine, Victor Hugo, Milton şi Pope sunt importante pentru formaţia sa culturală, cu o bună orientare în cultura clasică, dar şi în literatura timpului său. Ideile celor de mai sus, ca şi cele ale unor personalităţi din sfera istoriei şi literaturii se regăsesc abundent în publicistică a lui Ceazar Bolliac. Ca traducător, i-a tălmăcit pe Mme de Staël şi Manzoni. Alături de alţi membri ai generaţiei, Bolliac scrie o poezie de meditaţie, gândită ca instrument de acţiune socială, politică, antireligioasă, pragmatic morală, militantă, o poezie de concepţie, cum a catalogat-o critica mai târziu.

Keywords*: Cezar Bolliac, biografie, jurnalism, traducere, poezie, istorie literară.*

Pentru că manualele şcolare şi, în genere, criticii sociologist-vulgari din epoca proletcultismului au făcut mult caz de versurile de meditaţie socială ale lui Cezar Bolliac (*Cătăcaşul, Sila, Ocna, Ţiganul vândut* etc.), numele poetului este ignorat, azi, cu obstinaţie. Bolliac nu poate fi însă ignorat într-o antologie a ceea ce G. Călinescu numeşte „poezia măruntă" de după 1840. A scris, e drept, mult şi de toate, în stiluri diferite, dar cine are curiozitatea să citească poeziile şi articolele sale[1], are surpriza să observe că,

Eugen SIMION, Academia Română, preşedintele Secţiei de Filologie şi Literatură, directorul Institutului de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu"; Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section, Director of The „G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory, e-mail: eugensimion@fnsa.ro.

pe lângă *Clăcaşul* şi *Sila*, Bolliac (1813-1881) a scris câteva *meditaţii* (1835) ce arată că autorul citise pe preromantici şi, probabil, pe Lamennais cu *Les paroles d'un croyant* (1833), pe Byron, Lamartine, Victor Hugo şi, cum se dovedeşte ulterior, este la curent, în 1840, cu scrierile lui Milton, Pope etc. Poemele lui sunt variate tematic şi arată, în genere, o bună orientare în cultura clasică şi nu este străin nici de literatura timpului său. Traduce din *Corinna* de Mme de Staël şi din Manzoni în „jurnalul portativ" *Curiosul* pe care îl scoate în trei numere în 1836. Cezar Bolliac este, ca mulţi din generaţia sa, un tânăr curios, agitat, dornic să se sincronizeze cu spiritul timpului şi să mişte inerţiile lumii nord-dunărene. A fost prietenul lui Nicolae Bălcescu şi, în conflictul acestuia cu Heliade, Don Cezare a rămas tot timpul de partea lui. Când s-a iscat scandalul cu diamantele încredinţate de Kossuth pentru a le da lui Fuad-Efendi, Bălcescu i-a luat de mai multe ori apărarea (vezi corespondenţa cu Ion Ghica), spre deosebire de Ghica, care este totdeauna suspicios, nu se ştie de ce, faţă de acest publicist patetic apărător, în timpul revoluţiei şi mai târziu, al cauzelor bune. Este fiul Zincăi Kalamogdartis şi al medicului italian Anton Bogliaco, dispărut repede. Cezar creşte în familia stolnicului Peretz, tatăl vitreg. După obiceiul timpului, învaţă întâi carte grecească în curtea bisericii Măgureanu cu dascălul Matei[2], trece apoi la „Sfântul Sava", unde are ca profesor pe Heliade Rădulescu. În 1833 intră în armată, ca iuncher, dar nu stă mult nici aici. Un traseu pe care îl urmează şi Bălcescu şi alţii. În 1835 tipăreşte un volum de *Meditaţii* în proză poetică, în 1836 publică, s-a văzut, în colaborare cu C.G. Filipescu, „Jurnalul portativ" citat (va scoate multe altele, tot atât de efemere, în decursul vieţii sale!), manifestă interes pentru studiile arheologice şi, în acest sens, frecventează cercul generalului Mavru (socrul de mai târziu al lui Ion Ghica) şi, după cum ne asigură biografii lui, participă la acţiunile societăţilor conspirative din vremea sa („Societatea filarmonică", „Frăţia"), iar în 1841, este trimis în surghiun la Mănăstirea Mărului (unde stă nouă luni), ca urmare a amestecului său în complotul condus de D. Filipescu. În 1842 îl regăsim (evoluţie spectaculoasă!) procuror la Tribunalul din Bucureşti, numit de domnitorul Bibescu. Nu-i singurul din generaţia lui care are o biografie socială atât de accidentată. Peste un an (1843) îl aflăm în „Frăţia" şi, apoi, în toate acţiunile căuzaşilor. În 1848 este, alături de Bălcescu, secretar al Guvernului Provizoriu şi vornic al Bucureştilor, colaborator la „Pruncul român", unde scrie articole în favoarea dezrobirii ţiganilor. Arestat, este îmbarcat la Giurgiu pe o *gimie*, împreună cu alţi căuzaşi, şi reuşeşte să evadeze la Orşova. Merge la Braşov şi, aici, scoate ziarul „Espatriatul" (25 martie-3 iulie 1849) şi, împreună cu Bălcescu, încearcă în lunile ce urmează să-i împace pe unguri cu românii din Transilvania. Este în relaţii bune cu Bem şi, însărcinat de Bălcescu, încearcă să-l câştige de partea revoluţionarilor lui Iancu. Nu reuşeşte, mai ales când este vorba de ideea unei confederaţii a popoarelor din Transilvania în care să fie respectat principiul egalităţii dintre naţionalităţi. Proiectul eşuează pentru că nici Kossuth, nici alţi lideri maghiari nu acceptă decât o asociere în cadrul unui stat naţional maghiar...

În 1850 (ianuarie) izbucneşte scandalul diamantelor şi, oricât de mult se apără şi oricât va fi apărat de prieteni (Bălcescu este cel mai ferm), acuzaţia îl va urmări toată viaţa pe incomodul Bolliac. Cercetătorii ulteriori au dovedit că pintenii de aur fuseseră restituiţi, dar că asupra unor diamante lucrurile rămân nesigure. Kossuth n-a zis nici da, nici ba în legătură cu această delicată chestiune, aşa că asupra bietului Cezar Bolliac va plana, totdeauna, suspiciunea că şi-a însuşit o parte din bunurile încredinţate de liderul maghiar pentru a cumpăra tăcerea turcilor. Aşa gândeşte şi maliţiosul Ion Ghica. G. Călinescu trage de aici concluzia

1 Reprodusă, în 1983, în două volume (*Scrieri*) de Andrei Rusu, cu o prefaţă de Mircea Scarlat, Minerva, Bucureşti.
2 Vezi G. Călinescu, *Istoria...*, ed. a II-a, revăzută şi adăugită, 1986, îngrijită de Al. Piru.

că diamantele reclamate fuseseră folosite, prin consimţământ, în sprijinul revoluţiei. Sigur este că Bolliac trage după el, în viaţa politică şi în acţiunea sa publicistică, această gravă învinuire. De câte ori candidează în parlament, i se aminteşte de ea. În exil, unde sunt mai multe tabere, Bolliac este activ (de partea grupului Bălcescu-Ghica) şi-l atacă pe vechiul lui profesor de la „Sf. Sava", Heliade. În articole, memorii şi scrisori, susţine cauza unirii. În 1857 scoate, la Paris, săptămânalul „Buciumul" (10 martie-3 mai), ce are, ca deviză, „Autonomie, unire, principe străin". Publică, aici, C. Bălcescu (fratele cel mare al istoricului), probabil V. Boerescu, Radu Ionescu, Gh. Sion, Al. Donici. După şapte numere, revista dispare.[3] Reapare, la Bucureşti, între 15 decembrie 1862 şi 5 decembrie 1864, când este suspendată de M. Kogălniceanu, primministru, în urma unui atac violent împotriva guvernului. Bolliac, perseverent, reia în 1865 publicaţia sub numele „Trompeta Carpaţilor", pe care o va ridiculiza mai târziu I.L. Caragiale. Bolliac încearcă de mai multe ori să devină deputat, dar numai în 1869 reuşeşte. În 1870 trece la conservatori şi, în 1875, intră în parlament ca independent. Peste un an, când candidează din nou, adversarii săi de acum, liberalii, redeschid dosarul diamantelor. Cezar Bolliac are un atac cerebral şi, după patru ani de suferinţă, moare la 25 februarie 1881. Cruntă şi lungă agonie pentru un om de acţiune, polemist violent, agitator public, „discursionist" vehement. O fotografie de bătrâneţe (reprodusă de G. Călinescu în *Istorie*) arată un chip dârz, îmbătrânit, cu obrajii dramatic supţi, cu o barbă stufoasă în stilul lui Victor Hugo, cu mustăţi ce se unesc nestingherite cu barba şi cu perciuni abundenţi şi zbârliţi care, împreună cu celelalte elemente, lasă o impresie de rece înverşunare şi de cruntă amărăciune.

*

Opera propriu-zis literară, adică poezia, nu este vastă şi nu ştim de ce G. Călinescu crede că „numai abundenţa a stricat lui Bolliac, care de altfel face dovada unei mari imaginaţii şi a unei amplitudini lirice excepţionale". Abundentă este doar publicistica lui şi, când va fi (dacă va fi vreodată) publicată în întregime, numai atunci vom putea vedea ce strică şi ea. Poeziile lui trec de la un volum la altul şi, când le citim la rând, observăm că ceea ce supără în ele nu este atât abundenţa, cât prolixitatea, lipsa de concentrare a versurilor, în fine, retorica lor gălăgioasă bazată pe o abuzivă tehnică a contrastelor. Este, în bună parte, tehnica poetică a timpului, ca şi substanţa, viziunea din interiorul poemului. După *meditaţiile* din 1835, tipăreşte *Din poezii lui...* (1843), apoi *Poezii noue* (1847), *Poezii – Naţionale* (ed. a 2-a, Paris, 1857), *Poezii – Renaşterea României* (Paris, 1857), *Poèsis*, 1857, Paris), *Colecţiune de poezii vechi şi nouă* (Bucureşti, 1857), urmată de o scriere despre *Domnul Tudor* (Paris, 1858) şi de o *Culegere de mai mulţi articoli publicaţi atât în străinătate, cât şi în ţeară în anii trecuţi* (1861). Vin apoi *Călătoriile*, studiile lui arheologice, care au provocat, între altele, replica spirituală a lui Odobescu. Omul stârnea ostilităţi din multe părţi şi, în afara lui Bălcescu, se observă mai degrabă antipatii faţă de el în cercul căuzaşilor. Ghica, om fin şi diplomat cu mentalităţi europene, nu-l agreează, cum am precizat deja. Ce să mai zicem de irascibilul Heliade-Rădulescu, care nici el nu-i iubit din pricina orgoliului teatral şi nemăsurat... şi, desigur, din cauza spiritului său polemic incontrolabil.

Din articolele lui Cezar Bolliac[4] se poate vedea ce crede el că este literatură şi ce aşteaptă, la 1840-1850, de la ea. În 1836, când îi scrie lui C. Negruzzi, crede, de pildă, că „isprăvile literare face [sic] civilizaţia şi civilizaţia singură fericirea" şi că rolul unui „jurnal critic" (cum este *Curiozu*, la care îl invită să colaboreze!) este „să ne poată curăţa oareşcum limba de mărăcini". Este, acum, tema tuturor, grija de căpătâi a omului de litere daco-roman. Bolliac, care ţine o

3 Vezi DGLR, vol. A-B, p. 204.
4 Vezi *Scrieri*, II, ed. Andrei Rusu, Minerva, 1983.

cronică dramatică, revine des asupra ei cu păreri în genere oneste. Cu privire la teatru, crede că teatrul românesc existent „nu este încă în stare a reprezenta un romantism ca al lui Hugo". Hugo este un nume ce se repetă în articole. Hugo e „imaginer". Hugo e „marşirotul", cel care deschide calea (1837) etc. Unei doamne (doamna C. Ghica) îi comunică într-o lungă epistolă (1841) că „literatura unei naţii [...] este sufletul unei naţii" şi că „numai literatura trece naţiile la nemurire; literatura unei naţii este icoana cea mai sinceră a năravurilor, a gustului, a simţităţii şi a meritelor ei"... Prilej pentru epistolierul cu talent eseistic să citeze pe Ovid, Dante, Petrarca, Tasso, mai înainte pe Malherbe, Boileau şi Baptiste Rousseau şi să facă un elogiu patetic al femeii care a stat totdeauna în preajma geniului şi l-a inspirat:

„Pe când Dante, proscris, pribegea pe sub straşinile francezilor, Beatrice zbura împrejurul lui – în acel haos politic şi religios – şi îi forma *orizonurile*, prin care au trecut la nemurire şi el şi Beatrice. Pe când Petrarc, părăsit molului poeziii, gonea neîncetat o fantomă ce nu voia nicidecum să o prinză, Laura îl întâmpina din când în când cu un zâmbet, ce scotea din inima lui câte unul din acele *sunete*, împrotiva cărora vremea şi imitatorii n-au avut altă putere decât să-şi înscrie semnele mirării lor, precum veacurile şi clădirile cele mai nouă dau lustru şi valoră trufaşilor monumente ale împăraţilor Egiptului. Pe când Torquato Tasso gemea în întunericul temniţilor tiranului său, Eleonora flutura poalele diafane ale unui veşmânt de aer, ţesut pe fruntea lui cea fără somn, şi îi ştergea cu dânsele câte una din acele *lacrămi*, cărora comentatorii se silesc în zadar a le hotărî un preţ. Aşa, doamna mea: damele romane şi Iulia au făcut pe Ovid; Beatrice, Laura şi Eleonora sunt idolii literaturii italieneşti, – luceaferii ce au povăţuit pana lui Dante, Petrarc şi Tasso; soţietăţilor, gustului şi isprăvilor damelor suntem datori cea mai mare parte a literaturii, şi mai toată poezia. Femeile – aste fiinţe ce nu au nici un loc în soţietatea oamenilor – umplu tot deşertul din inima

omului. Şi poetul, astă fiinţă ideală ce nu ţine mai mult loc în soţietatea oamenilor decât femeia, ce nu se rudeşte cu oamenii fără numai întru ceea ce se atinge de inimă – este un fel de clavir cu o mie de octave, dar pe care să întâmplă prea rar să joace oameni – femeile însă totdauna."

Elogiul are şi un scop imediat, mai profan:s-o convingă pe dna C. Ghica să deschidă un salon literar, pentru ca geniile naţionale să aibă unde se întruni, nu pentru a asculta (Doamne fereşte!) un teatru străin, ci unul în limba română. Nici n-a ajuns epistola la destinatar că Cezar Bolliac, deja iritat de ipoteza că salonul propus va prefera, cumva, scrierile străine, ridică tonul şi imaginează dezastre morale şi intelectuale:

„Voiţi să zidiţi un teatru; pentru cine, mă rog? Numai pentru cei ce înţeleg un teatru strein, sau pentru rumâni de obşte? Voiţi să formaţi un teatru strein sau naţional? Daca voiţi un teatru strein, acesta care este este destul ca să încapă pe toţi aceia ce înţeleg un teatru strein; daca voiţi un teatru naţional, unde sunt poeţii care or să sprijinească scena? Care sunt bucăţile rumâneşti? Unde sunt actorii care or să le reprezanteze? Acestea, şi altele o mie ca acestea sunt toate

nişte întrebări foarte importante într-această pricină, şi tot simţul bun trebuie să se gândească mult până să răspunză."

Poziţia lui C. Bolliac este fermă în această chestiune şi ea exprimă, se vede limpede, programul *Daciei literare*. În 1843 scrie dnei L. Văcărescu, reluând, cu o retorică mai exaltată şi propoziţii mai frivole, elogiul femeii:

„Nimic nu este mai priincios poeziii decât parfumul rochiilor, gazul cel uşor care se exală de pe sânul ce a făcut poetul să bată; în contact cu răsuflarea lui, explodează din inima poetului un amestec de dureri şi plăceri ce încântă, fermecă, dar n-are nici un nume: îl recunoaştem numai sub deosibite numiri: *Le lac* (Lamartine), *Un premier soupir* (Victor Hugo), *Fare-thee well* (Byron), *Primăvara amorului* (Văcărescu). Lui Orfeu îi trebuie, doamna mea, o Euridice, ca să poată opri cursul apelor; îi trebuie o Euridice pe care să o piarză, ca să poată îmblânzi iadul cu lira lui; lui Orfeu trebuie negreşit o Euridice, precum trebuie lui Adam o Evă. Răsuflarea femeii este un izvor viu de unde îşi ia viaţă ideea poetului; şi căutătura ei este soarele ce o crapă, o încolţeşte, o dezvoaltă, o coace, ca să poată lăsa dintr-însa o mie de idei urmaşului poetului, şi care vor sta închise într-însul până când alte răsuflări, alţi sori de aceeaşi natură le vor aduce şi lor primăvara lor."

după care, trecând prin cultura greacă, prin poezia trubadurilor, pentru a ajunge la Rousseau, Schiller şi André Chenie, eseistul – dezlănţuit, îmbătat de profumurile feminităţii sublime – declară că „la picioarele femeilor a reînviat fenixul poeziei, amorţit câtăva vreme în asprimea obiceiurilor". S-ar părea că omul „Frăţiei", căuzaşul Bolliac, admirator al lui Hugo şi Lamartine, este, la 1840, un Conachi mai tânăr, mai citit şi cu un gust disociator mai dezvoltat. Ideea lui că poezia este inspirată numai de *parfumul rochiilor* şi de *gazul cel uşor* ce se exaltă de pe sânul femeii, ne poate duce gândul spre această încheiere. Nu-i, totuşi, aşa, poetul publică în 1846 un studiu întins despre poezie în care, putem spune, dă poeziei sarcini mai grele. Cu mult mai grele: să reformeze lumea, să biciuiască viciile, să denunţe sclavia femeii şi „să dea libertate amorului", în fine, poezia trebuie să lovească inegalităţile de orice fel şi să servească o singură religie – *aceea a libertăţii şi a naţiei*. Apoi: *să vorbească inimii, nu numai fanteziei, să desfiinţeze lumea spirituală de dincolo*, să nimicească „poliţiile cereşti", pe scurt, „să schimbe biserica în şcoală"... Este teribil Don Cezare! Gândeşte poezia ca un instrument de acţiune socială, politică, antireligioasă, pragmatic morală, militantă. Este programul radical al căuzaşilor *enragés*, punctul extrem al unei reforme pe care oameni mai ponderaţi, ca M. Kogălniceanu, o văd „fără pripeală", graduală, păstrând tradiţiile bune. Admiratorul şi traducătorul lui Byron, mai aproape de spiritul radical al lui Bălcescu, însă fără viziunea providenţialistă a acestuia, crede că poezia trebuie să producă o reformă totală a conştiinţei sociale şi a conştiinţei omului în lume. Romantismul lui, dacă există, este puternic politizat, pus în slujba luptei de clasă şi a luminării poporului. Pentru aceasta, popii trebuie să devină învăţători:

„Este timpul ca poezia să se ocupe, să puie în mişcare toate resorturile sale la o prefacere întreagă, la o reformă totală de conştiinţă: schimbare a tutulor ideilor ce a avut până acum şi are astăzi omul despre lume. Să cerceteze cu de-amănuntui izvoarele inegalităţii în societate şi să nimicească toate formele şi reformele sociale, politice şi religioase, prefăcând acea iubire numai teoretică de libertate şi egalitate în libertate şi egalitate practică şi actuală. Să întemeieze o singură credinţă religioasă în locul tutulor credinţelor învechite şi prefăcute până astăzi: aceea a raţiei şi a libertăţii. Să dezvolteze, să analizeze şi să popularizeze ştiinţele abstracte în practică vie."

Face şi alte reflecţii şi dă şi alte sfaturi. Spiritul liric să fie, de pildă, în contact cu trei lucruri: „umanitatea, natura şi Dumnezeu". Face acest îndemn în 1867, uitând că, două decenii în urmă, scosese pe Dumnezeu din discuţie. Pare a accepta acum divinitatea, dându-i rolul de a reprezenta „puterea infinită". În aceste condiţii şi

cu aceste surse, poezia adevărată „se îmbracă în evenimentele istoriei, în pasiunile umanităţii, în spectacolul naturii şi în contemplarea puterii infinite". Poezia română să facă bine, aşadar, să părăsească gratuităţile, prejudecăţile (între ele, aceea că politica este o toxină pentru viaţa socială şi este incompatibilă cu poezia!) şi să devină un instrument responsabil al moralei, civilizaţiunii, al dreptăţii şi al libertăţii. Imitându-l pe Heliade, se adresează junilor poeţi români, nu numai să scrie, ci să atace injustiţiile societăţii şi viciile ei morale:

„Nu, juni poeţi români! nu vă lăsaţi a vă încredinţa că poezia nu este alt decât a spune *frunză verde*, că politica este un venin omorâtor al vieţei. Misiunea poeziei este de a întări sufletele prin pictura patimilor, mizerielor şi măririlor umanităţii; de a înălţa adevărul, dreptatea; de a nobila libertatea; de a se coborî în anima poporului, a căuta durerile lui, lacrimele lui; a fulgera pre apăsătorii lui cu fulgerul muzei, de a-i da curagiu şi energie, de a cere progresul, de a lupta spre a împinge neamul omenesc către ursite mai ferice; de a răzbuna o patrie când ea geme în prada apăsătorilor; este un puternic ajutor al moralei şi al civilizaţiunii, un inamic teribil al barbariei, al arbitrarului. Amar acelora cari deturna poezia din calea ei şi vor să o facă instrument al moliciunii sufletelor, al depravaţiunii animei! Aceia nu şi-au cunoscut misiunea lor."

Apără şi el puritatea limbii române, ca şi alţi scriitori din epocă, şi mânia lui se îndreaptă spre cei care îneacă frumoasele vorbe româneşti cu vorbe franceze, aşa cum, pe vremea fanarioţilor, limba română era înecată de grecisme (*Literatura şi limba*, 1868).Pe cei care fac acest lucru îi numeşte „zgârâietorii de hârtie". Aceştia strică limba română, înlocuind *cuvintele latine românite* cu franţuzismele de ultimă oră sau, preluând vorbele franceze, „le pun o coadă românească". Ura lui împotriva *străinismelor* şi, în genere, a străinilor care distrug tradiţiile spirituale şi morale ale naţiei este, acum, mare şi nediferenţiată. În 1846 se manifesta, repet, ca un sincronist radical (*Poezia*), cerând modificarea totală a structurilor şi obiceiurilor din societatea românească, douăzeci de ani mai târziu (*Literatura şi limba*, 1867) este îngrijorat că naţiunea română va pierde, sub desfrâul influenţelor străine, „şi datinele, şi religia, şi limba, şi istoria".

Sunt, totuşi, şi fapte care-i plac intolerantului Bolliac. Depărăţeanu („acest june cu fruntea lată şi anima fierbinte"), de pildă, autorul dramei istorice, *Grigore-Vodă*, completamente uitată însă azi. Bolliac o laudă, zicând că autorul ei a făcut „o revoluţiune în versificaţia românească şi în stil" şi, mai înainte, pe când ţinea o cronică dramatică în spiritul „Daciei literare", elogiază *Coconul Iorgu de la Sadagura* de Alecsandri.

*

Publicistica lui Cezar Bolliac în anii '40 este în spiritul lui Félicité Lamennais din care, într-un articol din 1846 (*Populul*) citează o propoziţie vag emblematică pentru un spirit acut revoluţionar ca autorul valah: „Le peuple c'est le genre humain." El face, se înţelege, un elogiu ditirambic al *popolului*, zicând în retorica lui dezlănţuită că în „cătăţimea de drepturi cuprinsă în legile unui popul este un ospăţ în cercul unei familii, la care fiece membru îşi are partea sa şi dispozează şi de el întreg". În popul se află însă şi „idei vagabonde", „raţii stricate" şi „oameni carii, neavând ce face, caută dezordinele". Aceştia trebuie îndepărtaţi, ca trântorii, ca să nu vătămeze armonia albinelor. În aprilie 1848 cheamă, patetic, fraţii să apere Libertatea, zeiţa sublimă, eliberatoare:

„Veniţi, veniţi, fraţilor, în simtimentul acesta de Libertate! E dulce şi nobil să combatem pentru cauza cea mare a libertăţii! Veniţi, veniţi, românilor, toţi, ca să nu rămâie o pată aşa de urâtă pe o naţie atât de frumoasă, pe un nume atât de glorios! Nu e timp de tocmeală; noi nu suntem simbriaşi care să vindem cu dramurile sângele nostru la cel ce ne va da mai mult pe dânsul; suntem o naţie căzută, zdrumicată, uitată de lume în durerea şi nenorocirea noastră, şi avem să ne batem pentru a da simptome de viaţă, pentru a ne recomanda, pentru a ne răzbuna împrotiva idrelor ce ne munceşte de secoli. Nu, fraţilor, nu e timp de calcul şi

de tocmeală; tiranii se bucură şi vor să prelungească această neînţelegere între noi. Să nu mai tocmim vulpea din pădure ; să nu ne mai certăm pe ceea ce nu are nimeni dintre noi. Veniţi să punem braţul eu toţii, toate naţiile apăsate şi strivite, spre a răsturna idrele înfuriate în agonia morţei, să ne redobândim puterea pierdută şi apoi, apoi atunci vom sta să împărţim frăţeşte rodul luptelor noastre, dând fiecăruia partea sa, potrivit cu zelul şi vrednicia ce a arătat."

După întoarcerea din exil, face o analiză sociologică a societăţii româneşti (*Mozaicul social*, 1858), pornind de la ideea lui E. Duclerc că „cine zice clase zice opresiune, privilegiu, coaliţie de egoisme". Găseşte 17 clase sociale sau caste, începând cu *domnii şi beizadelele, boierii de rangul întâi* (marii vornici, marii logofeţi, marii spătari) şi încheind cu *clasa ţiganilor de vatră, clasa ţiganilor de laie* şi cu *clasa netoţilor robiţi acum câţiva ani, dintr-un simţimânt de umanitate boierească* [...] *spre a-i vinde*. Primele nouă clase cuprind, în afară de aceea a domnilor şi beizadelelor, opt categorii de boieri şi boiernaşi, vin apoi profesiile liberale şi negustorii, care sunt şi ei de mai multe categorii. Descrierea acestor compartimente este făcută în spirit critic, grija analistului sociolog fiind aceea de a semnala marile diferenţe sociale. Bucureşti îi pare un oraş al contrastelor ticăloase, insuportabile, o succesiune inestetică de palate strălucitoare şi şandramale de scânduri putrezite. O temă favorită pentru Bolliac, duşman înrăit, incoruptibil al injustiţiilor sociale, pictor – de un realism îndârjit – al contrastelor urbane. O proză de romanţ romantic, cu exagerăţiuni realiste:

„Aci o curte spaţioasă cât să zideşti un oraş într-însa, dezgrădită, cu o casă într-un stil bizar în ruină în fundul curţii, cu o caleaşcă şi o înhămare superbă la scara şovăită, cu un arnăut de fir, cu un lacheu chiulotat (izmenit), crevatat şi mănuşat, cu un şasor împănat şi spădat în capul scării pe care se coboară o damă parată de bal în orele dimineţei, strângându-şi şi ardicându-şi fustele în toate părţile spre a nu se împle de noroiul de pe scară; aci o casă gentilă cu o curte frumoasă grilată, într-un stil parisian modern, în care intri, te sui pe scară, deschizi o uşă, mai deschizi şi alta, mai deschizi încă una şi abia dai peste o ţigancă ciufulită, sculată din somn, desculţă şi trenţăroasă, care-ţi deschide uşa la iatacul coconitei, fără să te întrebe cine eşti; şi aci iară, dintr-o căsuţă sprijinită cu proptele, dintr-o curte de uluce putrede, iese o toaletă în dantele şi pene, răsturnată într-un echipagiu cu nişte armăsari ce preţuiesc mai mult decât toată casa şi împrejmuirile din care ieşiră."

Face, cu această ocazie, şi o analiză a psihologiei naţiei pe care, altfel, o adoră. Românul, observă el, *cântă văităndu-se şi se vaită cântând, trece dintr-o pasiune în alta, de la iubire la ură, ia lucrurile când prea în joacă, când prea în serios, uită repede şi binele şi răul, se bucură de nimic şi se întristează de nimic, nu are amor stabil, nici ură profundă, nu ţine ranchiună* etc. Cu alte cuvinte, românul este un om al contrastelor, ca şi clima ţării sale, care – după Bolliac – explică această instabilitate a temperamentului sau, mai bine zis, această nestatornicie temperamentală şi caracterologică. Are şi nu are dreptate. Românul are, totuşi, în instabilitatea lui, dacă este adevărat, o stabilitate pe care i-o dau *locul*, *limba* şi *tradiţiile*. Apoi, să nu confundăm pe *târgoveţi* (cosmopoliţi, amestecaţi, fără tradiţii) – ostili, de regulă, sau, oricum, disprețuitori faţă de *ţărani*, pe care îi socoteşte primitivi, *nespălaţi* –, cu aceştia din urmă, formaţi în morala colectivă şi instruiţi de cultura tradiţională. Aceştia nu sunt deloc instabili. Dacă ar fi fost şi ar fi în continuare aşa cum crede Bolliac că sunt, în comentarii inteligente, ţăranii n-ar fi *ţinut* istoria şi noi am fi dispărut ca popor.

În ceea ce priveşte ideologia, trebuie spus că Bolliac nu-i iubeşte pe *moderaţi*. Sunt mai răi, crede el, decât retrograzii. Acceptă pe *progresişti* şi îi detestă sincer pe *retrograzi*, dar, în cele din urmă, îi admite pe scena socială, vede că ei se combat între ei în Cameră, apoi îşi strâng mâna, se respectă, dar pe *oamenii de centru*, adică pe *moderaţi*, e limpede, radicalul Bolliac nu-i agreează în niciun fel, nu le vede rostul. Sau îl vede şi rostul lor este egoist. „Moderatismul" – un

termen pe care, dacă nu mă înşel, îl inventează – îi pare o formă a compromisului, a laşităţii morale şi a lipsei de *acţie*. Adică o catastrofă:

„Ce vor *moderaţii*? Ce termen de mijloc este între egalitate înaintea legilor şi între privilegiu ? Moderatismul aci este curat pretextul trecutului să nu intre în viitor! Moderatism va să zică nelucrare, exilare, marasmul, piroteala în acţie; va să zică: să cerem Constituţia şi să ţinem la Regulament. Aci, în centru, intră toţi aceia carii n-au curagiul să spună de faţă că nu se îndură a se despărţi de legile şi spiritul trecutului."

şi, după ce defineşte locul lor în bătălia dintre progresişti şi retrograzi (locul este „mocirla centrului"), activul, intransigentul Bolliac se dezlănţuie împotriva acestei categorii care, totuşi, a supravieţuit în politica românească (şi pretutindeni) în epoca modernă. „Centrul" moderaţilor, detestabila „mocirlă" pe care o condamnă Bolliac, a devenit chiar un loc privilegiat în politică. Dovadă că progresiştii şi comentatorii de azi au, toţi, câte o aripă de centru. Pentru publicistul arţăgos, *moderatismul* înseamnă însă conformism, lipsă de decizie:

„Conchiz dar (scrie el în fondul articolului *Moderaţii*, 28 martie/9 aprilie 1858) că moderaţii fac mai mult rău progresului decât chiar retrograzii; că la noi aşti moderaţi sunt cu totul de prisos, căci n-au ce modera, nefiind excesul nicăirea, nici putincioşi măcar, căci cată sau să rămână cu retrograzii, sau să meargă cu progresiştii. Aceasta pentru cei cari vor fi acum în Cameră cu gusturi de moderatism. Iar pe alegătorii cari au să mai trimită câţiva deputaţi în Cameră îi îndemn, în numele viitorului sau al trecutului, să-şi aleagă deputatul de o culoare oarecare: regulamentist curat, sau constituţionalist curat. Destul este să avem în Cameră o stângă şi o dreaptă care să lupte piept la piept. Să nu trimită fătălăi, broscoi de mocirlă carii să nu facă nimic, să împiedice lucrarea, şi când este la vot să se codească, să s-ascundă sau s-aştepte o comandă ca să ştie ce să facă."

Nu-i singura categorie moral-politică pe care o respinge gazetarul, spirit de regulă negaţionist, refractar, polemic. Îi detestă, de pildă, şi pe „separatiştii", „celulariştii" din politică şi, *ipso facto*, din presă. Prin celularişti trebuie să înţelegem pe cei care nu vor unirea şi nu apără interesele ţării, pe localiştii care critică totul. Rolul presei este să fie „un agent al civilizaţiei". Ea trebuie, mai scrie Bolliac, să sprijine „progresul regulat, pacefic, combătând abuzul şi arătând drumul libertăţii prin deşteptarea şi dezvoltarea ideilor salutare". Presa liberă este „un arbitru, un *juri* [...] presa moralizatoare va şti ea însăşi lege a nu calomnia, a nu defăima, a nu ataca statul în bazele lui" (*Libertatea presei*, 1859).

Bolliac este, nu mai încape discuţie, un gazetar incomod şi, de cele mai multe ori, un gazetar drept, un om, putem spune, de suflet, excesele lui de patetism sau mâniile lui arată un spirit responsabil, implicat în ceea ce scrie. Eminescu îl laudă, în 1881 („Timpul", VI, nr. 45), considerându-l „un prozator energic, un publicist din ce în ce mai citit şi mai preţuit; pana sa a fost în serviciul intereselor naţionale, astfel cum le înţelegea şi le-a rezolvat Vodă Cuza"[5]...

Bolliac face, într-adevăr, o proză jurnalistică vie, colorată şi, ca gânditor politic, îl anunţă în unele privinţe pe gazetarul Mihai Eminescu de la „Timpul". Este de multe ori împotriva camarilei regale şi, în genere, el rămâne legat de spiritul politic al lui Cuza şi al reformelor sale. În proza politică găseşte, uneori, formele norocoase, memorabile. Lui i se datorează, se pare, sintagma „monstruoasa coaliţiune" ce a intrat şi a rămas până azi în limbajul publicistic şi chiar în cărţile de istorie. Îi atacă permanent pe *reacţionari* (conservatori), dar nu evită să combată şi pe liberali, cum face, de pildă, în 1866, când critică vehement guvernul condus de N. Golescu.

Este atras, ca şi Odobescu, de cercetarea arheologică şi, în excursiunile sale ştiinţifi-

5 Apud Andrei Rusu, *Scrieri*, II, ed. cit.

ce, se arată preocupat de vestigiile dacice. Într-un raport vorbeşte de „Zidirea dachilor" şi de ceea ce grecii numeau „Aquilele Daci" şi înaintează ministrului Instrucţiunii publice o listă de obiecte arheologice descoperite de el: *14 lampioane, 10 globuri găurite, 7 măşti mice, şase custure, trei toporaşe, trei cercei de aur* etc. Lui Odobescu, care – aşa cum s-a văzut mai înainte – îl ironizează într-un articol din revista „Columna lui Traian" în legătură cu pretinsul obicei al dacilor de a fuma cu lulele de lut, îi răspunde în „Trompeta Carpaţilor" (11/23 martie 1873) ponderat, putem spune chiar respectuos, reproşându-i „suficienţa generoasă" şi faptul că, nefăcând săpături, a rămas un arheolog de cabinet. Îi dă poveţe:

„Va să fie arheolog? Să iasă la practică, căci mai mult face ştiinţei o singură cănăţuie descoperită într-o localitate bine descrisă, nu numai în adâncime – căci adâncimea nu însemnează nimic în natura straturilor; mai mult face un ciob la locul său cuviincios, adus şi pus p-o etajeră în muzeu; cu descripţia aflării lui, decât un volum întreg de citaţiuni latine şi elene, ebraice şi feniciene, din cari nu va afla nimeni nimic. „Puţină practică, pre lângă imensa teorie, pre lângă gustul şi estetica d-lui Odobescu, ar face negreşit din d-lui un arheolog al Daciei şi poate şi al Europei. Cu teorii însă numai, şi cu spusele altora, neaplicate la experienţa d-sale proprie, va rămânea totdauna a se regreta că atâtea calităţi rămân nefructuoase."[6]

lăsând, totuşi, nelămurită problema în discuţie: *Uzul fumatului în timpii preistorici*.

*

Revenind la poezia lui Cezar Bolliac, suspectată de a fi abundentă şi prolixă, fără originalitate, trebuie observat, în primul rând, că ea nu-i deloc atât de vastă încât să nu poată fi cuprinsă şi clasificată tematic şi estetic. Editorul lui, Andrei Rusu, a cercetat sumarul ediţiilor şi a remarcat că multe versuri trec de la un volum la altul. Volumul *Poezii nouă* din 1847, de pildă, are doar 47 de poezii nepublicate în volumul din 1843 (*Din poeziile lui Cezar Bolliac*); *Poezii – Renaşterea României* (Paris, 1857) cuprinde doar trei poeme neapărute în cărţile anterioare; *Poezii – Naţionale* (Paris, 1957) are 13 poezii inedite; *Colecţiune de poezii vechi şi nouă* (Bucureşti, 1857) conţine doar patru-cinci scrieri noi... Văzând această statistică, putem spune că Cezar Bolliac este un producător modest, departe de imaginea autorilor industriaşi din epocă. *Meditaţiile* sunt inspirate, în chip evident, de *nopţile* preromanticului Young (cunoscute prin intermediul francez) şi Lamartine. Temele de reflecţie lirică sunt „înşelăciunea nădejdii", „ceasul al treilea după miezul nopţii" (*tăcerea*), „necredinţa în prieteni"(*dulce prieteşug*), *sinucidul, înserarea, amorul, nălucul, despărţirea, moartea* etc. Sunt XII meditaţii, dintre care două (a VIII-a şi a IX-a) în versuri. Celelalte sunt notate în proză lirică sau, cum se spune în chip curent, în poeme în proză. Iată o reflecţie despre tăcerea mângâietoare ce duce spre dulcea melanholie care, la rândul ei, „adoarme cumplitele furii ale nenorocirii":

„Dulce tăcere! Cine a ştiut a se folosi de tine şi n-a găsit înzecită mulţămirea, ce fiii chinurilor cu atâtea osteneli o caută în baluri şi ospeţe de mare cuviinţă? Care, de nenorociri apăsat, alergând la al tău liman, n-a aflat într-însul azilul cel mai adevărat?... Tu verşi în tinerile inimi acea dulce melanholie, ce adoarme cumplitele furii ale nenorocirii; şi făcând să curgă în ele un mol tămăduitor, asemenea pacinicului pârâiaş al grădinilor, odihneşti simţirile obosite de cumplitele varietăţi ale soartei, întocmai ca un milos stăpân ce, descurându-şi calul căzut de osteneală şi de arsura zilii, îi desface toate chingile, îl bate pă spate c-o mângâietoare mână ş-îl sloboade în răcoarea înserării a paşte troscotul cel răcoros al cîmpiilor... O, cât este de plăcută întristarea ce tu aduci!... Omul, depărtat de tot zgomotul lumii, într-armat cu făgăduielile nădejdii, zboară pe aripile idolului său la scumpu-i objet; îşi închipuieşte poziţiile în care s-ar fi

6 Apud Andrei Rusu, note la *Scrieri*, II, p. 495.

aflând, repetează vorbele ce i-a zis, răspunsurile ce a luat, face o plăcută critică slabului înţeles ce scoate din ele, numără căutăturile ce a câştigat de la ea, oftările ei, vorbele ce se repeta în delirul cel dulce, le dă o coloră după voia lui, îşi face o idee de ceea ce gândeşte acum; şi încântat în fermecul plăcerii, îngânat de un somn întrerumpt, aşteaptă un vis care vine şi-l aruncă în braţele ei."

Transcrisă în ortografia modernă, reflecţiunea se poate citi cu interes, ea arată fineţea spiritului şi mişcarea slobodă a imaginaţiei lirice pe un câmp vast (predominant agrest) de referinţe. Prieteşugul, pe care îl cântă Conachi şi Văcăreştii, este în interpretarea eseistică a lui Bolliac un „soare duhovnicesc", elementul ce ne deosebeşte de fiare, un înger trimis din ceruri pentru a uni pe oameni. Decât dedat desfrânării, urii, geloziei, mai bine „să mă sfârşesc după cum mam început, în chinuri, în spumegoasele valuri adăogate de vijelia nenorocirilor", scrie tânărul Bolliac, doritor să treacă pur, moral, prin furtunile ce-l aşteaptă. *Înserarea*, momentul liric predilect al preromanticilor şi romanticilor români, este transpus de Bolliac în peisajul Carpaţilor, pe valea Prahovei. Aici ascultă zgomotul „vâlcelii" (alt topos poetic romantic în poezia noastră), fâlfâitul frunzelor argintate ale plopului şi sunetele undelor izbite de stânci sub

umbrela vastă a crepusculului. Apar în acest peisaj şi *bălaia lună, muribundul foc al soarelui* şi *Vinerea* strălucitoare ce rivalizează cu „dumnezeoaica cinstii". O şezătoare de sublimităţi cereşti, o reuniune a elementelor cosmice, între zi şi noapte, în spaţiu românesc:

„Soarele, ruşinat şi rănit totdeodată de frumuseţea interesantei, bălaiei lune, neputând sta faţă dulceţii acelia ce totdauna fuge de dânsul, s-ascunde dinainte-i, lăsându-i numai lumina ce-i este dator; şi măreaţa fecioară, împotrivindu-se negrului întunerec al nopţii, cu un pas lin, pompos şi plin de dulceaţă, se înalţă din orientul său. Încă se văd sângeraticii munţi de aburi, înrubinaţi de murindul foc al soarelui, când Vinerea, repezită peste orizon în toată strălucirea ei, se înrivală cu dumnezeoaica cinstii. Neputincioasa noapte, răsipită, nedestoinică a se împotrivi biruitoarei ei, îşi ascunde învinsele-i umbre şi subt cel mai mic copăcel",

încheiată cu o rugăciune respectată şi exaltată:

„Părinte, tu, ce luminând întunerecul nesimţirii, spărgând adânca tăcere a haosului, formaşi ast pompos univers, numai pentru a cuvântului fericire! Tu, ce, depuind în focoasa-mi simţire raza duhovniceştii lumini, îmi arătaşi în tot lucru al meu simbol! Priimeşte din a ta înaltă lăcuinţă recunoştinţa ce mica-ţi fiinţă îţi trimite de viaţa ce i-ai dat! Priimeşte slaba strigare a tarei credinţe ce îţi înalţă din astă singurătate cu apusul unui soare din care îi dăruişi! Priimeşte respectul cu care şopteşte numele tău!..."

Peisajul lui Bolliac cuprinde, în afară de aceste obiecte cosmice, şi lucruri mai profane, ca „o-nverzită coastă parfumată", „roditori copaci", un „limpede loc", un „câmp înrubinat" şi „un drum neted", înnobilate, toate, de un palat şi un pavilion fixat între lac şi tei. Aşadar: *lac, tei, coasta înverzită*, mai înainte *valea zgomotoasă*, stânci şi, deasupra, forţele cosmice... Bolliac are, cu adevărat, la 1835, o imaginaţie romantică, din care, acum, nu lipseşte dimensiunea religioasă. În meditaţia despre *Sinucidul* dăm peste această rugă, spusă de un Iov valah pe cale de a-şi pierde credinţa:

„O, Dumnezeu slăvit, părinte şi stăpân, ziditor preaputernic al totului întreg! Deschide poarta vecinicilor tării; ascultă glasul ce să rătăceşte, neputând a străbate până ia tine, trimite mâna-ţi prea darnică a mă scoate din labirentul chinurilor... Părinte preadrepte! Aridică-mă în azilul tău, trageţi înapoi raza ce ai depus în mine; smulgemă din groaznica tortură a agoniei! Vino, cu o moarte prea grabnică odihneşte-mi tulburatul suflet; sparge-i printr-însă întunerecul ce-l îneacă, vezi-l cum te caută deznădăjduit! Trage-l în scânteietoarele lumini ce îţi strălucesc lăcaşul! Întoarce-ţi ochiul mărinimos asupra fiinţii mele! Umileşte-te! Îmbrăţişază o slabă neputincioasă creatură! Vezi-o spăimântată, îngrozită în gheara ursitei! Vezi-mă în genunche, smuls, sfâşiat dedesubtul bolţilor tale!..."

şi care se transformă, în cele din urmă, într-o apostazie, ca în psalmii arghezieni: „O, cruzime, tiran neînduplecat!... Urechea-ţi nesimţitoare nu se apleacă decât numai la concertele cântăreţilor [...] tu nu-ţi tulburi a ta trândăvie ca să asculţi ţipete jalnice"... Sinuciderea devine un gest de revoltă, un semn de anarhie a spiritului... Moartea, în schimb, este judecată în termeni umflaţi, într-o retorică apocaliptică: „Înger grabnic al tarelui cabinet! Sol urâcios al iesmosului lăcaş! Negru ministru al tribunalului răsplătitor! Repede fulger purtător de-ntunerec! Noptoasă, spăimântătoare, nevăzută săgeată ce desfiinţezi fiinţele!"

Exerciţiu notabil pe teme preromantice cu accente aspre de moralist care şovăie, repet, arghezian la 1835, între credinţă şi tăgăduirea divinităţii... În volumul din 1843 şi în celelalte poeme, Bolliac cultivă, mai întâi, miniatura, samururile, draperiile bogate, catifelele, în stilul lui Gautier, şi idila romanţioasă:

„Când o căldură dulce, samururi, catifele,
Sub draperii bogate de stofe, de dantele,
V-adoarme p-un divan;
Când mii lumini ascunse în lampe colorate

Resfrâng şi vă-nmulţeşte-n oglinzile-ardicate
De jos până-n tavan;

Ş-o copiliţă dulce, râzândă, graţioasă,
În reverenţe intră uşoară şi frumoasă
Ca şi un îngeraş, –
Şi după ea un june măreţ, voios şi tare,
Cu faţa vie, plină, cu fruntea-ntinsă, mare,
Şi şed p-un scăunaş;"

trece, apoi, la marile mituri, cum ar fi acela al geniului retras ca Moise în singurătăţile muntelui pentru a sta de vorbă cu marele arhitect al universului. Un personaj mitic pe care îl întâlnim la mai toţi romanticii, de la Byron la Eminescu. Cezar Bolliac îl localizează (*Ermitul*) în peisaj românesc, pe o stâncă scorburoasă, un înţelept uitat de timp şi înconjurat de râuri ce mugesc în abisuri de torente şi tempeste, de creste fumegânde şi de capre sălbatice, undeva la obârşia unei gârliţe de cristal în care înoată păstrăvul şi lostriţa. Eremitul lui Bolliac este o schiţă a *Magului* din poemele cu substrat metafizic ale lui Eminescu:

„Eu mă unesc cu tine: îmi place să privesc
Aceste vârfuri albe, mai nalte decât norii,
Pe care schinteiază câte odată sorii,
Ce din câmpie-afundă deloc nu se zăresc!

Îmi place s-ascult râul mugind într-un abis;
Îmi place-a privi brazii în formi de piramide,
Moliftul şi cu tisa, ce malurile-nchide,
Ca tari cetăţi în aer, spre cer numai deschis!

Îmi place s-ascult vântul tunând din mal în mal,
Îmi place să văz capra sărind clin piatră-n piatră,
Îmi place s-aprinz zeada pe o întinsă vatră
Şi cerbul p-o sprinceană să-l văz fără rival.

Să stau la obârşia gârliţii de cristal,
Mai rece decât gheaţa, şi-n unda-i cea măruntă,
Să văz suind un păstrov şi lostriţa căruntă,
Mai iuţi decât săgeata, pe piatra de metal.

S-ascult la paseri triste ce noaptea se deştept;
S-ascult tempeste negre departe-ntărâtate,
Şi prăvălind copacii, torente-nfuriate,
Şi văile să urle de un potop ce-aştept.

Şi trăsnete în cremeni izbind neîncetat
Să împle tot eterul de aburi de pucioasă,
Să surpe în prăpăstii o stâncă scorboroasă,
Să zbiere pe ea ursul de groază spăimântat.

Şi liniştit în mine, când preajma văz turbând;
Mai liniştit, mai pacinic decât într-o cetate,
În care mii de condici şi clase separate
Îmi spun că este pace, când tot eu văz gemând.

Îmi place să-mi las gândul să zboare neoprit,
Ca acvila măreaţă când stă o vijelie,
Ce-şi ia-n eter avântul, cătând cu bucurie
În strălucitul soare din cerul limpezit.

Îmi place să-mi las gândul să zboare nencetat,
Să zboare peste lume, s-absoarbă-n veci în sine
O faptă rea sau bună, s-o tragă toată-n mine,
Ca soarele bând rouă ce noaptea a vărsat.

Îmi place s-afund gându-n al timpului noian.
Al vremilor trecute, al celor ce-or să vie,
Şi-n ele să renască ca într-o mare vie,

Cum spun că renasc vulturi în ape din
Iordan.

Eu aş dori cu tine aci să vieţuiesc,
Să-mpărtăşesc cu tine şi gândul şi vorbirea, –
Ast dar cu care cerul dotează omenirea,
Şi care anticriştii pe buze ni-l zdrobesc."

Această panoramă a singurătăţii şi măreţiei geologice alpine apare în volumul din 1843 sub titlul *Pusnicul*, schimbat în *Ermitul* în *Colecţiunea* din 1857. Nu-i unica dovadă că Bolliac are, cu câteva decenii înaintea lui Eminescu, simţul naturii grandioase şi îşi construieşte un spaţiu imaginar (un *spaţiu de securitate*), populat, cum s-a observat, de stânci mai înalte decât norii, de râuri muginde şi de brazi în formă de piramide. Gândul lui liric este şi mai cutezător: vrea să surprindă imaginea „caosului universal", cum se poate vedea în alte poeme din această familie mitologică (*Un vis în Carpaţi, O dimineaţă pe Caraiman*), în care se târăsc „monstruri legioane" şi stau, în ruină, „palaturi milioane". Altădată, pe aici trecea umbra lui Zamolx şi păşeau uriaşii Daciei. O temă, iarăşi, pe care o va cultiva şi Eminescu, ca şi panoramele cu turnuri gotice şi stânci sure şi găurite pe care încearcă să le deseneze acum (1844-1848) Bolliac, voind să sugereze *mitul dacismului*, o unire de titanism romantic şi forme ale naturii primordiale. Ibrăileanu remarca în cursul lui de literatură faptul că Bolliac are „fiorul infinitului", dar nu are limba care să-l exprime. Versurile sunt, totuşi, cursive, viziunea panoramică se desfăşoară ca un măreţ fluviu, cărând *catedrale de talii uriaşe, turnuri gotice, palate de vârste titane*, semne ale unei civilizaţii vechi, laolaltă cu *monstruri legioane* şi *gigantici butingii monstruoşi*... Totu-i uriaş, monumental în această panoramă poetică. Monumental şi monstruos măreţ, semne ale unei lumi mitice:

„Întinsă panoramă ce-ncet, încet se pierde,
în care se înmoaie, se sting şi se-nfrăţesc
Colorile d-a rândul, din cel mai închis
verde
Până-n rozoşii aburi ce razele-auresc.

În urmă-mi catedrale de talii uriaşe
Ce din tărâmuri fierte potopul a zidit,
Se-ntrec şi îşi înalţă cărunte şi golaşe
Mulţimi de turnuri gotici în cerul azurit.

Aeriane stăvili ce taie Firmamentul,
Pe care bat în frunte furtunele trecând;
Domenuri largi de iarnă pe care
Orientul
Îmbracă în tunice de purpuri luminând.

Sub strate de zăpadă ce timpul înnoieşte,
O stratâ se întinde de colţi adânci shistoşi,
Coloanele ce timpul smerit le ocoleşte,
Din care ies gigantici butingii monstruoşi.

Ca monstruri legioane ce se târăsc, senvită
În aer să răsufle de unde sunt striviţi,
Şi-n forme mari, schidoale ce arta nu imită,
Se-nşir pe sub prăpăstii când negri,
când plăviţi

Palaturi milioane din vârstele titane,
Pârlite, ruinate, stau negre încruntând,
Rămasuri tari, semeţe, antideluviane,
Ce-şi râd de timp, de secoli, vecia străbătând.

P-aicea uriaşii ai Daciei cei crude
Săgeata otrăvită zvârlea din mal în mal,
P-aicea umbla umbra lui Zamolx ce saude,
P-aici încura calul viteazul Decebal.

Dar unde e poetul ce poate da o seamă
De toată majestatea clădirii în eter?
Cine-ar putea să spuie această panoramă?
Prin vorbe cine poate s-arate-acest mister?"

În *Un vis în Carpaţi*, peisajul – înţeles, repet, ca un spaţiu de securitate, este mai calm şi ceva mai armonios, deşi aflăm şi aici *văi afunde, ceaţă deasă, brumă, cremenea stâncii* în care locuiesc şoimii, semne, toate, ale

unei geologii accidentate. Sunt elementele materiale ce pot da o sugestie despre substanţa lirismului şi despre ceea ce G. Călinescu a remarcat la Cezar Bolliac, şi anume „aptitudinea viziunilor grandioase". În poemul *Un vis în Carpaţi*, aptitudinea se adaptează unei viziuni romantice convenţional decorative, fără sălbăticiile sublime din *Ermitul* şi *O dimineaţă pe Caraiman*, unde byronianul Bolliac face o poezie a monumentalului cu elementele unui „univers pompos" în care se adună toate forţele distrugătoare ale naturii (fulgere, crivăţul ce mugeşte, gârle mari şi turbulente, ceaţa rece în care se afundă lumea materială):

„Noaptea este neagră, şi p-ast colţ de munte,
Frigul cel de toamnă lasă p-a mea frunte
Bruma sa cea rece.
Tot tace împrejuru-mi, şi ochiul nu pătrunde
Astă ceaţă deasă, ce în văi afunde
Lumea va să-nece.

Umezile boite fulgerul despică.
Tunetul detună, pe maluri se ardică
Fără precurmare.
Crivăţu-n pădure departe mugeşte
Şi cremenea stâncii ce-un şoim lăcuieşte
Varsă gârlă mare."

Schitul, poem din aceeaşi sferă de sensibilitate byroniană (preferinţă pentru singurătăţile montane în care se retrag înţelepţii şi se mai vede încă umbra lui Zamolx, zeul dacic, poeme ce vor să prindă imaginea „caosului universal"), adică imaginea recluziunii religioase, a voinţei de mântuire şi tăcerii divine. Temă, din nou, din psalmii arghezieni, tratată de un poet care, în plină febră revoluţionară, bănuieşte că tăcerea lui Dumnezeu este, în fapt, o formă a răzbunării sale. Bolliac zice chiar mai dur: *a urii* lui Dumnezeu. Poemul începe cu pictura unei sumbre procesiuni monahale, la miezul nopţii, pe o vreme de spaimă („lapoviţe grele, pe vijelii, pe vifori"), ce înaintează, ca într-un tablou de Bruegel, spre templul înnegrit de timp, acolo unde călugării trebuie să se roage, după canon. Părinţii sunt „singuriţi" şi înfăţişarea lor este jalnică, ca o icoană a zădărniciei lumeşti şi a agoniei într-o lume pierdută din care Dumnezeu s-a retras într-o tăcere pedepsitoare:

„Se mişc prin întuneric părinţii singuriţi,
Mai negri decât noaptea, mai vechi decât stejarii,
Cu pletele ca blana pe care-mbracă ţarii,
De privigheri şi posturi neîncetat slăbiţi.

Şi când luceşte-un fulger pe câţiva gârbovi, orbi,
Al căror sânge-ngheaţă în vinele slăbite,
Se văd jucând pe raze acele barbe-albite,
Ca fulgii unei ierne pe penele de corbi.

Orbiţi de bătrâneţe, slăbiţi d-al rugii jug,
Se leagăn în toiege, căci mai le-au trecut seara; –
Sunt grei ca şi pământul, şi galbeni ca şi ceara
Ce luminează groapa de morţi fără coşciug.

Se mişc încet spre centrul în care e-nălţat
Un templu-a cărui cruce de nori se rugineşte,
Precum se roade piatra-i de plânsul ce pisteşte (prelinge)
Din fruntea încreţită a celui genucheat."

Poemul se încheie cu o integrogaţie-imprecaţie („Ai hotărât tu, Doamne, sfârşit la ura ta?") şi o reflecţie amară, tăgăduitoare, în modul lui Arghezi, iarăşi, cu o retorică ceva mai nestăpânită liric aici decât în versurile anterioare:

„O! mintea mea se pierde cu cât o duc mai sus!
Se pierde-n mii de gânduri, ca urma-n labirinte,
Ca ruga şi ca plânsul vărsate pe morminte;
Se pierde ca tămâia pe vânturi de apus!

Se pierde, s-adâncează într-un deşert noptos;
Se pierde să străbată voinţa-ţi, vecinicia,
Ca acvila ce-aleargă să măsure tăria,
Ş-orbită în lumină, se prăvăleşte-n jos."

Răzvan
THEODORESCU

Il y a deux Europes, sinon trois…

Abstract

Pentru d-l Răzvan Theodorescu este foarte clar că există două Europe, ba chiar trei dacă ar fi să ne luăm după cartea istoricului francez Fernand Braudel din 1985, "Cele trei Europe". Diferenţele dintre cele două Europe au început devreme, din timpul imperiului roman, când s-au separat în partea occidentală şi partea orientală a imperiului. Aceste diferenţieri au continuat din mai multe puncte de vedere (nu numai cel istoric): religios, filosofic, economic. Azi avem, fără îndoială, un model al consumerismului o occidental, născut dintr-un capitalism specific lumii protestante, şi un model ideocratic oriental, provenind din tradiţia rusocratică şi turcocratică proprie dimensiunii ortodoxe din Sud-Estul european.

Cuvinte-cheie: *două Europe, modelul consumerist occidental, modelul ideocratic oriental, Fernand Braudel, Europa centrală.*

It is very clear for Mr. Răzvan Tehodorescu that there are two Europe, even three Europe if we can belive into the Fernand Braudel's book, a French historian, published in 1985 and named "The three Europe". The differences between the two Europe began earlier, in the period of Roman empire, where Europe was separated in western and eastern part of the Roman empire. These diffrences continued from many points of view (not only from a historical point as the begin): religous one, philosophical and economic. Today we have undoubltedly a model of Western capitalism consumerism, born from a specific Protestant world, and the idiocratic oriental model, proceeding from Russian and Turkish political power, proper to Orthodox dimension of South-eastern Europe.

Keywords*: two Europe, occidental consumerist model, oriental idiocratic model, Fernand Braudel, Mitteleuropa.*

Dans un livre récent („Cele două Europe", Bucarest, 2013), où j'ai repris des idées déjà avancées dans un autre volume, en 2009 („Regards d'historien"), dans mon étude „Europe de l'Est- Europe de l'Ouest. La diversité d'une identité (pp. 11-45), j'ai défendu l'idée que le titre même du livre trahit: il n'y a pas, historiquement parlant, une seule Europe.

Dès le début de la civilisation européenne, c'est a dire de l'Europe chrétienne - donc à la fin de „l'imperium Romanorum" séparé au IV- e siècle, moment du triomphe d'une nouvelle religion, dans une „pars orientis" et une „pars occidentis" - on peut parler d'un clivage mental , d'un début de divorce spiritual entre l'Orient romain et l'Occident romain.

C'est le moment d'une définition dogmatique par un „credo" différent - avec l'apparition du célèbre „Filioque"; le moment où l'Occident d'un Augustin - précurseur du Cistercien Bernard de Clairvaux, de Martin Luther et de l'ancêtre des existentialistes

Răzvan THEODORESCU - Academia Română, e-mail: razvan_theodorescu@yahoo.com

Sôren Kirkegaard — exacerbant l'angoisse et le péché, se voyait attaché à l'apologétique qui nous prouve logiquement l'existence de Dieu d'une façon aristotélicienne presque syllogistique et où l'Orient des Pérès cappadociens cristallisa son élément contraire, l'affirmation apophatique de ce que Dieu n'est pas, qui sera la voie préférée de l'orthodoxie pour son mystère plenier. C'est une voie négative qui descend de Platon qui parlait du „bien existant au delà de l'être".

Un Occident attaché au „res", pragmatique, pas sophistiqué et pour cela même arien, cherchant Jésus l'homme, adorant ses stigmates face à un Orient_métaphysique — attaché au Logos, croyant en Christ le divin, monophysite, c'est le début même du divorce intellectual de l'Europe à l'aube du Moyen Age.

L'Aristote d'un Thomas d'Aquin pour l'Occident et le Platon d'un Plotin pour l'Orient furent les deux balkaniques du paganisme qui fondèrent, en quelque sorte, notre Europe, telle qu'elle existe encore.

L'écho de cette situation on le retrouve aujourd'hui dans ce que les sociologues considèrent les deux modèles socio- économiques: le modèle consumeriste occidental issu d'un capitalism propre au monde protestant - comme Max Weber l'a déjà indiqué-, diffusé ensuite dans le monde catholique (n'oublions que ce sont la les prémices de l'euroatlantisme et de la création de l'Union Européenne) et le modèle idéocratique oriental. descendant de la tradition de la Russocratie et de la Turcocratie propre à la dimension orthodoxe de Feuro-méditeranisme , dans le Sud- Est européen et dans l'autre sous- zone de l'Europe orientale, celle ukraïno- russe.

Il est vrai dans cette réalité géopolitique il ne faut pas négliger l'Europe centrale descendue de *V* Austrocratie, la „Mitteleuropa" de Friedrich Naumann; c'est la Hongrie , la Pologne, le Pays Tchèque, la Slovaquie qui sont définis comme une mentalité, plutôt, une culture, le monde de Franz Kafka et de Max Brod, de Stefan Zweig et de Czeslaw Milosz, de Robert Musil et de Milan Kundera.

Une Europe Centrale qui pour moi reste une periphérie active et créatrice de l'Europe occidentale, pour d'autres spécialistes une Europe autonome, une troisième Europe. Le cas le plus illustre est celui de l'historien hongrois Jenô Szûcs- eléve de Istvan Biro-, brillamment prefacé par Fernand Braudel („Les trois Europes", Paris, 1985, et je confesse que moi même, jadis, croyait dans cette réalité: „Cele trei Europe", dans „Drumuri către ieri", Bucureşti, 1992, p. 112- 114). Le grand historien français remarquait à cette occasion : „Les limites de ces trois Europes se déplacent au cours de leurs longue histoire, mais déplacées plus à l'Est et plus à l'Ouest, ces trois univers"- il s'agit de l'Occident européen, de l'Europe est-central et de l'Europe de l'Est- „se maintiennent, s'affirment, se rapprochent, s'écartent, et à chaque instant de leur destin s'expliquent l'un par l'autre. A ce jeu l'histoire comparative triomphe sur toute la ligne (ibidem, p. 5).

J'ajoute qu'une division tripartite de ce genre fut propre également - un livre de Michel Foucher le montre („Fronts et frontières. Un tour du monde géopolitique", Paris, 1988)- à d'autres continents: celui nord- américain avec ses trois grandes entités: Etats Unis, Canada, Mexique (ibidem, p. 367 et suiv.)-, celui africain, avec le Maghreb, l'Afrique Noire, l'Afrique du Sud (ibidem, p. 139- 257).

Dernière question : où se trouve la destinée géopolitique de l'espace carpato- danubien?

Quant à nous, Roumains, île latine dans un océan non- latin, la seule orthodoxie latine et la seule latinité orthodoxe du monde unissant pragmatisme occidental et individualisme latin avec la rêverie orientale, nous appartenons plutôt - Nicolae Iorga l'a dit très bien - au cible vers laquelle nous regardons, plutôt qu'au lieu où nous nous trouvons. Et ces cibles furent, tour à tour, la Byzance de l'orthodoxie, la Pologne catholique, l'Islam des sultans, la Rome impériale, la France des Lumières et des révolutions, les Soviets de Stalin, Washington et Bruxelles de l'OTAN et de l'Union Européenne (pour le moment la liste s'arrête là).

Encore , nous appartenons à cette Europe orientale à la sous- zone sud- est européenne, voisine des Balkans et nous pouvons contredire, avec les arguments de l'historien l'affirmation péremptoire de l'americano-polonais très influent qui fut Zbigniew Brzezinski il y a presque un quart de siècle:

„The fact is that the terms **Eastern Europe** and **Western Europe** during the last several décades, were not géographie but geopolitical désignations. They reflected the post- Yalta political division of Europe **„(Policy for the West,** dans **The National Interest,** printemps, 1990).

Faux, entièrement faux en ce qui concerne deux vénérables parties du continent, avec une histoire différente, nuisible, très nuisible pour la diplomatie, et, malheuresement, fort écouté dans les chancelleries européennes peu habituées, ces derniers temps, avec l'exactitude historique.

Pour relativiser les choses faut-il encore rappeler les mots de Paul Valéry au lendemain de la Grande Guerre : „L'Europe est en realité un petit cap du continent asiatique".

L'unité de notre continent pourrait ressembler à l'uniformité d'une caserne. Sa diversité, par contre, dans les deux ou les trois Europes à la beauté d'un pré, d'une prairie ou d'un jardin fleuri.

Florian Saiu în dialog cu Ion Aurel Pop

România, încotro?

Abstract

Interviul cu academicianul Ioan Aurel Pop, scriitor, istoric şi rector al Universităţii Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca, este, de fapt, o oglindă fină în cristalul căreia infirmităţile, bubele şi mucegaiurile societăţii româneşti se dilată înfricoşător. Tabloul vieţii noastre, agăţat pe un perete discret al Europei actuale, slăbite de politici neinspirate, se leagănă aiurit şi nici o mână sigură nu se găseşte să-l aşeze în lumină, să-i dezvăluie frumuseţile şi personalitatea. Dialogul cu profesorul Ioan Aurel Pop este un document al unei epoci grăbite, un act nefardat, dur, ca orice adevăr.

Cuvinte-cheie: *educaţie, cultură, politică, migraţie, istorie, adevăr, Brexit, Uniunea Europeană, trădător, islamism, democraţie, utopie, român.*

The interview with Ioan Aurel Pop academician, writer, historian and rector of Babes-Bolyai University of Cluj- Napoca, is actually a crystal mirror in which infirmities, sores and molds of Romanian society expands appallingly. The picture of our life, hanging on a discreet wall of Europe, weakened by the uninspired politics, in senseless balancing move with no steady hand capable of spotlighting its personality and beauty. The dialogue with professor Ioan Aurel Pop is a document of a hasty era, a though, free of makeup act as any other truth.

Keywords*: education, culture, politics, migration, history, truth, Brexit, European Union, traitor, Islam, democracy, utopia, Romanian.*

Care sunt deficienţele sistemului românesc de învăţământ, cu precădere ale celui universitar? Care sunt problemele cel mai des întâlnite în activitatea profesională de zi cu zi a rectorului Ioan Aurel Pop?

Ioan Aurel Pop: Sistemul nostru de învăţământ suferă de decenii întregi, mai întâi în urma dictaturii comuniste, iar apoi din cauza degringoladei de după 1989, când toată lumea a făcut „reforme" fără cap şi coadă, în ritm prea alert, fără să aibă răbdarea de a le vedea urmările. Învăţământul preuniversitar nu reuşeşte un lucru elementar, anume să şcolarizeze toţi copiii, după cum prevedea până şi legea instrucţiunii a lui Alexandru Ioan Cuza, din 1864, care stabilea că învăţământul primar, de patru clase, era obligatoriu şi gratuit. De aceea, gradul de analfabetism în România a ajuns la niveluri îngrijorătoare. O a doua deficienţă este instabilitatea planurilor de învăţământ şi a programelor şcolare. Nimeni nu mai ştie ce şi cum învaţă, se scot şi se introduc materii peste noapte, se elimină discipline consacrate de la Renaştere încoace, în favoarea a fel de fel de improvizaţii. Se confundă anumite conţinuturi absolut necesare azi în educaţie (drepturile copilului, cunoştinţe de sănătate, cunoştinţe antreprenoriale, elemente juridice, reguli de circulaţie

Ioan Aurel POP, Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie-Filosofie, e-mail: i_a_pop@yahoo.com

rutieră, apărarea contra incendiilor etc.) cu disciplinele şcolare. Aud că se introduce la clasa a XI-a materia numită Educaţie juridică. Fals şi greşit! Ca să facem asta, trebuie sa scoatem o oră de română, ori de istorie, ori de geografie şi să predăm două semestre elevilor despre legislaţie, să le dăm câte cel puţin două note pe semestru, să încheiem medii ale unor astfel de „materii" etc. Prin urmare, disciplinele vechi, în care încap oricând conţinuturi noi, sunt mutilate, reduse, în favoarea unor pseudo-discipline, care sunt, în fapt, seturi de cunoştinţe, utile de predat la dirigenţie sau drept capitole în alte materii. O a treia carenţă, este supraîncărcarea materiei. Copiii noştri învaţă multe şi de toate, de-a valma, fără discernământ. Programele de matematică, fizică, chimie, biologie, dar şi cele de ştiinţe sociale sunt excesive. În majoritatea claselor, înţeleg materia doar 5-10% dintre elevi, restul sunt pierduţi pentru instruire. Las deoparte celelalte carenţe, ca lipsa personalului calificat, salarizarea dezastruoasă, fuga specialiştilor buni de învăţământ, dotările slabe în şcoli, lipsa de igienă în şcolile rurale, abandonul şcolar la ţară, neputinţa de a-i trimite la şcoli bune pe elevii din mediul rural, pierderea de „creiere" supradotate etc. Adevărul este că am ajuns să lucrăm cu profesori slabi şi mediocri, ceea ce ne determină să scoatem generaţii de absolvenţi slabi şi mediocri. Pentru viitorul acestei naţii, faptul e catastrofal!

În plus, la noi copiii nu merg cu plăcere la şcoală, ceea ce arată carenţe grave ale întregului sistem. Educaţia în secolul al XXI-lea nu se mai face cu băţul, nici cu ameninţări, ci cu pasiune şi încredere. E drept că nu se face nici cu imixtiunea neprincipială a părinţilor sus-puşi, care cred că ştiu mai bine cum se face instruirea şi care îi pun la punct pe învăţători şi profesori, desconsiderându-i.

Nici în ceea ce priveşte şcoala superioară, nu stăm mai bine! De la „fabricile de diplome", prezente la tot pasul, până la tezele de doctorat plagiate ale demnitarilor, avem de toate şi în universităţi. Cel mai grav lucru în şcoala superioară românească este, cred, lipsa de încurajare şi de recunoaştere a calităţii, competiţiei şi performanţei. Domneşte un egalitarism periculos, care nu era aşa nici măcar în regimul comunist. Universităţile sunt egale, indiferent că au 50 000 de studenţi sau 1000 de studenţi, indiferent că se situează pe locul 500 sau pe locul 20 000 în lume, indiferent că au savanţi cu articole publicate în revista „Nature" sau numai în ziare judeţene. Ba, cele performante sunt câteodată lăsate deoparte la rectificările de buget, pe motiv că „au bani", ca să fie „ajutate" universităţi slabe, fără nicio perspectivă, în acord cu un principiu colectivist păgubos. Legată de acest egalitarism este finanţarea defectuoasă, pe student-echivalent şi nu pe criterii de calitate. Ca urmare, universităţile fug după studenţi, nu după profesori şi cercetători de marcă. Sunt în România circa 100 de universităţi. Multe sau puţine, asta e altă problemă! Să luăm cele circa 50 de universităţi de stat. Toate sunt la fel, în loc să fie ierarhizate. Prin ierarhizare, eu înţeleg împărţirea lor, în categorii, după capacităţi: unele care să ofere numai pregătire la nivel licenţă; altele la nivel licenţă şi masterat, iar altele, de înaltă performanţă, la nivel licenţă, masterat şi doctorat. Cele de nivel licenţă ar trebui sa fie de interes local şi să fie susţinute financiar de consiliile locale şi judeţene; cele mijlocii ar trebui sa fie de nivel regional, susţinute de regiunile de dezvoltare şi numai cele naţionale să fie alimentate de la buget. După ierarhizare, am avea nevoie de clasificare. Este absolut necesar să ştim periodic cu cine lucrăm, care sunt cele mai bune universităţi şi de ce. De exemplu, în funcţie de 5 criterii mari, să ştim care sunt primele cinci universităţi, în ordine, pe fiecare domeniu şi care sunt primele universităţi, indiferent de domeniu, în România. Noi ştim, fireşte, care sunt, dar faptul nu este oficial. Dacă examinăm ranking-urile (clasamentele) internaţionale recunoscute din ultimii 5 ani, constatăm că în acestea intră întotdeauna doar 4-5 universităţi româneşti: Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca (UBB), Universitatea din Bucureşti, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, Universitatea de Vest din Timişoara, Universitatea Politehnica din Bucureşti. Iar finanţările ar trebui făcute, fireşte, în funcţie de aceste criterii de calitate.

Rectorul UBB se confruntă zilnic cu problemele cele mai complicate, mai variate, mai neaşteptate. Nu se plictiseşte niciodată! De la chestiuni curente, legate de studenţi şi profesori, de personalul auxiliar, de clădiri şi de dotări, de plăţi şi de bani, de burse şi de salarii, de reparaţii etc., până la congrese şi conferinţe ştiinţifice, la implicarea în viaţa Cetăţii, la reprezentare internă şi internaţională, la primiri de ambasadori şi de alte delegaţii străine etc., nimic nu-l ocoleşte pe rector. La Cluj sunt 10 universităţi, dintre care 6 de stat (acestea formează un consorţiu) şi aproape 100 000 de studenţi de toate categoriile, la o populaţie totală de 400 000 de locuitori. Fiecare al patrulea clujean este student! Ce poate fi mai frumos! Universităţile sunt brand-ul Clujului, iar UBB, cu cei 42 000 de studenţi, este azi cea mai veche, mai mare şi, din varii puncte de vedere, cea mai performată universitate a României. Provocările pentru rector sunt, de aceea, extraordinare. Eu sunt primul rector din istoria instituţiei – fondate în 1581 – ales de toţi dascălii şi de reprezentanţii studenţilor (aproape 2000 de votanţi), ceea ce presupune o mare îndatorire. A fi rectorul UBB nu este o funcţie de onoare, ci una de mare responsabilitate. Rectorul este primul slujitor al comunităţii magiştrilor şi discipolilor, iar dacă nu reuşeşte să fie, e mai bine să renunţe la funcţie.

Primeşte Educaţia atenţia cuvenită din partea decidenţilor politici?

Nici pe departe, şi asta se cunoaşte de către toată lumea! Educaţia este, pentru majoritatea decidenţilor politici, o anexă supărătoare şi o apăsare la buget. Decidenţii politici la noi nu sunt oameni de stat! Ei se gândesc la sine şi la momentul actual, la clipa de faţă, la realegerea lor şi la plasarea în locuri călduţe, nu la generaţiile care vor veni, nu la binele general, nu la prosperitatea acestei ţări. Ca urmare, cei mai buni absolvenţi nici nu se gândesc să fie profesori, iar dacă au alte oferte (şi au!) fug de şcoală ca de sărăcie.

S-au operat, în 27 de ani, zeci de modificări în domeniul educaţiei. Cum se face că nici până în momentul de faţă nu există un plan-cadru pe termen mediu şi lung pe care să se bazeze unităţile de învăţământ?

Tocmai din motivele arătate mai sus! Oamenii de stat fac strategii şi nu tactici. Planurile-cadru pe termen lung ţin de viaţa generaţiilor viitoare, nu de clipa scurtă de faţă. Noi facem felurite planuri, dar mărunte şi fără perspectivă, nu aşteptăm însă să le vedem nici acestora urmările, că facem altele şi altele. Ca să reuşim, ne-ar trebui un plan pe 10-20 de ani, care să nu fie modificat de fiecare guvern care se perindă şi care să-şi arate roadele. Cum să facem asta, dacă schimbăm miniştrii educaţiei ca piesele pe tabla de şah, dacă avem câte trei miniştri pe an, care, aproape toţi, şterg cu buretele ceea ce a început antecesorul şi o iau de la capăt. Parcă suntem supuşi blestemului lui Sisif!

Numărul studenţilor a scăzut aproape la jumătate în mai puţin de zece ani. Care credeţi că ar fi cauzele acestui fenomen îngrijorător?

Cauzele scăderii numărului de studenţi sunt mai multe. Mai întâi, a scăzut populaţia generală a României, pe de o parte, fiindcă se nasc tot mai puţini copii, pe de alta, fiindcă pleacă mulţi români tineri să lucreze şi să trăiască în alte ţări. În al doilea rând, de câţiva ani – ceea ce este bine! – bacalaureatul nu se mai poate lua foarte uşor. Am ajuns să obţină bacalaureatul cam 50-60% dintre absolvenţii unei promoţii. Asta arată, însă, şi altceva, foarte grav: cât de slab sunt pregătiţi elevii de liceu! Cum să avem în România licee în care niciun absolvent să nu ia examenul maturităţii? Cum să avem elevi de clasa a XII-a care să nu poată citi cursiv, care să nu poată să scrie corect româneşte, care să nu ştie lucruri elementare de cultură generală, care să nu fi citit integral o carte? A scăzut numărul studenţilor şi pentru că s-a mai tăiat din avântul unor „fabrici de diplome", unor universităţi private, care scoteau absolvenţi pe bandă rulantă. În fine, spectacolul sinistru din media românească, în care sunt popularizaţi indivizi fără nicio şcoală şi fără cultură, ajunşi milionari, ajunşi senatori şi parlamentari europeni, încurajează ocolirea studiilor superioare. Cu şefi de stat care au afirmat că detestă şcoala, cu prim-miniştri şi miniştri plagiatori, cu lideri de opinie agramaţi şi cu „celebrităţi" care ascultă numai manele, cum să ne crească numărul de studenţi?!

Cum aţi caracteriza studentul român din prezent? Ce-l defineşte şi ce ar trebui să-l definească?

Studentul român de azi are, natural, ceva din eternul vieţii de student şi nu este nici mai slab şi nici mai bun decât studenţii de oricând şi de pretutindeni. E drept că, influenţaţi de nivelul studenţilor din anii comunismului (de după „obsedantul deceniu"), când selecţia se făcea „la sânge", tindem să spunem că studenţii nu mai sunt ca odinioară. Eu constat că proporţia studenţilor buni şi interesaţi de învăţătură este la fel de mare, doar că avem o masă de studenţi mai slabă, mai superficială, mai puţin studioasă. Mulţi vin la universitate ca să aibă o diplomă sau ca să facă voia părinţilor, alţii vin fiindcă le plătesc părinţii studiile etc. Studentul de azi nu mai este ca acela de demult, din mai multe motive. Mai întâi, el este bombardat cu stimuli din toate părţile, de la internet până la droguri. În al doilea rând, i se spune mereu (greşit!) să nu-şi folosească memoria, fiindcă memorarea ar fi un lucru de ruşine. Atrag atenţia că memoria este, cred eu, o componentă fundamentală a inteligenţei umane şi că, fără memorare, „computerul"

suprem, care este creierul omenesc, nu poate funcţiona. Ca să se poată defini prin inovare, creativitate şi spirit de competiţie, studentul actual ar trebui să fie foarte instruit, or instruirea este lăsată în plan secund, în favoarea informării de moment, după surse discutabile, în favoarea „trăirii clipei", ceea ce este păgubos.

Ce măsuri credeţi că ar trebui implementate pentru o mai bună funcţionare a sistemului de învăţământ? Există soluţii în contextul actual sau ar trebui reformat întreg sistemul?

Firește, soluții de redresare există întotdeauna. Orice elev ar trebui să fie obligat să meargă la școală, așa cum prevede legea, iar pentru asta ar trebui să se ajungă până la pedepsirea părinților, a tutorilor etc. Lipsa de educație creează monștri! Ar trebui simplificate planurile de învățământ, care să cuprindă doar materiile consacrate de experiența umană, dar cu multe conținuturi din programele analitice primenite mereu. Mai bine puțin și sigur sau bine însușit, decât mult și nereceptat. În învățământul de masă nu este bun principiul: „Dacă cinci din clasă înțeleg, este perfect; restul să facă meditații ori să rămână de căruță!" Se mai aud și astfel de remarci. Disciplinele ar trebui să aibă minim câte două ore pe săptămână, pentru ca predarea, ascultarea și notarea să fie bine făcute. Disciplinele cu o oră pe săptămână sunt de prisos, nu fac decât să întregească normele unor profesori, fără ca elevii se aibă de câștigat. În al treilea rând, latura de discipline sociale și umaniste trebuie întărită. Nu putem pregăti oameni-mecanisme sau oameni-roboți pentru mileniul trei. De exemplu, la limba și literatura română, la latină, la limbi străine, la istorie, la filozofie, la geografie se învață locul ființei umane și al colectivităților umane pe acest pământ și în România. Este o imensă ruşine să nu-i mai învățăm pe români de ce sunt români și nu chinezi, de ce locuiesc la Dunăre, la Carpați și la Nistru și nu în nordul Africii, de ce doinesc și horesc, de ce au doruri, de ce spațiul lor este „mioritic" sau de ce este anumit „picior de plai" și „gură de rai"! Este o imensă carență să nu mai știe tinerii cine a fost Publius Ovidius Naso sau Seneca sau Hegel, ce este un sonet sau un rondel, ce este stilul bizantin sau cum arată o fereastră gotică! Ne mișcăm prin lume cu laptopurile și tabletele noastre, vânăm pokemoni, dar nu mai știm pe ce lume trăim, nici dacă Shakespeare a fost muzician ori dacă Beethoven a fost dramaturg. I-am întrebat recent pe unii dintre studenții mei dacă nu sunt redundant la curs, dacă nu le spun chestiuni știute de ei, ca să pot complica un pic discursul. Răspunsul a fost dezarmant: „Ziceți înainte, dom' profesor, fiindcă orice ne spuneți este pentru noi necunoscut!" Pentru învățământul superior v-am spus deja: ierarhizarea și clasificarea universităților; finanțarea lor în funcție de performanță; accentul pus pe cercetarea științifică și pe creativitate; acordarea a 6-10% din PIB școlii etc. Șase la sută din PIB dați acum școlii ar însemna o investiție care ar spori de zece ori cel puțin în zece ani! Zece la sută din PIB dați școlii, dar bine gospodăriți, ne-ar ajuta și pe noi să visăm la nivelul Finlandei…

Care este, din punct de vedere educațional, portretul general al românului?

Eu nu cred în caracterizarea generală a popoarelor și nici în „psihologia" lor. Dar sunt încercări meritorii în cercetarea universală și românească în acest sens. Cea mai bună și mai recentă – care ne privește direct – aparține profesorului și cercetătorului clujean, prorector al UBB, Daniel David. Dar nici aici, profilul psihologic al popoarelor nu este absolutizat. Dacă este să vorbim de un profil general al românilor sub aspect educațional, atunci trebuie să remarcăm dinamica acestuia, modificarea sa în timp. Era o vreme când proverbul „Ai carte, ai parte!" se aplica aproape *ad litteram*, în sensul convingerii generalizate că fără școală nu se poate obține nimic de la viață. Chiar și generația mea a fost obsedată de acest adevăr. Azi, aplecarea spre școală este mult mai laxă, fiindcă părinții nu mai au convingerea nevoii de educație înaltă, eficientă și de calitate, spre a le reuși odraslele în viață. Așa că românul de azi, în medie, este mediocru educat și instruit. Nu numai că nu are cunoștințele necesare din domeniul culturii generale, dar nu mai știe bunele maniere,

nu ştie să se îmbrace, să ţină tacâmurile la masă, să păstreze curăţenia în casă şi pe stradă, să salute o femeie, să întindă sau nu mâna, după caz etc. Deocamdată, aş zice, din acest punct de vedere, băltim în mediocritate şi nepăsare, după principiul rizibil „Merge şi aşa"!

Sunt instituţiile educaţionale de la noi dependente de politic?

Sunt, în măsură considerabilă, dar nu numai cele de la noi. Din moment ce partidele politice formează parlamentele şi guvernele, iar acestea dau legi şi le aplică, este clar că instituţiile de stat (cel puţin) depind de factorul politic, de culoarea celor de la putere. Evident, în ţările democratice – cum ne pretindem şi noi – dependenţa aceasta nu este directă, ci mediată, dar se poate observa uşor de către cunoscători. Chestiunea gravă este compromiterea instituţiilor noastre publice, începând cu cele politice, în care lumea nu mai are încredere. Ca urmare, poporul nu mai aşteaptă binele de la partide, de la parlament şi de la guvern, ceea ce este foarte grav.

Formulaţi, vă rog, o scurtă caracterizare a istoriei României de după 1989.

Istoria României de după 1989 a fost o speranţă continuă de mai bine, pe fondul unei crize interne şi internaţionale care nu se mai termină! S-au derulat procese democratice importante, în paralel cu inechităţi crase, cu hoţii de neimaginat şi cu minciuni planificate. A fost peste un sfert de deceniu aşa de alert şi de contradictoriu, încât e greu de înţeles ceva clar şi precis. E drept – spun istoricii de meserie – că istoria are nevoie de perspectiva trecerii timpului spre a putea fi înţeleasă. Aşa că mai avem de aşteptat! Numai să nu ni se aplece de atâta aşteptat!

Cum a influenţat perioada comunistă peisajul cultural al României – în special domeniul istoriei - şi ce efecte mai pot fi observate astăzi?

Perioada comunistă, cu o durată de peste patru decenii, nu este unitară şi uniformă, cum cred unii azi. Am avut întâi instaurarea regimului, care a durat din 1945 până în 1948. Am avut apoi perioada stalinistă (1948-1962), cu „dictatura proletariatului", cu „internaţionalismul proletar", cu odioase crime, comise cu sânge rece la Canal, în închisori şi în alte locuri. În literatură, epoca aceasta se cheamă „obsedantul deceniu". Urmează perioada dezgheţului, a unui fel de comunism românesc cu faţă umană, în vremea căreia s-a revenit la anumite valori (bine alese) naţionale româneşti (1964-1974). În fine, ultimii 15 ani (1975-1989) au fost ai comunismului dur naţionalist, când ne-am înfundat în lipsuri şi nevoi, dar am continuat să clamăm „marile victorii", să preamărim „geniul Carpaţilor" şi să ne izolăm de lume. Cultura a fost obligată să se adapteze ideologiei comuniste, în toate ipostazele sale şi a oscilat între promovarea clasicilor marxism-leninismului şi a valorilor „marelui vecin de la Răsărit", pe de o parte, şi a traducerilor din Kafka, Hemingway, Faulkner sau Ionesco, a filmelor cu Bette Davis şi Humphrey Bogart etc., pe de altă parte. Nici tratarea istoriei noastre nu a făcut excepţie de la aceste extreme. În „deceniul obsedant" aproape că nu existam pe lume, copleşiţi de Rusia şi de Uniunea Sovietică; se promova „internaţionalismul proletar", se preda doar limba rusă ca limbă străină, scriitorii mari erau scoşi din programe, personalităţile istorice erau obturate, dinastia străină ştearsă de pe faţa pământului, România Mare declarată „imperialistă", formată „din petice" smulse popoarelor din jur, Eminescu şovin şi naţionalist, poezia „Doină" interzisă etc. În anii ce au urmat, cam între 1960-1965 şi 1975, se ajunsese la un oarecare echilibru, în sensul că adevăratele valori istorice româneşti erau reintroduse în circuit, anumite tradiţii interbelice reluate, autorii mari fiind studiaţi şi republicaţi aproape toţi. În fine, un nou mare dezechilibru a urmat ulterior, spre finele anilor 1970, când românii erau totul pe lume, cu un trecut alb şi imaculat, păşind din glorie în glorie, spre „unitate, permanenţă şi continuitate", în frunte cu „încercatul partid comunist", condus de „geniul Carpaţilor" şi de „savanta de renume mondial". În această perioadă, spre sfârşitul ei, au reînviat, în forme destul de agresive, dacismul cu tracomania, autohtonismul cel

mai vulgar sau protocronismul primitiv. Noroc că oamenii serioşi au rezistat şi că aceste „teorii" nu au putut pătrunde în şcoli şi universităţi.

Evident, aceste avataruri au urmări până astăzi şi acestea sunt uşor de remarcat. Imediat după 1989, sătui de „slava eternă a României" şi a „dinastiei roşii", de trecutul fulminant, românii de rând au receptat avizi „istoriile" contrare, în care eram prezentaţi drept homunculi diformi, crescuţi în spirit gregar, masă gelatinoasă fără personalitate, fără istorie, cu o limbă bună numai de înjurături, cu un trecut ruşinos şi laş etc. Ni s-a mai spus şi că întreaga istorie românească este plină de mituri naţionaliste, alcătuite nu doar de istoricii comunişti, ci chiar de către cei mai mari istorici români, de la cronicari la Şcoala Ardeleană şi de la Nicolae Bălcescu la Nicolae Iorga. În faţa acestei avalanşe de injurii nemeritate, au prins glas din nou protocroniştii, daciştii, românofilii cei eterni ca timpul, care-i declară pe traci drept cei mai avansaţi, drept creştini înainte de Hristos, vorbitori de latină (pe care ar fi luat-o romanii de la daci!!!) etc. Pentru aceştia, culturi enigmatice şi discutabile, documente apocrife clare, contrafaceri medievale şi moderne devin creaţii ale geniului românesc, nerecunoscute de istoricii de meserie, care ar fi devenit parte a unui complot universal antiromânesc. Astfel, istoria reală, „aşa cum a fost" – total nespectaculară – deşi este mereu scrisă şi rescrisă de către specialişti, rămâne în umbră faţă de aceste elucubraţii care se mişcă între cele două extreme: fie nu am fost nimic în istorie, fie am fost totul! Or, discursul despre trecut (istoriografia) – care nu se suprapune niciodată perfect peste realitatea trecută – trebuie lăsat pe seama istoricilor. Amatorii sau istoricii care nu se apropie de surse se pot, fireşte, pronunţa în legătură cu cele care au fost, dar trebuie mereu precizat că o fac la modul diletant, sub formă de opinii personale, de eseuri, de imagini artistice etc. Altminteri, publicul rămâne cantonat într-o gravă confuzie de planuri.

Care a fost/este, din punct de vedere istoric, cea mai mare slăbiciune a poporului român? Dar cea mai vizibilă calitate?

E greu se spus! O mare slăbiciune a fost, cred, delăsarea (defetismul, ideea că la noi merge şi aşa). Această slăbiciune ne-a făcut să pierdem mult în competiţia cu alte popoare. Cea mai vizibilă calitate a fost, cred, un anumit echilibru în viaţă, care a îmbrăcat şi forme fataliste, dar şi o putere şi o ştiinţă de a oscila între politica de rezistenţă şi cea de conciliere. Cu alte cuvinte, am ştiut când să luptăm şi când să tratăm, să negociem ori să pertractăm (cum s-ar zice în Ardeal). Noi nu ne-am apărat „glia" până la sinucidere, ca unii vecini, dar nici nu ne-am lăsat distruşi complet fără să luptăm. Ţara sau „moşia" a vieţuit şi a supravieţuit bine câtă vreme ţăranii şi boierii au avut ce apăra. Adică atât cât au avut în proprietate moşiile lor mici, care formau moşia cea mare, Ţara. Apoi, rămaşi fără moşii, ţăranii s-au ticăloşit, dar nu într-atât încât să piardă speranţa şi să-şi ia lumea în cap. Românii nu şi-au părăsit ţara (ţările) până recent, convinşi – cum se zicea pe vremuri la Radio Europa Liberă – că „locul românilor este în România".

Mai sunt şanse (în viitorul apropiat) ca România să fie condusă de un rege/regină?

Nu cred că sunt, în acest moment, şanse prea mari, dar cine ştie? Cum vedeţi, Casa Regală a României nici nu are în acest moment un moştenitor tânăr şi viguros, în care poporul român să-şi poată pune speranţa. Pe de altă parte, dacă prestaţia clasei politice româneşti va continua în direcţia actuală lamentabilă, opinia publică românească se poate schimba destul de uşor. Monarhia modernă românească (inaugurată la 1866, pe baza tradiţiei noastre monarhice din secolele medievale) a fost, cu excepţia domniei lui Carol al II-lea, un important factor de stabilitate.

Ce părere aveţi despre „moda" tezelor de doctorat plagiate? Politicienii au dat tonul, iar anumiţi profesori le-au cântat în strune, ajutându-i să comită culpe morale cu repetiţie. Cum poate fi extirpat acest fenomen penibil?

Această „modă" – cum o numiţi – este, de fapt o catastrofă pentru prestigiul ştiinţei româneşti şi al universităţilor din această

ţară. Este drept că, după adoptarea modelului Bologna, doctoratul s-a redus la trei ani şi a devenit, dintr-o formă supremă de consacrare pe tărâmul cercetării, o formă de studenţie, ultima etapă a studenţiei. Dar de aici şi până la necinste şi impostură este o distanţă imensă. La noi, această pecingine a escaladat mult, pentru că nu s-au luat măsuri la timp. Soluţia este simplă: trebuie să poată acorda doctorate doar acele universităţi capabile să facă acest lucru, iar conducători de doctorat trebuie să fie doar marile personalităţi ale ştiinţei, culturii, artei etc. De asemenea, conducătorii de doctorat trebuie responsabilizaţi alături de autorii tezelor pentru corectitudinea acestor lucrări, iar lucrările trebuie verificate prim mijloace clasice şi moderne, dintre care nu trebuie excluse nici soft-urile antiplagiat. Pedepsele pentru plagiat se cuvine să fie, însă, exemplare. Este cea mai bună metodă de descurajare, pentru că, din păcate, munca de convingere nu merge la noi. Politicienii plagiatori ar trebui să primească chiar pedepse mai mari, fiindcă abaterea lor de la principiile de etică este mai mare.

Există - în domeniul educaţiei - o tendinţă de supunere oarbă faţă de directivele Uniunii Europene care afectează identitatea naţională a României. S-a iniţiat, la un moment dat, acţiunea de diminuare a numărului orelor de istorie în şcoli, numărul orelor de limba română, de limba latină etc. Cum comentaţi?

Din păcate, între defectele noastre mai este unul, numit slugărnicie. Am fost mereu, de-a lungul timpului, supuşi altora şi ne-am obişnuit, poate, cu acest statut de ascultare şi când trebuie şi când nu trebuie. Noi am urmat de multe ori orbeşte directivele europene privind globalizarea, discriminarea pozitivă, drepturile minorităţilor etc. şi ne-am tot umilit, cu speranţa că va remarca cineva, dar asta nu ne va răsplăti cumva, făcându-ne europeni deplini. Azi, ce vedem pe scena europeană? Vedem cum se afirmă plenar vechile orgolii naţionale, vechile idei de suveranitate naţională, egoismele etnice, cum renaşte ura faţă de străini, cum înfloresc prejudecăţile etno-lingvistice etc. Iar noi, defazaţi ca mai întotdeauna, vrem să „modernizăm" şcoala românească renunţând la anumite ore de română, de istorie, de latină etc. Ca să obţinem ce? Nu putem obţine astfel decât incultură, prostie, spirite gregare, uşor de manipulat. Cel mai bine se poate învăţa ce înseamnă Europa de la orele de istorie, tot de la istorie se poate învăţa ce înseamnă să fii român în Europa, alături de francezi, de germani ori de polonezi. Românii nu se pot integra bine în Europa nu fiindcă nu ar fi destul de europeni, ci pentru că nu ştiu să mai fie români, pentru că nu mai vin cu modelul lor de civilizaţie, pentru că imită şi ascultă, mereu supuşi, de alţii. Europa este formată din identităţi naţionale, iar popoarele importante din Europa (cele care sunt luate în seamă şi respectate) au identităţi puternice, bine afirmate şi cunoscute de toţi.

Există, de asemenea, o orientare europeană de aliniere la un anumit standard, de uniformizare, de comunizare a individului - prin educaţie. Cum percepeţi acest aspect îngrijorător?

Această orientare – cel puţin pentru moment – cred că a dat greş. Am participat şi eu la elaborarea unui aşa-numit manual unic de cetăţenie europeană. Nu a ieşit nimic! Cred că metodele nu sunt bune, nu avem o metodologie general acceptată, nu ştim încă nici ce vrem exact sau ne imaginăm că elevii sunt din plastilină şi că le putem da ce forme vrem. Pe de altă parte, eu cred că diversitatea este o mare bogăţie, care trebuie perpetuată, îmbogăţită şi stimulată. Uniformizări forţate au aplicat doar regimurile totalitare şi nu au reuşit să creeze decât monştri. Cred că ideile generale europene se pot promova prin educaţie, dar cu condiţia menţinerii echilibrului dintre specificul local (naţional) şi cel european.

Se pune, în şcolile noastre, prea mult accentul pe memorie/memorare în detrimentul imaginaţiei, al creativităţii. Care ar fi formula potrivită?

Şi aici, în acest domeniu, trăim un paradox! Pe de o parte memorăm chestiuni inutile, iar pe de alta, când ar fi de memorat totuşi, ne ferim. Copilul mic din clasele ele-

mentare, până ajunge la vârsta majoratului, are nevoie stringentă de exersarea memoriei şi de acumulare de cunoştinţe. Altminteri mintea sa intră în letargie sau ajunge să fie preocupată de chestiuni inutile sau chiar primejdioase. Învăţatul pe de rost al unor versuri, la română, la limbi străine sau chiar la latină, folosirea uneori a mnemotehnicii, reţinerea succesiunii cronologice a erelor istorice şi a curentelor culturale etc. aveau rostul lor profund. Un tânăr cercetător, ca să poată inova într-un domeniu, trebuie să aibă o zestre de cunoştinţe în propriul cap, care e cel mai bun computer din lume. A ne sprijini doar pe bazele de date, a căuta veşnic pe Google sau în alte locuri este ca şi cum am fi infirmi. Fireşte, nu trebuie să ne oprim la memorare, dar adesea noi facem, în şcolile noastre, chiar asta. Şi mai facem ceva: nici nu memorăm şi nici nu cultivăm imaginaţia şi creativitatea! Atunci de unde să iasă creaţii valoroase, invenţii, inovaţii etc.? Formula potrivită ar fi iarăşi un echilibru între memorare şi imaginaţie, dar echilibrul este foarte greu de atins. Sunt mai fascinante extremele, care nu conduc mereu spre alte extreme şi, până la urmă, spre nimic bun.

Care este, din punctul dumneavoastră de vedere, profilul cultural al României?

Este greu de spus în câteva cuvinte. Dintr-un punct de vedere, românii sunt un popor paradoxal: prin originea romană, prin nume, prin limba romanică şi prin forma de creştinare sunt occidentali, adică se revendică dinspre civilizaţia şi cultura de succes din lumea de azi, pe când prin religie (confesiune), prin ritul bisericesc, prin limba bisericii, culturii şi cancelariei medievale, prin alfabetul chirilic (folosit până nu demult), prin anumite aspecte de mentalitate balcanică etc. sunt mai aproape de lumea Răsăritului european. Acest lucru nu ar trebui să fie neapărat un handicap, ci ar putea fi un mare avantaj, fiindcă românii ar fi în postura de punte de legătură între cele două jumătăţi ale continentului nostru. Din păcate, nu ştiu să fie o astfel de punte, o astfel de sinteză. Astfel, sub aspect cultural, România este o ţară latină, legată de civilizaţiile mediteraneene, o ţară care a traversat toate marile curente culturale ale Europei, de la Evul Mediu şi Renaştere până la romantism, pozitivism, simbolism etc., dar cu mari decalaje şi cu mari complexe. Până la începutul epocii moderne, românii au mizat (mai mult din cauza geografiei decât din cauza istoriei) pe civilizaţia bizantino-slavă, care le-a marcat profund destinul, iar acest lucru se vede până azi. Numai că această civilizaţie – în special după căderea Constantinopolului sub musulmani în 1453 – a intrat în declin şi nu a mai putut concura cu civilizaţia concurenţială, individualistă şi eficientă a Occidentului. Aceasta din urmă a învins nu doar în Europa, ci şi în lume, iar noi am fost secole la rând pe picior greşit. Când ne-am dat seama, am luat măsuri de sincronizare cu Occidentul, dar era târziu, handicapul era destul de mare, nu doar în raport cu marile puteri apusene, ci şi cu vecinii polonezi, unguri, cehi, slovaci, croaţi, sloveni, care fuseseră de la început (deşi puţin excentrici şi ei sub aspect geografic), prin forţa destinului, pe calea cea bună. Ceea ce v-am spus aici ca istoric nu justifică însă în totalitate marile noastre întârzieri, sincopele noastre, letargia, visarea, delăsarea …

Sunteţi profesor de-o viaţă. Este respectată aşa cum se cuvine această meserie în ţara noastră?

Meseria de profesor nu a fost niciodată o mare fericire pentru toţi! Grecii antici aveau o zicere edificatoare în acest sens: „Pe cei pe care i-au urât, zeii i-au făcut profesori!". Dascălii au fost cam chinuiţi şi dispreţuiţi în toate societăţile şi, în orice caz, prost plătiţi. Liderii politici, în general, s-au uitat de sus la profesori, fie din complexe de inferioritate bine camuflate, fie din dispreţ sincer pentru o muncă pe care nu o înţelegeau şi care nu producea nimic măsurabil şi nici obiecte palpabile. Natural, în epoca de prosperitate a ştiinţei, când marile invenţii îşi dădeau măsura valorii, mulţi dintre profesori au dobândit statute şi roluri impresionante. Eu cred, însă, că nu este „alta mai de folos zăbavă" pe lumea asta – cum ar fi spus cronicarul – decât a-i învăţa pe alţii, pe copii şi pe tineri mai ales. De altminteri, Cicero spune că nici

nu există lucru mai bun pentru societate de făcut decât educarea tinerilor. Profesorul bun nu predă, ci oficiază de la catedră, ştiind să fie şi erudit, şi familiar, şi savant, şi părinte, şi confident în acelaşi timp. El nu face o meserie oarecare, ci îndeplineşte o misiune încredinţată de comunitate, iar de seriozitatea misiunii sale depinde tot viitorul acelei comunităţi. Medicii şi profesorii vindecă şi întreţin corpurile şi minţile noastre, făcându-ne să fim şi să rămânem oameni. Dacă societatea noastră i-ar fi preţuit pe dascăli cum se cuvine măcar în ultima sută de ani, am fi putut fi la nivelul unor ţări respectabile din Uniunea Europeană. Aşa, ne lamentăm şi căutăm soluţii exotice, ignorându-le pe cele simple şi la îndemână. Altminteri, ţara asta a noastră a avut mari dascăli şi chiar apostoli şi învăţători ai neamului, care ne-au salvat în momentele de cumpănă, sădindune încrederea necesară ca să ducem naţiunea mai departe.

Ce salariu ar trebui să aibă un profesor pentru a putea trăi decent?

Pentru un trai decent, dascălul nu are nevoie numai de bani, ci şi de confort spiritual, are nevoie de o îmbinare sau de o simbioză între condiţiile materiale şi statutul în societate, între bunăstare şi respectul comunităţii. Un dascăl nu are de ce să fie umil, fiindcă umilinţa predispune la compromisuri, iar compromisurile diminuează statutul, coboară omul şi meseria. Noi cam asta am făcut în ultimii ani: l-am ajutat pe dascăl să fie modest şi umil, să cedeze ispitelor, să caute venituri băneşti cu orice preţ, ca să trăiască. Mai mult, pe mulţi dascăli tineri şi buni, pregătiţi bine, pe banii noştri, i-am alungat pe alte meridiane, ca să aducă binele altor societăţi.

Ce repercusiuni vor avea valurile de migraţii asupra culturii europene?

Migraţia aceasta europeană nu este o surpriză pentru istoricii de meserie, care ştiu bine că, de cel puţin două milenii, mişcarea populaţiei este dinspre est şi sud-est spre vest. Valurile de emigranţi au provocat întotdeauna probleme, pentru că sunt greu de gestionat şi pentru că societatea nu este niciodată pregătită să le facă faţă. Emigraţia individuală sau sub forma grupurilor mici este suportabilă, fiindcă subiecţii de care vorbim se încadrează destul de uşor în comunităţile primitoare şi sfârşesc prin a fi asimilaţi. Dacă însă grupurile de nou- veniţi sunt mari şi dese, atunci se produce un fenomen îngrijorător şi primejdios pentru stabilitatea lumii care primeşte: emigranţii tind să trăiască exclusiv după propriile cutume şi chiar să le impună grupului-gazdă, care începe treptat să intre în disoluţie. Din păcate, acest proces periculos este însoţit de disfuncţionalităţi, de conflicte, de violenţe şi tinde să distrugă anumite valori consacrate ale vechii populaţii, înlocuindule cu cele ale nou-veniţilor. Cred că în acest stadiu au ajuns anumite regiuni ale Europei. Fireşte că, dacă acest proces avansează, atunci se va modifica şi profilul cultural al vechiului continent. Cultura europeană se bazează pe clasicismul greco-latin, imitat, reînviat şi dezvoltat de Renaştere şi, în oarecare măsură, de la Renaştere încoace, pe de o parte şi pe creştinism (iudeo-creştinism), adaptat mereu şi modernizat, de la Reformă încoace, mai ales în Europa Occidentală, pe de altă parte. Aceste valori – care au creat profilul cultural al Europei – sunt contestate azi, în urma presiunilor noilor grupuri de populaţie, educate în funcţie de alte coordonate.

Riscă România să fie înghiţă, la rândul ei, de aceste mişcări de populaţii?

Nu cred că România riscă o astfel de disoluţie (cauzată de imigranţi) în viitorul imediat. România poate însă intra uşor şi singură într-o asemenea „înghiţire", prin obturarea valorilor care au stat la bazele Europei de către românii înşişi, de către decizia politică internă, de către orientarea greşită a strategiilor educaţionale. Vedem, cu îngrijorare, că se întâmplă deja acest lucru sub ochii noştri.

Cre credeţi că sunt cauzele acestor dislocări de mase umane şi orientarea lor spre Occident?

Cauza principală sunt marile dezechilibre economice de pe planeta noastră, dezechilibre care nu au fost absente niciodată,

dar care acum s-au accentuat sau, dacă nu, prin noile mijloace de difuzare în masă, au ajuns să fie cunoscute de mulţi şi să fie conştientizate de mulţi. O altă cauză este politica greşită a Occidentului faţă de ţările şi popoarele coloniale. A fost un fel de provocare a Occidentului faţă de grupuri mari de oameni obişnuite să trăiască în „legea" lor, după rânduielile şi ritmurile lor. Noi am crezut că reguli bune, pe care le-am dobândit după milenii de civilizaţie de un anumit fel, trebuie să fie la fel de bune pentru comunităţi aflate pe alte trepte de dezvoltare, cu mentalităţi şi idealuri foarte diferite de ale noastre. I-am provocat şi i-am lăsat apoi la jumătatea drumului. Le-am arătat şi le-am dat, o vreme, peştii – ca să folosesc o parabolă – dar nu i-am învăţat cum să pescuiască temeinic. Acum, ei vin să-şi ia „peştii" aşa cum ştiu singuri …

Ce părere aveţi despre aşa numita politică corectă a Europei? Este această idee de toleranţă şi de falsă egalitate o strategie potrivită când vine vorba despre întâlnirea a două civilizaţii total diferite (Vest-Est)?

Vedeţi, chestiunea „ciocnirii civilizaţiilor" (ca sa-l pastişez pe conservatorul Samuel Huntington) este delicată şi atunci când vorbim de Europa, de cea din vest şi de cea din est, darmite când ne referim la Europa în ansamblu şi Orientul Apropiat şi Mijlociu. Lăsăm deoparte aici problemele Africii profunde şi ale Asiei. Noi, europenii occidentali şi centrali, ca şi americanii din SUA, am învăţat să fim „generoşi" după ce am „supt" din plin ceea ce ne-a convenit din lume. Nu vorbesc aici de noi, românii, ci vorbesc în ansamblu de „clubul select" – ajuns deja în criză şi numit UE – în care am intrat într-un târziu şi noi.

Eu am trăit o scenă halucinantă, în Statele Unite, la începutul anilor 1990, când eram proaspăt *visiting professor*: într-o zi, la Universitate, m-am dat, poate cam ostentativ, la o parte, ca să pătrundă prima în ascensor o doamnă; m-a privit lung şi mi-a spus să intru eu, ca era rândul meu şi că ea nu era handicapată (pe-atunci, termenul acesta încă nu era ofensiv). Ce înseamnă asta? Că ceea ce numim „corectitudine politică" şi „discriminare pozitivă" – „rafinamente" prin care noi vrem să ne distingem în lumea noastră – poate părea o chestiune stranie pentru alţii sau poate fi o realitate înţeleasă chiar pe dos. Cu multiculturalismul este la fel: dacă nu putem face ca civilizaţiile să comunice sincer între ele şi să-şi împărtăşească reciproc valorile, toată străduania este în van. Or, acceptarea celuilalt, cu tot ceea ce are el straniu pentru noi, este dificilă.

Putem spune că Europa se află, în prezent, în pragul unui război? Ideologic, religios, tehnologic?

Se poate spune şi aşa! Ca istoric, vă pot spune că războaiele, ca şi alte calamităţi umane şi naturale, au lovit lumea, dacă nu periodic (în sens de cicluri cu termene precise), atunci din timp în timp. Lumea nu a trăit prin şi în războaie, dar conflictele armate (violente) au existat mereu. Mă îndoiesc că am dobândit înţelepciunea de a fi paşnici cu orice preţ. Câtă vreme mari grupuri de oameni, inclusiv în Europa, vorbesc de război (fie el şi „sfânt") şi preamăresc un Dumnezeu care ar vrea să vadă moarte anumite fiinţe umane, acest război ne pândeşte la fiecare pas. Las deoparte pericolul tehnologic/digital, care ne poate copleşi oricând, din moment ce filmele preferate şi premiate fac apologia violenţei, iar oamenii îşi pun viaţa în pericol ca să „vâneze" creaturi virtuale!

Ce însemnătate are Brexit-ul în contextul UE, organism din care face parte şi România?

Marea Britanie nu a făcut niciodată parte, în mod organic, din Europa, nici înainte şi nici după crearea UE. Mai sunt încă englezi, mai ales din generaţia matură şi de vârsta a treia, care cred că Dumnezeu a creat Insulele Britanice ca să fie propria sa grădină, aşezată pentru eternitate într-o „splendidă izolare". Mai sunt englezi care cred că, dacă ţara lor a creat SUA, Canada, Australia, Noua Zeelandă etc. şi *Commonwealth*-ul, ea este menită să aibă un destin de excepţie, intangibil, individual, situat pe o traiectorie veşnic crescătoare. De

aceea, a face anumite sacrificii în numele grupului (în cazul nostru, UE) devine, pentru unii, de neacceptat şi de neînţeles. Asta nu înseamnă că marile puteri din UE s-au purtat întotdeauna cu înţelepciune faţă de Marea Britanie. Vinile sunt împărţite!

Este România un stat vulnerabil, dependent de alte state, aşa cum am fost de-a lungul istoriei?

Da, România este încă un stat vulnerabil, fiindcă nu este şi nici nu va fi o mare putere. Niciodată, în istorie, statele nu au fost egale între ele, chiar şi atunci când această egalitate era trecută în statute şi regulamente şi clamată în gura mare. De aceea, România are nevoie de alianţe puternice, de protecţie, alături de state stabile şi sigure. După cum se vede, nici în NATO nu ne putem simţi pe deplin protejaţi, mai ales pentru că, de multe ori, marile puteri fac înţelegeri peste capetele celor mici, apărându-şi exclusiv propriile interese. De altminteri, se spune că în politică nu sunt prietenii, ci numai interese.

Din punct de vedere politic, poziţia geografică ne avantajează în prezent sau dimpotrivă?

Este greu de spus! Dacă istoria o fac oamenii, geografia (mai exact aşezarea geografică) este un dat imuabil. Poziţia noastră între Occident şi Orient ar putea deveni o punte de legătură între cele două jumătăţi ale Europei, dacă am avea oameni de stat capabili, dar aşa, ea este de multe ori o linie de separaţie pe care o calcă şi esticii şi vesticii, încercând să ne atragă când de o parte, când de alta. Să ne amintim cum, după Al Doilea Război Mondial, am fost vărsaţi în zona de dominaţie comunistă, cu voia celor mari, fără măcar să fim întrebaţi. Azi, linia de confruntare fiind în Ucraina, suntem vulnerabili în continuare şi putem deveni uşor – dacă nu ducem o politică înţeleaptă – „victime colaterale".

Războiul din Ucraina, foarte aproape de noi, ce s-a întâmplat mai exact? Rusia a ocupat Donbass-ul fără ca UE să intervină ferm. Avem motive de îngrijorare? Mai direct spus, credeţi că am fi în siguranţă (suntem stat membru NATO şi UE) sau nu în cazul unei agresiuni a Rusiei pe teritoriul României?

Rusia a devenit, de la Petru cel Mare încoace (de prin 1700) o mare putere şi, indiferent de avatarurile prin care a trecut de-atunci, aşa a rămas – o mare putere. La 1711, ţarul Petru I a venit pentru prima oară în Moldova, ca oaspete al lui Dimitrie Cantemir şi, cel puţin în spirit, nu a mai plecat. La 1812, ruşii au luat efectiv jumătate din Moldova şi au făcut din ea o provincie a marelui lor imperiu. După 1991, Rusia a pierdut fostele republici sovietice, dar nu s-a resemnat. L-am auzit pe Alexandr Soljeniţân, proaspăt revenit în Rusia mamă din exil, la începutul anilor 1990, spunând că soarta Rusiei, Ucrainei şi Belarusiei este să fie împreună, într-un fel de panslavism răsăritean charismatic. Iar scriitorul figura ca un democrat, antisovietic şi anticomunist. Dar era convins de rolul de mare imperiu mondial rezervat ţării sale. Azi Rusia lui Putin recuperează treptat imperiul de odinioară, iar ocuparea Crimeii şi intervenţia în Ucraina fac parte din acest program strategic. Sigur, Crimeea nu a fost niciodată ucraineană, dar nici rusească nu a fost, decât de la finele secolului al XVIII-lea, de sub Ecaterina cea Mare. Înainte de asta, Crimeea a fost tătărească, fiindcă acolo, secole la rând s-a aflat Hanatul Hoardei de Aur. Rusia nu uită niciodată şi nu renunţă la ceea ce a fost odată rusesc sau sovietic şi, prin urmare, nici la jumătatea Moldovei dintre Prut şi Nistru. Noi (România de azi), în concepţie rusească, facem parte din „străinătatea apropiată" lor şi ar trebui să fim dacă nu aliaţii lor fideli, cel puţin neutri binevoitori. De aceea, soarta noastră este grea. Integrarea noastră în NATO ne dă, natural, oarecare siguranţă, da nu ne salvează de ameninţări. Mai ales că NATO nu mai este ceea ce a fost.

Ce opinie aveţi despre atentatele care au însângerat Europa? Au românii, în ţara lor, motive să se teamă de aceste orori?

Atentatele care au însângerat Europa şi care o însângerează aproape zilnic trebuie să ne îngrijoreze în chip foarte serios. Şi românii au de ce să se teamă, ca parte a civilizaţiei creştine şi occidentale (pentru cei

care vin din Răsărit, noi suntem cu toţii occidentali). Câtă vreme se vorbeşte despre un „război sfânt" şi câtă vreme se strigă aproape de fiecare dată „Allah este mare!", noi, „ghiaurii" (necredincioşii), suntem potenţiale victime. Şi noi, creştinii, am purtat războiul nostru „sfânt", dar l-am cam terminat în Evul Mediu, de câteva sute de ani. Vedeţi, azi românii se află peste tot şi, chiar dacă ororile nu se petrec deocamdată la noi, ai noştri devin victime.

Ce părere aveţi despre situaţia din Turcia şi cum credeţi că poate ea influenţa viitorul UE, NATO, implicit viitorul României?

Turcia, cu cei circa 80 de milioane de locuitori, este o mare putere regională, la confluenţa dintre Asia şi Europa. Islamismul fundamentalist turc a fost oprit, eludat şi reformat prin politica lui Mustafa Kemal, după Primul Război Mondial, iar lumea europeană a putut răsufla, oarecum, liniştită. Dar, după cum se vede, secole întregi de sedimentări tradiţionale musulmane nu se pot şterge cu buretele, mai ales într-o lume care, în ciuda unei evidente modernizări, rămâne atât de inegală şi atât de plină de falii. Între Turcia europeană şi cea a câtorva mari oraşe, europenizată, pe de o parte şi Turcia asiatică, profundă, rurală şi profund ataşată tradiţiei, pe de altă parte, diferenţele rămân majore. Azi s-a radicalizat aproape întreaga lume islamică şi nici Turcia nu a rămas în afara acestui proces. În acest moment, din cauza politicii oficiale a Turciei (dar şi din alte motive), viitorul NATO şi al UE stă sub semnul incertitudinii, iar România, care nici nu a apucat să intre bine în cele două organizaţii, are de ce să fie îngrijorată. Erdogan se află acum în dialog amiabil cu Putin, politica de securitate a NATO în Marea Neagră bate pasul pe loc, aliatul nostru bulgar pare să facă, cel puţin în parte, jocul marii puteri slave de la Răsărit, iar noi trăim, deocamdată, cu … speranţa.

Ce carte scrisă de profesorul Ioan Aurel Pop îl reprezintă cel mai bine pe omul Ioan Aurel Pop (cu un scurt argument)?

E greu de spus! Cred, totuşi, că mă reprezintă ca om (nu ca specialist) „Istoria, adevărul şi miturile. Note de lectură", scoasă în două ediţii la Editura Enciclopedică. Nu este o carte revoluţionară şi nici nu a avut un mare succes de librărie, dar spune cumva (celor curioşi să ştie) părerea mea despre cercetarea şi reconstituirea trecutului, dar şi despre lumea de demult, de-acum şi din viitor. Nu este o carte de cercetare istorică, fiindcă cercetarea istorică se face prin studiul aprofundat al izvoarelor, al surselor; este o carte de opinii (acumulate în timp) despre rostul şi menirea istoricului; e o carte polemică, fiindcă răspunde unei viziuni contrare (expuse de profesorul Lucian Boia), care relativizează complet cunoaşterea trecutului, respinge din discursul istoric criteriul adevărului şi – fapt foarte grav – pune întreaga istoriografie românească, de la cronicari până la marii istorici ai secolului al XX-lea, sub semnul mitului, mai ales sub semnul mitului naţionalist. Or, eu am fost crescut sub zodia raţionalismului aplicat riguros în cercetare. Şcoala istorică de la Cluj a pus şi pune încă (sper!) accentul pe studiul riguros al izvoarelor, în sensul că viaţa de demult nu poate fi reconstituită prin impresii, ci după criterii precise, bazate pe ştiinţele auxiliare (metodele) istoriei, pe cunoaşterea limbilor clasice şi a celor moderne, pe ample acumulări succesive, continue, temeinice. Am învăţat de la marii dascăli că a studia istoria naţională este o datorie ştiinţifică, dar şi civică în acelaşi timp, că scrisul istoric este o operă de mare responsabilitate, că nu se poate face cercetarea trecutului fără dragoste de viaţă, de viaţă de demult şi de ţară. Istoria ca discurs se face după reguli ştiinţifice, dar nu după reguli ca cele din ştiinţele exacte şi incumbă o mare pasiune pentru om, comunitate, naţiune, omenire etc. Toate acestea nu se exclud reciproc, ci se completează, intră în armonie şi sintonie. Cred sincer că nu poţi iubi, respecta, înţelege şi descrie lumea (omenirea), dacă nu-ţi cunoşti şi iubeşti locul naşterii tale, patria, în sens de spaţiu de vieţuire al părinţilor, bunicilor, moşilor etc. Prin urmare, erudiţia şi sentimentul (pasiunea) trebuie să meargă mână în mână, fiindcă suntem oameni, iar oamenii reci, fără sentimente, încetează să mai fie

oameni. Azi, din păcate, tot mai multe îndemnuri din spaţiul public vor să devenim mecanisme, roboţi, instrumente digitalizate, uşor de manipulat, ceea ce nu pot să accept. Istoria, deopotrivă ca realitate trecută şi ca discurs despre ceea ce fost, este viaţă, iar viaţa trebuie cunoscută şi cercetată cu mare respect, cu demnitate, dar şi cu omenie.

Numiţi, vă rog, câţiva români care consideraţi că au influenţat decisiv soarta poporului nostru (cu un scurt argument la fiecare).

Au fost câţiva, fără doar şi poate! Eu, când mă refer la români, vorbesc de ultima mie de ani (de prin secolele IX-X încoace), fiindcă anterior trăiau doar strămoşi ai românilor. Sigur, din aceşti strămoşi s-au format românii, dar nu este corect să vorbim în sens atemporal despre români, cum fac unii dintre protocronişti, care pun „Tăbliţele de la Tărtăria" (de exemplu) pe seama „geniului poporului nostru". Cel mai important român este chiar poporul român ca subiect colectiv, făuritorul celei mai importante creaţii spirituale româneşti din toate timpurile, limba română. Ca fiinţe individuale, aş enumera câţiva principi medievali, de la Mircea cel Bătrân şi Ştefan cel Mare până la Mihai Viteazul (în Evul Mediu, voinţa domnului schimba destinul ţării şi al poporului), pe diaconul Coresi (care a tipărit româneşte), pe Brâncoveanu, pe Cantemir (oameni ai epocii moderne), pe cronicari, pe Varlaam şi Dosoftei, pe Inochentie Micu (cel care credea că „nu poţi învia cu-adevărat decât din pământul patriei"), pe învăţaţii Şcolii Ardelene … De-aici încoace, sunt prea mulţi ca să-i mai pomenesc pe toţi. Oricum, influenţaţi de politicienii mai recenţi, nici nu ne dăm seama cât de mult datorăm oamenilor importanţi din trecutul mai îndepărtat, pe care-i uităm şi desconsiderăm prea adesea.

Se mai citesc cărţile istorice în România, domnule Ioan Aurel Pop?

Nu prea! Se citesc, eventual, articole din „Magazin istoric" şi „Historia" (ceea ce este bine!) – deşi cele două periodice promovează concepţii diferite despre cunoaşterea trecutului; în fond, pentru asta am luptat, pentru pluralitatea opiniilor – sau cărţi-bombă, prezentate ditirambic de către un aparat de propagandă bine pus la punct şi aflat în slujba anumitor edituri. De aceea, publicul care mai citeşte istorie receptează, în mare măsură, cărţi de pseudo-istorie, cărţi de istorie contrafactuală sau de eseuri frumos „împachetate" şi care lasă impresia că „aşa se scrie istoria". Noi nu am avut, din păcate, o mişcare culturală ca-n Franţa, de exemplu, unde marii istorici medievişti şi-au dat mâna ca să prezinte publicului larg o lume revolută pe înţelesul tuturor, dar nealterată în esenţa sa. Noi vorbim în presă despre un Ev Mediu barbar şi ruşinos, în care se practicau discriminări, se asupreau minorităţile şi nu se aplica discriminarea pozitivă, în care nu era democraţie, libertate, egalitate etc. Păi, nici nu era nevoie de toate acestea, din moment ce lumea medievală se baza pe ierarhie, supunere, privilegiu, onoare etc. şi a funcţionat foarte bine aşa, vreme de o mie de ani. Se citeşte azi multă istorie contemporană, mai ales politică recentă, fără discernământ şi, de aceea, se forţează mereu uşi deschise, mulţi crezând că generaţia noastră a descoperit universul, rotunjimea pământului şi oxigenul sau că Iulius Caesar şi Shakespeare – de exemplu – erau tare înapoiaţi în lipsa laptopului …

Numărul revistelor culturale şi ştiinţifice se diminuează treptat. Ce viitor au ele? Sunt suficient susţinute de stat?

Cred că suntem pe panta apusului paginii tipărite în formă clasică! De aproape şase secole, tiparul cu litere mobile ne-a definit destinul şi pare că a obosit. Eu încep să întâlnesc tineri care nu au citit niciodată integral vreo carte de beletristică de câteva sute de pagini – mă refer la cartea tipărită – şi care au cultură generală. Este o cultură generală câştigată de pe computer, de pe internet; e vorba de tineri care citesc de zor cărţi digitale de anumite profiluri. Sunt şi câteva reviste culturale şi de specialitate digitale, cu mulţi cititori. Revistele culturale şi ştiinţifice clasice, în formă tipărită, sunt tot mai puţine şi tot mai puţin citite. În urmă cu trei decenii, orice intelectual român din

domeniul umanist citea cu sfinţenie „România literară", „Contemporanul", „Luceafărul", „Tribuna", „Steaua", „Convorbiri literare", „Ramuri", „Astra", „Vatra" şi alte câteva reviste sau măcar pe unele dintre acestea, cumpărate de la chioşc sau primite prin abonament. Azi, acest obicei aproape a dispărut. Natural, pe de altă parte, revistele culturale şi ştiinţifice – în orice formă ar fi ele publicate – nu sunt suficient susţinute de către stat, fiindcă statul nostru se ocupă de altceva, nu de educaţie şi nici de lumea intelectuală.

Ce carte/cărţi aveţi acum pe noptieră?

Acum recitesc „Magicianul" de John Fowles, după obiceiul câştigat demult că măcar 100 de cărţi mari din literatura lumii merită mereu reluate, recitite, pritocite.

Numiţi trei mari trădători din istoria României. Este trădarea o caracteristică a poporului nostru?

Am avut, fireşte, trădători, deşi depinde mult din ce perspectivă priveşti trădarea. Totul este relativ, de aceea nu voi numi niciunul. Trădarea este etern umană şi universală, iar românii nu au vreun talent special în această direcţie.

În afara Academiei Române au apărut multe organisme suspecte, împopoţonate cu numele de academie şi alimentate cu bani din bugetul contribuabililor. Ce părere aveţi despre această situaţie reprobabilă?

Cred că aceasta este o pecingine naţională în acest moment şi mă ridic ferm, de câte ori am ocazia, contra acestui fenomen! Să ne înţelegem: toată lumea aceasta civilizată este plină de academii (în Italia sunt, dacă nu mă înşel vreo 12 academii numite „naţionale"), de societăţi savante, de institute, de asociaţii culturale şi ştiinţifice etc. Din moment ce Academia Română nu a înregistrat această marcă la OSIM, au apărut şi la noi felurite „academii" alternative. Nici asta nu este neapărat de condamnat, în condiţiile date. Nu este acesta cel mai mare rău. Dar noi suntem singura ţară europeană care le finanţăm de la buget pe toate, prin decizia aleşilor noştri din Parlament, ceea ce este

strigător la cer. Nici măcar dacă am fi cea mai prosperă ţară europeană nu s-ar justifica această practică. Astfel, susţinem cu banii contribuabilului român, fără niciun discernământ, Academia Română, dar şi aşa-numitele AOŞ („Academia Oamenilor de Ştiinţă", ca şi cum Academia Română ar fi formată din altfel de „oameni"!), „Academia de Ştiinţe Tehnice", „Academia de Ştiinţe Medicale", „Academia de Ştiinţe Agricole şi Silvice" şi altele, create mai recent sau pe cale de a fi create. Nu trebuie să avem nimic cu aceste asociaţii, cu o condiţie: să se susţină singure, aşa cum se întâmplă peste tot în lumea asta. Susţinerea lor de la stat creează mai multe inconveniente, în plan financiar şi ştiinţific-cultural: pe de o parte, se risipesc şi puţinii bani alocaţi ştiinţei, cercetării, recunoaşterii prestigiului; pe de altă parte, se subminează valoarea Academiei Române, care, conform legii, este forul suprem de consacrare ştiinţifică în România. Aşa, titlul de academician (acordat prin lege doar membrilor titulari ai Academiei Române) este uzurpat de felurite personaje (unele onorabile) prezente toată ziua la TV, publicul larg nu ştie ce să mai creadă şi unde să găsească reala valoare, iar banul public alimentează indemnizaţii inventate. Cred că înfiinţarea acestor „academii" finanţate de stat este rezultatul frustrării unor parlamentari care nu s-au mulţu-

mit cu doctoratele luate în forme discutabile, ci care au dorit să fie academicieni. Neputând obţine acest titlu autentic, au inventat instituţii paralele …

De ce credeţi că în aprilie, la sărbătorirea a 150 de ani de la înfiinţarea Academiei Române, în discursurile oficiale nu s-a pomenit nici măcar un cuvânt omagial în amintirea lui Alexandru Ioan Cuza, omul de care s-a legat iniţial destinul acestei instituţii? Sa fi fost vorba de rea voinţă sau, pur si simplu, de ignoranţă?

Se poate să fi fost şi una, şi alta! Vă mărturisesc că m-am gândit la acest lucru atunci. Noi, oamenii, avem, cum ştim bine, o mulţime de defecte, iar unul dintre ele este, fără îndoială, „plierea" prea accentuată după vremuri, după mode, după regimuri. Este evident că bazele Societăţii Literare s-au pus sub Cuza, care a gândit în termeni serioşi întreg edificiul nostru naţional. Ca istoric, ştiu că tot programul de dezvoltare a României moderne a fost gândit la 1848-1849 şi pus în pagină de paşoptişti, în documentele elaborate sau prezentate la Iaşi, la Blaj, la Izlaz, la Braşov, la Lugoj, la Cernăuţi etc. Între revoluţionari, o figură marcantă a fost şi Alexandru Ioan Cuza. Înfăptuirea acestui program a rămas însă o sarcină a viitorului, adică a perioadei 1849-1918. Aş îndrăzni însă să spun că aproape jumătate din acest mare efort de modernizare - în ciuda impresiei de „forme fără fond", teoretizate de Titu Maiorescu - s-a concretizat prin reformele lui Alexandru Ioan Cuza, înfăptuite între 1859 şi 1866. Sunt, de fapt, şapte ani şi nici aceştia întregi, pentru că grija lui Cuza, între 1859 şi 1862, a fost obţinerea recunoaşterii dublei alegeri (pe de o parte) şi desăvârşirea unirii în plan instituţional (pe de altă parte). Anul 1866 iese şi el din discuţie, fiindcă, la începutul lui, domnul unirii a fost obligat să abdice. Aşa că, marile sale reforme, care au modernizat România, s-au făcut în anii 1863-1865, adică în trei ani: secularizarea, reforma agrară, reforma şcolară, crearea primelor universităţi moderne, reforma justiţiei, reforma administrativă etc. Tot sub Cuza, s-a lucrat şi la noua constituţie, prima constituţie modernă adevărată, adoptată în 1866. Noi azi, din dorinţa de a restitui monarhiei de Hohenzollern ceea ce comuniştii i-au răpit pe nedrept, îi recunoaştem merite mai multe decât a avut! Pe vremea comunismului, eram aproape cu toţii ascultători faţă de regim, iar azi, când s-a dat liber la critică, demonizăm comunismul în ansamblu, ca şi cum atunci nu ar fi trăit oameni culţi, nici conştienţi şi nici responsabili! Dacă îl lăudăm pe regele Mihai, trebuie neapărat să-l veştejim pe mareşalul Antonescu şi invers. Dacă suntem adepţii globalismului sau al UE, credem că nu dă bine să fim şi patrioţi, să ne iubim locul de naştere etc. Cu alte cuvinte, procedăm prin excludere, atunci când ar fi natural să gândim lumea prin coexistenţă, prin complementaritate şi armonie. Dar, dacă vrem să fim corecţi, atunci se cuvine să rostim răspicat: bazele Academiei Române s-au pus sub principele Alexandru Ioan I, prima şedinţă a înaltului for s-a putut întruni abia sub principele Carol I; cea mai grea şi mai rapidă etapă de modernizare a ţării s-a înfăptuit de către regimul lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866), iar următoarea - solidă şi temeinică - sub regimul principelui (1866-1881) şi regelui (1881-1914) Carol I. A-l contrapune pe Carol I lui Alexandru Ioan Cuza este o eroare copilărească. Poporul român i-a preţuit pe amândoi şi i-a aşezat pe locurile care li se cuvin în Panteonul Naţional.

Care este, în opinie lui Ioan Aurel Pop, cel mai mare istoric român?

Cel mai mare istoric român este, evident, Nicolae Iorga. Mai sunt câţiva foarte mari, de valoare europeană chiar, dar Iorga este unic, irepetabil, extraordinar. A scris – inegal, fireşte – mai mult decât ar putea citi un om normal într-o viaţă, dacă s-ar ocupa numai de citit …

Ce este istoria, stimate domn?

Istoria este, pentru mine, viaţă, viaţă deplină. Noi o calificăm drept trecut şi uităm că, pentru cei care au trăit acest trecut, era viaţă prezentă şi reală. Eroarea noastră ca oameni ai prezentului este că socotim clipa noastră drept eternă şi că

numim, cu dispreţ, viaţa de odinioară lume moartă.

Ce pasiuni are Ioan Aurel Pop în afara activităţii profesionale?

Multe, dar nu prea uşor de împlinit, din lipsa timpului. *Fugit irreparabile tempus!* Îmi place să citesc poezie şi proză, îngrijesc plante, văd filme, ascult muzică bună, de toate felurile.

Ce amintiri dragi păstraţi din copilărie?

Păstrez în suflet oameni şi locuri care miau marcat viaţa. Mai întâi pe bunica pe linie paternă, văduvă de război de la vârsta de 35 de ani, rămasă mereu nerecăsătorită, ca să-l poată jeli pe bunicul (până la moarte a purtat doliu) şi ca să-l crească cum a vrut ea pe tata; apoi pe părinţi, pe dascăli, pe prieteni. Păstrez amintirea unui Braşov ca un tărâm de poveste, cu Tâmpa, cu Dealul Melcilor sau cu Turnul Alb şi cu Turnul Negru, cu Bastionul Ţesătorilor şi cu Biserica Bartolomeu. Mai târziu am descoperit Şcheii, cu Biserica Sfântul Nicolae, cu Liceul „Andrei Şaguna", spre care mă uitam cu mare respect şi cu admiraţie nedisimulată. Diriginta mea din şcoala generală, Doamna Profesoară Margareta Florea – încă în viaţă, la peste nouăzeci de ani – ne vorbea cu admiraţie despre forţa matematicii, dar şi despre literatură. Avea mereu asupra sa câte o foaie volantă, pe care rezolva câte o problemă, deşi pe versoul foii putea foarte bine să scrie câte o poezie. Până de curând îi scriam felicitări de Crăciun în versuri şi îmi răspundea tot aşa … Apoi, la 14 ani, am intrat la „Şaguna" – ceea ce era o performanţă! – şi am ajuns în clasa Profesorului Ion Topolog-Popescu, romancier cunoscut la Braşov, care m-a învăţat ce este literatura şi de ce este nevoie de disciplinele umaniste… Pe atunci, trimiteam probleme rezolvate la Gazeta de Matematică, dar m-am lecuit în curând …

Sunteţi un om religios, stimate domn?

Cred în Dumnezeu, dar consider că credinţa este un lucru strict personal şi nu vorbesc despre asta. Alta este chestiunea legată de biserică şi de istoria bisericii, despre care îmi place să vorbesc ore în şir şi să scriu cu pasiune.

În numele islamismului mor astăzi oameni nevinovaţi. Ce este, până la urmă, religia? S-a perimat atât de mult funcţia ei spirituală, încât a rămas doar un instrument/pretext pentru conflicte dure între oameni cu mentalităţi, culturi şi educaţii diferite?

Nici religiile, ca toate lucrurile de pe lumea asta trecătoare, nu sunt imuabile. Credinţa ar trebuie să fie una şi nedespărţită, una şi aceeaşi, dar şi credinţa – cum se vede – îmbracă formele cele mai variate. Până la urmă, înţeleg şi acest lucru şi îl pot şi argumenta, dar ceea ce nu pot înţelege este intoleranţa faţă de credinţa altuia, ura faţă de felul de a fi al altuia. Am fost învăţat de mic că este loc sub soare pentru oricine şi că respectul pentru alteritate este o mărturie de omenie. Necazul este că mulţi dintre aceia care trăiesc intens spiritualitatea, care sunt credincioşi sinceri se lasă amăgiţi de falsele predici, de învăţături extreme, încât dobândesc gustul conflictelor. Şi în numele credinţei (şi al bisericii), de-a lungul mileniilor de istorie cunoscută, s-au purtat războaie şi s-au comis crime. La fel s-a întâmplat în numele dragostei (Războiul Troian), în numele familiei (Războiul celor Două Roze), al democraţiei, al libertăţii, al naţiunii etc. Aceasta nu trebuie să ne facă să demonizăm credinţa, biserica, iubirea, naţiunea etc., pentru că am comite o gravă confuzie de planuri.

Când vine vorba de strămoşi – pe cine ar trebui să pună românul la loc de cinste? Pe daci sau pe romani? Sau şi pe daci, şi pe romani, şi pe slavi?

Chestiunea cu strămoşii îndepărtaţi ţine mai mult de educaţie decât de realitate. Cine ar putea spune azi în ce proporţie suntem noi, românii, daci, romani, slavi ori altceva? Iar ideea aceasta că avem „sânge" dacic, roman, slav sau cuman este nerelevantă şi chiar periculoasă. Specificul etnic sau naţional nu-l dau „sângele" sau ereditatea, ci educaţia într-un anumit mediu. Dacă mâine iau un copil de români abia născut şi-l mut în Suedia şi-l cresc acolo, printre suedezi, în şcoli suedeze, obţin din el, la 18 ani,

cel mai bun cetăţean suedez, cu cele mai ferme convingeri suedeze. Totuşi, anumite lucruri legate de etnicitate sunt sigure sau aproape sigure, inclusiv în cazul românilor. De exemplu, faptul că românii sunt azi singurii moştenitori ai romanităţii orientale şi că vorbesc o limbă romanică arată, fără nicio îndoială, forţa latinităţii noastre, faptul că odată, demult, limba latină a dominat aici asupra altor limbi. Dincolo de orice considerente privind istoria limbii române, în viaţa cotidiană, circa 80% din cuvintele pe care le folosim sunt de origine latină (moştenite din latina veche sau preluate ulterior din alte limbi), cam 15% sunt slave, iar restul sunt turcice, traco-dacice, maghiare etc. Sigur, asta nu înseamnă că proporţia etniilor din care s-au format românii este exact la fel, dar această structură a vocabularului (lăsând la o parte sistemul nostru gramatical latin) oferă anumite indicii şi asupra originii noastre etnice. Interesant este faptul că dacă analizăm textele vechi româneşti din epoca modernă timpurie (secolele XVI-XVII), proporţia cuvintelor de origine latină este aproape la fel de mare, ceea ce spulberă teoria tendenţioasă a „relatinizării" târzii a Românei. Ştiu că unora le este foarte dragă moştenirea noastră dacică (tracică) – deşi mi-e greu să înţeleg de ce – dar, din păcate pentru aceştia, nu avem deloc argumente solide ca s-o putem susţine. Ştim doar că limba dacilor era indo-europeană şi făcea parte din grupul *satem*, diferit de grupul din care făcea parte latina. Dar nu ni s-a păstrat niciun text în această limbă, ci doar cuvinte disparate. Poetul Ovidiu, după vreo şase ani de şedere la Tomis, printre greci şi barbari, a învăţat greu limba geţilor, scriind şi o „cărţulie" cu versuri în pomenita limbă, scriere care s-a pierdut.

Ce mai înseamnă astăzi să fii patriot, când majoritatea politicienilor noştri (cu excepţia celor care alunecă într-un naţionalism agresiv) se declară europeni? Ne-am pierdut patriotismul pur, indispensabil unei naţiuni?

Da, este o gravă confuzie de planuri şi în chestiunile legate de patriotism şi de dragostea de ţară. Tinerii nu mai ştiu ce să creadă, fiindcă sistemul românesc de instrucţiune şi de educaţie se află în derivă de decenii bune şi nimeni dintre cei cu putere de decizie nu pare preocupat de redresarea lui. Politicienii se declară europeni în lipsă de altceva, dar mai ales de convingeri ferme, de cunoştinţe de cultură generală şi de cultură românească, de idealuri de viaţă, de proiecte pentru generaţiile viitoare. Ca să fii patriot autentic trebuie să-ţi cunoşti bine ţara şi să ajungi astfel s-o preţuieşti. Mulţi politicieni români confundă instituţiile româneşti care le taxează ignoranţa şi care-i chiar pedepsesc pentru incompetenţă, pentru acte antisociale, pentru hoţii de tot felul cu ţara şi, în loc să se îndrepte în urma greşelilor lor, ajung să-şi urască ţara. Dacă nu îţi iubeşti în mod organic şi necondiţionat patria, nu ai cum să le explici tinerilor ce este patria, nu ai cum să fii sincer cu aceşti învăţăcei, iar ei simt uşor falsul. Patriotismul a fost o vreme confiscat de anumite grupări naţionaliste şi pervertit, dar timpul acestor partide şi persoane a trecut (cel puţin, în acest moment, nu avem în România un partid naţionalist de forţă) şi, totuşi, cei mai mulţi intelectuali se feresc să vorbească despre ţară, despre patrie, despre specificul naţional, despre valorile noastre. Cred că Seneca spunea, în urmă cu două milenii, că el nu-şi iubea ţara fiindcă era mare, ci fiindcă era a lui. Dacă nu iubim sincer ţara asta, cu toate ale sale, cu doruri, cu patimi şi cu uri, cu doine şi cu strigături, cu blesteme şi „codri verzi de brad", nu avem cum să iubim Europa sau omenirea, fiindcă „picurii cu strop de strop fac al mărilor potop" (ca să-l citez pe uitatul şi „facilul" Coşbuc, care ştia atâta cultură germană şi filozofie indică). Din micile şi multele iubiri se naşte iubirea cea mare … Iar ţara asta merită iubire necondiţionată, fiindcă relele din ea nu i se datorează, ci ni se datorează nouă, nevrednici cârtitori, mici la suflet şi mari la pretenţii.

Ce părere aveţi despre Uniunea Europeană? Va rezista ca organism politic?

Nu cred, decât dacă proiectul său – bun în principiu, dar greşit în detalii – se va relua şi reface de la capăt, pe baze noi, mai potrivite. Mai mult nu pot spune, fiindcă nu sunt viitorolog, iar istoricii, în ciuda unei

prejudecăţi răspândite, nu pot prevedea viitorul. Pot însă ceva important şi adesea ignorat de contemporani: pot înţelege şi gestiona mai bine prezentul, tocmai pentru că au experienţa vieţii trecute, iar această viaţă trecută – cum vă spuneam – a fost prezentă pentru cei care au trăit-o, atunci când au trăit-o.

Au ştiut românii să-şi folosească libertatea după 1989 sau sunt în derivă şi acum?

Nu au prea ştiut, decât parţial, pe felii. Libertatea de care vorbiţi ne-a dat nouă, românilor, un fel de vertij, ne-a copleşit cu ademenirea ei, cu fascinaţia ei, după decenii de control de partid şi de stat asupra tuturor mişcărilor noastre. Au venit oameni înţelepţi din Vest sau din închisori – români ca şi noi – ca să ne spună pe româneşte ce este libertatea şi nu i-am înţeles sau, când i-am înţeles, a fost prea târziu. Au fost şi alţii care ne-au dezorientat cu dezinformările lor şi a fost aproape imposibil să alegem grâul de neghină. Nici acum nu ne-am revenit şi nu avem clasă politică, nu avem instituţii credibile; ba, mai mult, vedem că şi Europa şi lumea sunt în derivă, ceea ce ne tulbură şi mai mult, făcându-ne să nu mai distingem valorile de nonvalori şi nici să preţuim şi să construim ceas de ceas libertatea autentică.

Este democraţia o sintagmă utopică?

Nu, democraţia are valoarea ei, într-o lume de criză a valorilor, dar anumiţi lideri s-au apucat să compromită democraţia, ceea ce nu este greu. Orice lucru bun – dacă nu este păstrat cu grijă – se degradează. Încă Polybios, dacă nu mă înşel, scria, acum mai bine de două milenii, că democraţia poate degenera în anarhie, monarhia în tiranie şi aşa mai departe. Regimurile politice bune au adesea pandante rele şi trebuie pătrate ca „bibelourile de porţelan", fiindcă altminteri au „existenţa efemeră" (ca să-l parafrazez pe Ion Minulescu). Şi iubirea, rău aplicată şi gestionată, poate ucide fiinţa adorată. Eu cred că societăţile statornice şi bine constituite au mecanismele şi forţele interne necesare pentru a feri democraţia de abuzuri, de instrumentalizări, de demagogie, de populism. Noi nu suntem însă, din păcate, o astfel de societate.

Ce înseamnă, stimate domn, adevărul?

Adevărul este greu de definit! S-au străduit generaţii întregi de filosofi şi multe şcoli filosofice s-o facă şi nu au dat decât soluţii parţiale, fiindcă noi, oamenii, nu putem ajunge decât la soluţii parţiale. Mi-ar fi mai uşor să definesc adevărul istoric, pe care trebuie să-l caute fiecare cercetător al trecutului. Cel care are „meseria de istoric" (cum a spus Marc Bloch) este obligat să caute şi să descopere adevărul, adică să reconstituie lumile de odinioară „aşa cum au fost" (după expresia lui Leopold von Ranke). Firește, nu va reuşi niciodată pe deplin, fiindcă ceea ce a fost nu se mai întoarce (timpul este ireversibil), dar cu atât e mai fascinantă căutarea. În vreme ce artiştii fac lumi, uzând de talent şi de imaginaţie, istoricii re-fac lumi, folosindu-se de izvoare şi urmărind criteriul adevărului. Totuşi, e bine ca şi istoricii să fie puţin artişti, altminteri tot discursul lor rămâne sec, fără sevă, nu ajunge la sufletele oamenilor. Reconstituirea lumilor trecute se face pentru oameni şi reprezintă toată experienţa de viaţă a societăţii.

Revenind însă la adevăr în general, trebuie să constatăm că gradul de abstractizare este mult mai mare. După părerea mea, adevărul este adecvarea cea mai apropiată dintre realitate şi reflectarea acestei realităţi în mintea noastră. Atunci când diferenţa dintre realitate şi reflectarea sa este mică, ne apropiem de adevăr. Dacă mă întrebaţi de adevărul absolut, atunci vă spun sigur că numai Dumnezeu îl deţine şi nu ni-l revelă nouă, umililor săi robi. Dacă ar face-o însă, am înceta să mai fim oameni … Adevărul, ca şi dreptatea, este foarte important pe lumea asta imperfectă, dar nici adevărul şi nici dreptatea nu au niciun rost fără bunătate. Ajung să fie concepte seci într-o lume goală şi obosită. Şi vă spune asta un om care a încercat să educe multe promoţii de elevi şi studenţi şi care se bucură încă precum un copil atunci când vreunul din foştii învăţăcei – acum om în toată firea – îi spune pe stradă: „Vă salut, dom' profesor! Mi-aţi fost dascăl".

Dumitru MICU

Un panoramic al presei româneşti

Abstract

Articolul de faţă evaluează contribuţiile istoricului literar clujan Mircea Popa în domeniul istoriei presei, cu precădere a celei din Transilvania: Istoria presei literare româneşti din Transilvania, de la începuturi până în 1918 *(în colaborare cu Valentin Taşcu 1980);* Presa şi ideea naţională *(2002);* Panoramic jurnalistic. Presa de ieri şi de azi *(2011). Textul se concentrează asupra ultimei apariţii, vizând „presa de ieri şi de azi", în care sunt prezentate exhaustiv 19 periodice, majoritatea covârşitoare din Ardeal, printre publicaţiile cercetate aflându-se* „Tribuna" „Transilvania", „Gazeta Transilvaniei", „Tribuna" (Arad), „Gazeta de la Turda", *dar şi* „Convorbiri literare" *şi* „Viaţa românească", *acestea din urmă abordate din perspectivă transilvană.*

*În ampla desfăşurare de istorie jurnalistică sunt identificate marile teme ale publicisticii transilvane. Acestea au legătură cu ideea naţională şi voinţa de emancipare a românilor, privesc conceptia liderilor de conştiinţă români (intelectuali de prestigiu, scriitori, ziarişti de frunte), care au pledat pentru înţelegere şi convieţuire armonioasă, dar şi efectele manipulative ale unor publicaţii ("*Patria*" din Budapesta,1871–1972) încercate de cercuri guvernamentale maghiare asupra românilor ardeleni. O altă axă de orientări are în vedere combaterea exagerărilor cu privire la pervertirea, prin purificare, a limbii, contribuţia presei în ceea ce priveşte unificarea şi formarea limbii literare (şi a literaturii), participarea la acest fenomen a celor mai prestigioşi dintre scriitorii tuturor „provinciilor" istorice.*

Panoramic jurnalistic *înmagazinează o cantitate enormă de informaţie şi posedă meritul de prezenta interes atât pentru istorici, pentru filologi, cât şi pentru publicul larg. Îb ea străbate ca un fir roşu formularea lui Ion Breazu: „Presa Transilvaniei a fost, timp de un veac, laboratorul uriaş al conştiinţei naţionale".*

Cuvinte-cheie: *Istorie, Jurnalism, tematici, filologie, Transilvania.*

This article evaluates the contributions of the literary historian of Cluj, Mircea Popa, in the field of media history, especially of the Transylvanian media: History of the Romanian Literary Media in Transylvania, from the beginnings till 1918 (in cooperation with Valentin Taşcu, 1980); The Media and National Idea (2002); Journalistic Panorama. The Media of Yesterday and of Today (2011). The text is focused on the last issue, envisaging the „media of yesterday and of today", in which 19 periodical papers are presented exhaustively, most of them from Ardeal, the studied publications including „Tribuna" (Arad) („Tribune") „Transilvania", „Gazeta Transilvaniei" („Transylvania Gazette"), *but also* „Convorbiri literare" („Literary Conversations") *and* „Viaţa românească" („Romanian Life"), *the latter being approached from Transylvanian perspective.*

In the ample development of journalistic history the author identifies the great themes of Transylvanian publications. These are related to the national idea and the Romanians' will of

Dumitru MICU - Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu, e-mail: instcalinescu@yahoo.com

emancipation, they refer to the thought of the Romanian leaders of opinion (reputable intellectuals, writers, top journalists), who pleaded for understanding and harmonious living together, but also the manipulative effects of some publications („Patria" in Budapest, 1871–1972) attempted by Hungarian governmental circles on the Transylvanian Romanians. Another axis of orientations envisages the fight against exaggerations regarding the perverting language by purification, the contribution of the media to the unification and forming of the literary language (and literature), participation in this phenomenon of the most prestigious writers of all historical „provinces".

Journalistic Panorama collects an enormous quantity of information, interesting both for historians, philologists and for the wide public. Ion Breazu's words pervade it like a read thread: „The Transylvanian media was, for a century, the huge laboratory of the national conscience."

Keywords*: Istorie, Jurnalism, tematici, filologie, Transilvania.*

În prodigioasa lui activitate de istoric literar, Mircea Popa acordă un constant interes presei. Celei literare, în special, dar şi celei de orice alt caracter sau de oricât de largă cuprindere. Trei dintre cele 19 volume publicate până acum (*Istoria presei literare româneşti din Transilvania, de la începuturi până în 1918*, în colaborare cu Valentin Taşcu, 1980; *Presa şi ideea naţională*, 2002; *Panoramic jurnalistic. Presa de ieri şi de azi*, 2011) sunt consacrate istoriei presei, cu precădere istoriei prese ardelene.

În ultima dintre aceste cărţi, 12 din cele 19 periodice prezentate exhaustiv au apărut în Ardeal. Faptul e specificat chiar în titlurile articolelor dedicate unora dintre ele, ca de altfel şi ale câtorva dintre cele incluse în prezentări colective: *„Tribuna" sibiană*, *Rilul cultural al revistei „Transilvania"*, *„Gazeta Transilvaniei"*, *„Tribuna" de la Arad*, *Momente din trecutul presei sălăjene româneşti*, *Aspecte ale presei culturale maramureşene*, *Presa din Valea Jiului*, *Traseu revuistic alba-iulian*, *Tradiţii ale presei româneşti din Cluj-Napoca*, *Peisaj revuistic bihorean*, *„Gazeta de la Turda"* etc. Câteva dintre publicaţiile apărute în afara Ardealului, şi chiar a României, sunt abordate din perspectivă ardeleană: *„Convorbiri literare" şi Transilvania*, *Mişcarea literară din Transilvania şi „Viaţa românească"*. *Patria* din Budapesta (1871-1972) e denunţată ca „produs al manipulării" încercate de cercuri guvernamentale maghiare asupra românilor ardeleni. Descrierea gazetei studenţeşti pariziene *Românul* (1917-1918) include relatări privind participarea acesteia la lupta poporului român pentru înfăptuirea idealului său naţional.

Incursiuni în presa ardeleană, Mircea Popa operase, din motive obiective, şi înainte de apariţia lucrărilor citate, întrucât volumele sale precedente sunt despre Timotei Cipariu, Octavian Goga, Ion Agârbiceanu şi Ilarie Chendi.

Intitulată *Presă şi naţionalitate*, prima secţiune a *Panoramicului jurnalistic* se deschide cu articolul de sinteză *Rolul presei din Transilvania în formarea conştiinţei naţionale şi a unităţii de neam*, construit pe două judecăţi convergente (de realitate şi de valoare, în acelaşi timp), una enunţată de Iorga, în *Almanahul presei româneşti* pe 1926, cealaltă de Ion Breazu, în *Literatura Transilvaniei* (1944).

„Istoria ziaristicii ardelene este, după Iorga, ce mai frumoasă pagină din istoria Ardealului de o sută şi mai bine de ani încoace. Filele ei cuprind gândirea şi simţirea celor mai de seamă bărbaţi pe care i-a dat neamul românesc în această provincie. Toţi scriitorii, toţi dascălii în coloanele ei şi-au depus tot ce-au avut mai curat în sufletele lor şi le-au socotit mai de preţ pentru vremea lor". În formularea lui Breazu: „Presa Transilvaniei a fost, timp de un veac, laboratorul uriaş al conştiinţei naţionale". Exactitatea acestor aserţiuni nu comportă discuţii. Întreaga informaţie depozitată în cele peste 400 de pagini ale cărţii lui Mircea Popa atestă perfecta lor adecvare la realitatea obiectivă. Pe toată durata existenţei în afara hotarelor statale fireşti, presa ardelea-

nă românească a contribuit determinativ la trezirea şi dinamizarea conştiinţei naţionale: condiţie primordială a izbânzii în lupta pentru unirea din 1918. Călimara lui Iosif Vulcan – zicea Goga, având în vedere, de fapt, călimările tuturor scriitorilor patrioţi – „a trasat şi graniţa politică (…) Ca pretutindeni în istorie, şi la noi, condeiul a fost avangarda tutunului". Concret, precizează autorul *Panoramicului*, acţiunea presei româneşti transcarpatice a vizat, în condiţiile apariţiei sub stăpânire străină, patru obiective majore: cristalizarea limbii literare unitare, comună românilor de pretutindeni, dezvoltarea unitară a literaturii în toate ţinuturile româneşti, adâncirea caracterului popular al acesteia şi angajarea ei politică.

Explicitându-şi specificările, Mircea Popa menţionează mai întâi că lupta împotriva pervertirii limbii prin purism, etimologism şi toate celelalte aberaţii latiniste ale câtorva filologi din Blaj a fost dusă nu doar de cărturari scriitori din vechea Românie, ci şi de personalităţi şi periodice ardelene. În opoziţie cu şcoala blăjeană, *Telegrafului român* din Sibiu a adoptat, de la apariţia (1876), scrierea fonetică. Raliindu-se poziţiei *Convorbirilor literare* în materie de limbă, *Familia*, *Tribuna*, mai târziu *Luceafărul*, secundate de aproape toate celelalte publicaţii din Transilvania, au determinat înlocuirea şi acolo a „limbii greoaie" cu cea crescută din vorbirea populară, „mai curată şi mai aleasă", „dulce şi fluidă", ridicată prin creaţia marilor scriitori la demnitatea de limbă literară. Transformarea aceasta nu s-a realizat fără a fi întâmpinat rezistenţă. În articolul *Peisaj revuistic bihorean*, istoricul literar constată că una dintre publicaţiile umoristice şi satirice din acea parte a ţării, *Vulturul*, „a dus o luptă necurmată împotriva pocirii limbii, a schimonosirii ei cu tot felul de regionalisme sau străinisme. În acest sens, revista publică parodii bine ticluite după graiul franţuzit din Principate sau după cel latinizat din unele cercuri transilvănene".

Considerabil s-a resimţit procesul de formare unitară a limbii literare şi a literaturii pe tot cuprinsul ţării de pe urma valorificării creaţiei anonime. Paginile revistelor lui Iosif Vulcan, *Familia* şi *Şezătoarea*, coloanele *Tribunei* lui Slavici, urmate de mai toate periodicele literare din ţară, se deschid producţiilor populare, cu generozitate. Folclorul alimenta, de altfel, literatura cultă însă de la apariţia acesteia. În contextul creşterii accelerate a interesului pentru folclor, apar autori populari, prelucrători de motive folclorice, precum Anton Pann, Petre Ispirescu, Ioan Popovici-Bănăţeanu, Ion Pop-Reteganul, Petre Dulfu, Miron Pompiliu, Virgil Oniţiu.

Efecte osmotice a avut, în condiţiile expansiunii presei, amplificarea şi intensificarea relaţiilor culturale, literare îndeosebi, între ţinuturile întinse de o parte şi alta a Carpaţilor. Prin lansarea lui Eminescu, *Familia* a devenit, încă din timpul apariţiei la Budapesta, o publicaţie panromânească, şi şi-a desăvârşit această apartenenţă prin prezenţa în spaţiul ei, mai ales după mutarea la Oradea, a mai tuturor scriitorilor români de „dincolo": Alecsandri, Heliade-Rădulescu, Bolintineanu, Bolliac, Hasdeu, Creangă, Caragiale, Duiliu Zamfirescu, Delavrancea, Vlahuţă, chiar Macedonski. Aceasta, până la Primul Război Mondial. În perioada interbelică, nimeni nu mai stă să

diferenţieze scriitorii după originea regională. Cotruş, Lovinescu, Agârbiceanu, Papilian, Pillat, Cioran, Noica, Virgil Gheorghiu, Ştefan Baciu, Eugen Ionescu, Octav Şuluţiu, Anton Holban, Mircea Damian apar ca membri ai aceleiaşi „familii". Numeroşi „regăţeni" colaborează şi la celelalte organe ardelene de publicitate. În *Gazeta Transilvaniei*, de exemplu, alături de Cipariu, Bărnuţiu, Iosif Vulcan, Ion Maiorescu, A.T. Laurian, semnează Heliade, C. Negruzzi, G. Sion, în *Tribuna* de la Arad îi găsim şi pe Sadoveanu, Brătescu-Voineşti, Gârleanu, Anghel, Topârceanu, Eftimiu. Cu timpul, situaţia se va generaliza, colaborările neardelene înmulţindu-se inclusiv în publicaţii apărute la marginile teritoriului românesc. Relevant în acest sens e peisajul revuistic maramureşean. În publicaţii ca *Astra Maramureşului* şi *Căminul nostru* din Sighet, *Cronica*, *Înfrăţirea* şi *Nord Vestul* din Baia Mare, *Datina* din Satu Mare şi multe altele, din alte regiuni, pot fi parcurse texte de / şi despre, între alţii, N. Iorga, Ion Minulescu, Ion Pillat, N. Davidescu, Oreste, Nichifor Crainic, Al. O. Teodoreanu, Ionel Teodoreanu, Barbu Nemţeanu, Otilia Cazimir, Artur Enăşescu, Gh. Brăescu, Demostene Botez, Mihai Codreanu, Radu Boureanu, Ovidiu Papadima.

De colaborarea ardelenilor la presa de dincoace nu e tocmai propriu a vorbi. Stabilit la Iaşi, integrat colectivului *Vieţii româneşti*, Topârceanu „devine moldovan". Schimbându-şi domiciliile ardelene, Goga, Iosif devin bucureşteni. Cu atât mai mult Titu Maiorescu. Un muntean, un moldovan, un oltean era, înainte de 1918, pentru transilvăneni „frate din Ţară", prin „Ţară", transilvănenii înţelegând „România". De aici, lozinca lor „Vrem să ne unim cu Tara". Regăţenii însă nu voiau „unirea" cu Ardealul, ci recuperarea lui, reintegrarea lui în Ţară. În consecinţă, pentru munteni, moldoveni, olteni, dobrogeni, orice contact cu ardelenii era un pas în această direcţie. În cazul concret, conlucrarea pe tărâmul presei, ca şi pe oricare altul, era un mod al cimentării unităţii spirituale şi sufleteşti a românilor din estul şi vestul Carpaţilor. Aceasta, până în 1918. După aceea prezenţa scriitorilor români ciscarpatini în reviste transcarpatine a încetat să aibă semnificaţie politică, păstrând-o numai pe cea literară.

Posibilitatea unirii statale trainice la nivel statal fiind condiţionată de conştientizarea necesităţii ei, realizarea acestei conştientizări implica o cât mai largă difuzare a culturii în mase. În acest scop, românii ardeleni luminaţi şi cu dare de mână s-au străduit, de îndată ce a fost posibil, să procure mijloace de a suscita în popor gustul cititului, dorinţa de instruire. Apariţia primelor periodice (*Ateneul românesc*, *Foaia duminicii*, *Foaie literară*, *Gazeta de Transilvania*) a fost anticipată de construirea unei aşa-zise „biblioteci": *Biblioteca românească* (1821) a lui Zaharia Carcalechi. Cu timpul, asemenea instrumente de propagare a culturii aveau să apară pe lângă organe de presă şi instituţii. În acelaşi an cu *Tribuna*, Slavici întemeiază, la Sibiu, *Biblioteca poporală*, sub al cărei generic apar o sumedenie de cărţi de format modic, accesibile oamenilor simpli, conţinând povestiri şi poezii inspirate din viaţa satelor şi din cea a straturilor urbane de jos, basme, traduceri.

Exemplul slavician e urmat de Enea Hodoş, care, în 1899, organizează, la Caransebeş, Biblioteca Noastră, de librăria din Braşov, ce editează romane, de Societatea pentru fond de teatru, în a cărei Bibliotecă teatrală apr, desigur, producţii de gen dramatic. O Bibliotecă poporană a luat fiinţă şi sub egida Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român (ASTRA), creată în 1861. Primul volum apărut acolo e *Povestiri din viaţa ţăranilor noştri* de Ion Pop-Reteganul. I-au urmat cărţi ale unor scriitori ardeleni de mărimi diferite, de la A.P. Bănuţ, Al, Ciura, I. U. Soricu, Petre Dulfu, Al. Lupeanu Melin, N. Potra Petrescu la Slavici, Coşbuc, Iosif, Goga, precum şi opere ale unor somităţi din regat: Alecsandri, C. Negruzzi, Creangă, Anton Pann. Pe lângă scrieri literare, ASTRA edita, pentru săteni, calendare şi almanahuri. Cu timpul, avea să tipărească şi opere ştiinţifice. Primele ţin de domeniul istoriei, al istoriei literare şi al lingvisticii (monografia *Tudor Vladimirescu* de N. Iorga, *Istoria literaturii române. Epoca veche* de Sextil Puşcariu) şi tot astfel o seamă de volume scrise de, între alţii, Ion Lupaş, N.

Dobrogeanu, C. Daicoviciu. Anterioară acestor apariţii este cea a revistei *Transilvania* (1858-1889), al cărei cel dintâi prin redactor a fost „veneratul şi cunoscutul Nestor al presei româneşti din acea vreme, experimentatul G. Bariţ", întemeietorul periodicelor *Gazeta de Transilvania*, *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, *Observatorul*, prin care el „a pus bazele trainice ale jurnalismului transilvănean". Una dintre modalităţile cultivării prin aceste periodice a sentimentului unităţii de neam a fost participarea la toate sărbătorile scriitorilor români de seamă, ardeleni şi regăţeni, popularizarea în permanenţă a creaţiei lor. În acelaşi timp, ASTRA organiza adunări populare, şezători,conferinţe, reuniuni de tot felul, în oraşe şi sate de pe tot cuprinsul Ardealului, efectul acestora fiind „o apropiere continuă de popor şi de doleanţele lui cele mai stringente". Pe această cale, s-au şi strâns fonduri pentru Biblioteca şi Muzeul ASTRA, pentru teatru, pentru o şcoală de fete, pentru un institut tipografic. O realizare deosebită a Asociaţiunii a constat în editarea, la Sibiu, începând din 1898, a primei Enciclopedii româneşti. Aceasta a apărut în trei tomuri masive, de câte circa 1000 de pagini fiecare, redactor coordonator fiind Cornel Diaconovici.

Principiul orientativ esenţial fiind, în creaţia culturală românească de ambele părţi ale arcului carpatic, unirea, acest principiu a inflamat conştiinţele în asemenea măsură încât acel foc imaterial a topit în cele din urmă, frontierele nefireşti. Starea de spirit a intelectualităţii ardelene tinere, fascinată, în anii premergători războiului de întregire, de tot ce venea de peste munţi, este edificator exemplificată de Goga în *Fragmente autobiografice*: „O carte care apărea pe acele vremuri era pentru noi mai mult decât un act literar: lua proporţiile unui mare act politic. O nuvelă de Delavrancea şi câteva pagini din Vlahuţă erau adevărate acte politice, care întăreau capacitatea de rezistenţă naţională".

Voinţa de emancipare naţională până la separarea statală de imperiul austro-ungar nu implica, în concepţia liderilor de conştiinţă români, situarea în raporturi de ostilitate cu naţionalităţile conlocuitoare. Dimpotrivă. Cu orice prilej, intelectuali de prestigiu, scriitori, ziarişti de frunte au pledat pentru înţelegere, pentru convieţuire armonioasă a românilor cu cetăţenii tuturor celorlalte grupuri etnice. Propagator în genere a bunei înţelegeri între oamenii de orice limbă, Ioan Slavici o introduce ca normă de conduită în activitatea *Tribunei.* Articole de fond din primele numere ale acestui ziar, nesemnate, deci aparţinând sau, oricum, angajând răspunderea sa, directorului, conţin fraze ca acestea: „venind cu inima deschisă, sperăm că cu inimi deschise vom fi întâmpinaţi îndeosebi şi din partea colegilor noştri saşi şi a celor maghiari, reprezentanţi ai unui popor de oşteni mândri de firea lor deschisă şi îndrăzneaţă". „Vorbim de sincera apropiere între români şi maghiari, pentru că partea cea bună şi cu desăvârşire mare a poporului român o doreşte". Aşa gândeau toţi tribuniştii. Ilarie Chendi, criticul literar al ziarului şi numai el, pledează în spiritul coexistenţei amicale sub semnătură, subliniind însemnătatea literaturii în promovarea lui. „Prin

nimic – scrie el – nu se poate contribui mai sigur la înlăturarea prăpăstiilor sufleteşti dintre două popoare ca prin literatură. Şi e, hotărât, un semn bun al vremii că oameni serioşi de condei ridică chestiunea şi o tălmăcesc în acest mod". Trăgând din acest enunţ teoretic concluzia practică firească, exigentul critic decide: „Câtă vreme există scriitori maghiari care, în cadrul literaturii universale îşi au importanţa lor, nu ne va împiedica nici o rezervă naţională exagerată de a-i ceti şi gusta". În virtutea acestei concepţii Chendi întreţine relaţii cordiale cu scriitori maghiari, le recenza cărţile, ca de altfel şi ei pe ale sale, stimula traducerea în *Tribuna* şi înalte publicaţii ardelene. În gazeta lui Slavici apăreau tălmăciri din Petöfi, Madács, Jókai Mór, Ady Endre, între alţii, printre tălmăcitori numărându-se Iosif şi Goga. Dintre alte literaturi, cea mai bogat reprezentată prin traduceri e rusa. Puteau fi citiţi în *Tribuna* Tolstoi, Gogol, Dostoievski, Turgheniev. Aceştia se întâlneau în coloanele ziarului, cu Björsterne Björnson, Bret Harte, Božena Nemčova, Daudet, Zola, Silvio Alphons Pelico. Unii dintre aceştia, şi câţiva în plus (Balzac, Maupassant, Zola, Prosper Mérimé, Francois Copée, Gorki, Poe, Dickens, Sienkiewicz, Edmondo de Amicis, Grazia Deledda, Matilde Seras ş.a.) apar şi în *Gazeta Transilvaniei* şi nu doar acolo.

Cultivarea spiritului de coexistenţă paşnică excludea orice compromis de natură politică vitală, orice concesie faţă de falsificarea istoriei, faţă de politica de discriminare naţională. Mircea Popa citează articole din *Familia* în care Vasile Mangra, Gavril Pop, Ion Puşcariu demontează teoria lui Roesler despre originea poporului român; menţionează aprecierea entuziastă a unor lucrări precum *Părţi alese din istoria Transilvaniei* de Bariţ, *Patria românilor din Dacia superioară* de Al. Papiu-Ilarian, *Popoarele Daciei înainte de colonizarea romană*, *Istoria arheologiei* de Odobescu, a colecţiei Hurmusaki, a unor studii de Al. Xenopol şi Iorga. Relevând poziţia revistei în momente istorice importante, cercetătorul remarcă democratismul acesteia în relatările despre războiul franco-german din 1870, despre Comuna din Paris, despre patriotismul afişat în timpul războiului nostru pentru independenţă şi din momentul Memorandului. Marile personalităţi ale istoriei naţionale – mai constată el – sunt mereu evocate. Dar cel mai înălţător citat e cel în care, într-un editorial din primul an al *Tribunei*, redacţia îşi mărturiseşte ritos împărtăşirea năzuinţei românilor ardeleni de a trăi în propriul lor stat.

„Parte dintr-un popor pe care împrejurările l-au ajutat să întemeieze un stat naţional la hotarele patriei noastre, noi românii din Ţările supuse coroanei ungare avem fără îndoială inimile totdeauna calde pentru acest stat românesc, căci în el e pus centrul firesc al culturii noastre naţionale. Aceasta n-o tăgăduieşte nimeni dintre noi, şi în zadar am tăgădui-o, căci nimeni nu ne-ar crede. Tot atât de puţin tăgăduim că, atunci când nu s-ar pune întrebarea dacă am dori ori nu ca toţi românii să fie întruniţi într-un singur stat, n-am sta câtuşi de puţin pe gânduri şi am răspunde că da."

Cu tot atâta curaj a susţinut cauza naţională, contribuind la realizarea unirii spirituale, şi prin aceasta şi a celei politice, a doua *Tribună*, apărută la Arad (1897-1912), sub conducerea lui Ion Russu-Şirianu. În paginile acesteia, alături de Coşbuc, Goga, Ilarie Chendi, Bogda-Duică, Zaharia Bârsan, Emil Isac, I. Popovici Bănăţeanu, Petre Dulfu, apar Iorga, Sadoveanu, Brătescu-Voineşti, D. Anghel, Topârceanu, Eftimiu, tânărul Lucian Blaga. Militantă în plan politic, pentru activism, împotriva pasiviştilor, care îşi exprimau opoziţia faţă de ordinea existentă prin refuzul de a participa la activitatea parlamentară, *Tribuna* – consideră Mircea Popa „a pregătit întreg contingentul de tineri, ca şi atmosfera trebuitoare în vederea acţiunii finale pentru realizarea Unirii."

Continuând tradiţia primei *Tribune*, cea a lui Slavici, *Tribuna* arădeană a predat-o, *Tribunelor* următoare: celei „renăscute", în 1915, prin Onisifor Ghibu, Gh. Popp şi C. Bucşan, al Bucureşti, celei „înviate" de Agârbiceanu, la Cluj, în 1938, celei apărute tot acolo în 1940 (*Tribuna Ardealului*), în fine celei de a treia *Tribune* clujene, născută în 1957 şi încă în viaţă.

În două articole, asemenea *Tribunei*, e înfăţişat şi *Luceafărul*: cel din 1902-1919 şi cel din 1941-1945. Cel de azi, înfiinţat în 1958, nu e menţionat, având comun cu precedentele două doar titlul. În prima serie, apărută la Budapesta, continuată la Sibiu, sub direcţia lui Octavian C. Tăslăuanu, *Luceafărul* este potrivit caracterizării cercetătorului, „cea dintâi şi cea mai modernă revistă literară a Transilvaniei până la Marea Unire". Considerată de unii, şi la începuturile ei şi mai târziu chiar după al Doilea Război Mondial, un satelit al *Sămănătorului* (ceea ce principalii ei redactori, Tăslăuanu, Goga, Al. Ciura, negau categoric), această publicaţie a avut afinităţi cu *Sămănătorul*, precum şi, mai ales, cu *Viaţa românească*, dar – stabileşte Mircea Popa, în consens cu exegeţii anteriori – şi-a fixat o direcţie proprie, paralelă cu cea sămănătoristă şi cea poporanistă. Ceea ce, după ultimul exeget, „diferenţiază poziţia *Luceafărului* de mişcarea sămănătoristă (şi mai târziu de poporanism) este insistenţa cu care a reiterat criteriul autonomiei esteticului." „Susţinând în condiţiile specifice transilvănene, literatura realistă de orientare pregnant naţională, publicaţia şi-a trasat o linie teoretic deosebită de sămănătorism şi poporanism, printr-un mai declarat criteriu estetic şi prin ducerea mai departe a tradiţiilor autohtone." Mutată, în 1919, la Bucureşti, revista îşi lărgea cercul de colaboratori, celor de până atunci alăturându-li-se, între alţii, Blaga, Voiculescu, Nichifor Crainic, Al. Busuioceanu, Gib Mihăescu, Emanoil Bucuţa, Radu Dragnea. Prin scrisul acestora, mai cu seamă prin articolele de atitudine semnate de Crainic, Busuioceanu şi Dragnea, *Luceafărul*, notează Mircea Popa, preludează orientarea *Gândirii*. Convergenţa cu estetica gândiristă, nuanţată prin combinarea cu cea revistei *Gând românesc*, se vădeşte, şi mai precis, în cea de a doua serie a *Luceafărului*, dirijată de Victor Papilian, secundat de D. D. Roşca şi la care colaborează numeroşi tineri poeţi,prozatori,critici, eseişti, dramaturgi de formaţie mai ales tradiţionalistă, ca Eugenia Mureşan, M. Beniuc, V. Copilu-Cheatră, Zorica Laţcu, Aurel Marin, Ion Siugariu, Grigore Popa, Virgil Nistor, Lucian Valea,ion Maxim, Victor felea dar şi unii modernişti, ca Ion Negoiţescu şi St. Aug. Doinaş, membri ai Cercului literar, cu a cărui *Revistă*, *Luceafărul* avea să intre în polemică. Colaboratorii mai vârstnici (Blaga, D. Popovici, D. Stăniloae, N. Mărgineanu) publică mai cu seamă studii şi eseuri. Nu au înţeles însă de ce prima serie a revistei e prezentată în secţiunea *Presă şi naţionalitate*, iar a doua în cea afectată presei regionale.

Convergentă cu poziţia presei ardelene româneşti de directivă este cea a unor publicaţii care, neangajate declarativ, slujeau, totuşi constant, cu mijloacele pe care le aveau la dispoziţie, cauza naţiunii lor. Apărut în 1847, la Blaj, redactat de Timotei Cipariu, Aron Pumnul şi Iosif Many, ziarul *Organul luminării* a devenit cel mai eficace organ de propagare a principiilor iluministe, democratice şi revoluţionare, al ideilor de libertate lansate de Voltaire, Rousseau, Lamartine, Byron, Michelet, Ledru-Rollin şi alţii, însuşite de toţi luptătorii pentru propăşirea neamului. Pentru precizarea sensului acestei acţiuni, ziarul îşi fixează titlul, numindu-se, după izbucnirea revoluţiei *Organul naţional*. În 1848, un român, Sigismund Pop, scoate, la Pesta, gazeta literară *Amicul Poporului*, în care publică mai ales poezie, patriotică şi socială, principalii autori fiind Vincenţiu Babeş, Anastasie Marinescu, Iacob Bologa, P. Farchici, Gheorghe Deheleanu, Ilie Paulescu.

O menţiune specială e de acordat revistelor lui Nicolae Fekete Negruţu (1846-1890), originar dintr-un sat din judeţul Dej, arhivar, vicenotar, asesor consistorial al episcopiei greco-catolice din Gherla, profesor la Preparandia din acel oraş, în sfârşit protopop al Dejului. În strădania de a-şi îndeplini cât mai bine sacerdoţiul, inimosul preot a început să scoată „foi". Prima, apărută în 1875, e o gazetă bisericească, *Predicatorul săteanului român*, rebotezată în 1890, *Preotul român*. Urmează *Lumea nouă*, „gazetă serioasă şi voioasă" (1876), *Amicul familiei* (1878) şi, cea mai substanţială, *Cărţile săteanului român* (Gherla, 1876-1896) care, reunind articole pe probleme economico-sociale, scrise de oameni de seamă (C. A. Rosetti, Axente Sever, Aron Densusianu ş.a.), culese de prin periodice, şi multă literatură, mai cu

seamă poezie patriotică (Alecsandri, Iosif, Vulcan, Gr. H. Grandea ş.a.) inspirată de războiul pentru independenţă. Nicolae Fekete Negruţu a fost şi unul dintre membrii cei mai activi ai Astrei.

Cauza susţinută de presa românească militară s-a bucurat – demonstrează Mircea Popa – de înţelegerea şi sprijinul presei ardelene germane de dinainte de 1848. Nu prea dispuşi a recunoaşte originea romană a poporului român, istoricii şi ziariştii saşi nu o neagă pe cea dacică; dimpotrivă unii merg până acolo încât, omologând geţii cu goţii, atribuie saşilor, ungurilor şi românilor obârşie comună. Incitaţi de această presupunere, scriitori, jurnalişti şi învăţaţi germani manifestă interes pentru trecutul mai mult sau mai puţin depărtat al Transilvaniei, pentru personalităţi istorice româneşti, în special pentru Mihai Viteazul, culeg şi valorifică literar legende şi folclor din România, urmăresc dezvoltarea culturii româneşti, traduc din literatura română. Oamenii de afaceri saşi, se arată bucuroşi să întreţină relaţii comerciale. Admiţând că „valahii" sunt „locuitorii cei mai vechi" şi majoritari ai Transilvaniei, personalităţi ştiinţifice precum publicaţii ca *Blätter fiir Geist Silben bürger Bote*, *Transilvania* şi altele consideră că (citat din ultima): „O naţiune care (…) formează majoritatea populaţiei şi care suportă toate sarcinile publice în mod egal cu celelalte naţiuni conlocuitoare nu poate fi refuzată în cererile ei de-a obţine drepturi egale (…) O neglijare a cultivării acestui popor este un păcat, nu numai împotriva naţiunii valahe, dar chiar şi împotriva spiritului uman."

Acestea sunt în *Panoramic jurnalistic*, principalele coordonate ideatice ale conţinutului periodicelor ardelene de atitudine manifest patriotică apărute în secolul al XIX-lea şi în primele aproape două decenii ale secolului al XX-lea. După înfăptuirea Marii Uniri, problematica avea să fie, desigur alta, în toate sferele societăţii, şi alta, va fi, în consecinţă, şi informaţia din periodice. Cartea lui Mircea Popa nu cuprinde însă nici un articol consacrat integral vreuneia dintre publicaţiile literare în limba română înfiripate în perioada interbelică: tratează individual doar două dintre cele născute înainte de 1918 şi „înviate" după aceea: *Luceafărul* şi *Cosânzeana.* Ambele, dar mai ales a doua, s-au menţinut estetic pe poziţiile lor antebelice, nu însă fără anumite deschideri spre arta de expresie modernă. În *Luceafărul* semnează, cum s-a văzut, Doinaş şi Negoiţescu; în *Cosânzeana* apare un lung studiu, adevărată monografie, a lui Ion Breazu despre poezia şi dramaturgia lui Blaga. Însă redactorul-şef, D. I. Cucu (codirector, câţiva ani, împreună cu Cezar Petrescu, al *Gândirii*, la care Blaga colabora permanent) declanşează un atac ce se voia nimicitor asupra poeziei blagiene, considerată a nu fi poezie, ci „megalomanie intelectuală".

Nu beneficiază, în *Panoramic*, de articol separat nici *Gând românesc* („ce mai bună revistă clujeană din epoca interbelică" potrivit judecăţii cercetătorului, dar i se acordă mai mult spaţiu în articolul *Tradiţii ale presei româneşti din Cluj-Napoca.*) Apărută din 1933 până în 1940, sub direcţia lui Ion Chinezu, ajutat de Ion Breazu şi Olimpiu Boitoş, publicaţia a reunit în paginile ei personalităţi din toate domeniile culturii, precum Blaga, Pillat, Cotruş, Agârbiceanu, Victor Papilian, D. D. Roşca, Eugeniu Sperantia, Tudor Vianu, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica, Edgar Papu, Mihai Beniuc, Emil Giurgiuca (a sprijinit afirmarea unora dintre cei mai talentaţi prozatori tineri: Ion Vlasiu, Victor Beneş şi mai ales Pavel Dan).

Privilegiate faţă de revistele literare sunt, în *Panoramic* câteva ziare politice, apărute la Cluj, Braşov, şi Bucureşti, în deceniul al patrulea şi în timpul celui de al Doilea Război Mondial. Articolul ce le este consacrat, sub titlul *Trei momente ale presei ţărăniste.* Corneliu Coposu, Constantin Hagea şi Victor Iancu, reconstituie colaborarea celor nominalizaţi la *România nouă*, *ţară nouă*, *Patria*, *Dreptatea*, *Ardealul*, *Dacia*, *Tribuna Transilvaniei*, *Pământul românesc*, *Tribuna de la Braşov* etc. „Personalitate de prim rang a vieţii noastre politice post decembriste", „singura personalitate cu adevărat carismatică" din acea perioadă, Coposu, relevă cercetătorul, a fost, înainte de suprimarea democraţiei, un ziarist harnic, curajos şi talentat, adversar inclement al fascismului

şi a tuturor formelor de dictatură, un luptător în stare să-şi dea viaţa pentru convingerile sale. Citate din scrisul său îi confirmă şi curajul şi reala vocaţie literară. Un vrednic comiliton al său a fost Constantin Hagea, director al gazetelor *Ardealul* şi *Voinţa Transilvaniei*. Cadru didactic universitar, la Sibiu, Victor Iancu a desfăşurat, sub dictatura antonesciană şi în anii imediat următori, o activitate publicistică intensă, în spirit democratic.

Un alt ziar politic din perioada interbelică, prezentat în *Panoramic jurnalistic*, este *Gazeta de la Turda*. Scos, la 5 mai 1940, de Vasile Iluţiu, el a dat expresie imediată de deznădejdii şi revoltei provocate de evenimentele tragice ale anului. A declarat ziua ocupării Basarabiei „o zi de doliu", iar la cedarea părţii de nord a Ardealului, a devenit ziarul refugiaţilor ardeleni. A descris cu un realism cutremurător atrocităţile de la Ip, Trăznea, Huedin şi deportarea evreilor şi a publicat în permanenţă versuri şi articole de ardentă atitudine patriotică, semnate de, între alţii, Emil Isac, Iustin Ilieşiu, Ion Th. Ilea, V. Copilu Cheatră, Grigore Popa, George Popa, Gherghinescu-Vania, Ion Apostol Popescu, Dimitrie Danciu, Ovidiu Caledoniu, Coca Farago, articole de Vasile Netea, Gabriel Ţepelea, Emil Boşca-Mălin, George Sbârcea.

Dintre ziarele ivite curând după 23 august 1944, două reţin în chip mai special atenţia cercetătorului, *România viitoare* şi *Curierul sportiv cultural-informativ*, ambele apărute la Sibiu, respectiv spre sfârşitul anului 1944 şi în 1945. Manipulată de universitari angajaţi subit în slujba regimului prosovietic, în frunte cu Constantin Daicoviciu, *România viitoare* a declanşat o prigoană tenace asupra cadrelor didactice nedispuse la o schimbare imediată la faţă, principala victimă fiind Onisifor Ghibu.

Cealaltă gazetă cuprinde, sub titlu atât de impropriu, multă literatură, şi una de expresie evoluată produsă de Radu Stanca, Ion Negoiţescu, Doinaş, Pimen Constantinescu, Magda Isanos ş.a. Pe lângă redacţie funcţionează un activ cenaclu, animat în special de Stanca, Regman şi Doinaş. Pe plan civic, *Curierul…* milita pentru democraţie, a cărei expresie supremă o vedea în modul de viaţă occidental. La 13 octombrie 1947, însă, el şi-a schimbat orientarea, brusc, transformându-se în „organ independent al democraţiei populare".

Starea jalnică a presei literare în perioada următoare, integral stalinistă, este exemplificată prin descrierea *Almanahului literar* din Cluj. Dispariţia acestei publicaţii, în 1954, nu implică schimbări esenţiale „perioada proletcultistă prelungindu-se încă timp de câţiva ani".

Aproximativ o jumătate din ultimul volum al lui Mircea Popa e acordată publicaţiilor cu conţinut mai mult sau mai puţin neutru, apolitic sau politic în mod tacit,nedeclarat. Cam toate periodicele din *Panoramic* sunt *situate*, dar nu neapărat în conformitate cu un program sau o concepţie majoritatea revistelor din acţiunile *Presa regională*, *Categorii de presă*, *Deschideri europene şi americane* sunt grupate în funcţie nu de principii, ci de o apartenenţă oarecare, regională, profesională, naţională, instituţională, sau după genul de preocupări. Fie nu suscită comentarii, discuţii. Pur şi simplu, informează. Parcurgându-le, aflăm ce periodice au apărut şi când, în cutare ţinut, judeţ sau oraş, ce caractere au altele, indiferent de locul apariţiei, cine le-a scos, cu ce mijloace, ale cui interese serveau? Cu alte cuvinte, respectivele texte conţin informaţie utilă, mai cu seamă de ordin istoric şi istoric literar. În parte informaţia aceasta e, desigur, cunoscută unora; integral probabil, nimănui. Câţi ştiu că, în 1904, a apărut, în Şimleul Silvaniei, săptămânal, *Gazeta de duminecă*, avându-l „redactor responsabil" pe Ion Pop-Reteganul, principal colaborator pe Emil Isac (sub anagrama I. Casu)? Nu e singurul periodic sălăjean; în judeţ au mai apărut o mulţime, dintre care Mircea Popa reţine una, *Flori de crin* (1932-1936), editată tot la Sibiu, cu colaborarea nu doar a unor autori ca Mia Frollo, Ovidiu Hulea şi soţia sa, Livia Rebreanu-Hulea, sora romancierului, ci şi a lui Agârbiceanu, Galaction, Al. Lascarov Moldoveanu, chiar Vlahuţă. Faţă de marea literatură modernă, revista n-a avut înţelegere; a judecat operele lui Rebreanu, Camil Petrescu, Gib I. Mihăescu

dintr-o perspectivă îngust didactică, meschin moralistă. O optică nu mai puţin obtuză e cea a revistei *Viitorul Maramureşului*, care publică un manifest stupid împotriva poeziei lui Blaga. *Cronica*, în schimb, acordă operei blagiene o preţuire deosebită, exprimată îndeosebi de poetul şi cronicarul literar Ion Şiugariu. Alte reviste maramureşene, precum *Crainicul Maramureşului*, *Astra Maramureşului*, *Căminul nostru*, *Acţiunea maramureşană*, manifestă înţelegere pentru arta modernă, reproducând poezii de Macedonski, Minulescu, Aron Cotruş, Ion Pillat, Camil Baltazar, N. Davidescu, acordând ospitalitate versurilor lui Pavel Macedonski, fiul poetului *Rondelurilor.* Articolul relativ la presa din Valea Jiului izbeşte atenţia prin specificarea că fondatorul şi, un timp, directorul ziarului minier *Gazeta Jiului* a fost Gh. Tătărescu. Acesta e prezent acolo cu o piesă de teatru, *Când vine viforul.*

Însă „cel mai important şi cel mai longeviv ziar din Valea Jiului" a fost, în opinia cercetătorului, *Avântul* (1928-1947). Caracterul ziarului este predominant politico-economico-social, nu însă fără a conţine şi literatură, produsă îndeosebi de autori locali dar incluzând şi reproduceri din Arghezi, Crainic, şi mai ales din autori periferici, ca Mircea Dem. Rădulescu, D. Iov, Mihai Lungianu, I. C. Suceveanu. Din revistele apărute între 1938 şi 1948 prezintă interes literar *Munţii Apuseni*, la care colaborează Papilian, Virgil Carianopol, Aurel Marin, Ovid Caledoniu, Const. Virgil Gheorghiu, Emil Zegreanu, *Răscruci*, unde apar Ion Negoiţescu, Ion Oană (Traduceri din Valéry şi Maetrelin), I. D. Sârbu, *Gând tineresc* în care debutează In Brad, Ion Rahoveanu, Ion Gheorghe. Printre numeroasele publicaţii ieşite, în secolul XX,la Cluj, se numără, în afară de menţionatul *Gând românesc*, şi mai ales de *Gândirea* (1924-1944), rămasă pentru scurt timp în oraşul natal, *Răvaşul* din 1903 al protopopului Dr. Elie Dăianu, în care scriu Iorga, Goga, Cotruş, Agârbiceanu, cotidianele *Patria* (1919-1938), condus de Agârbiceanu, şi *Voinţa* în ale căror redacţii a lucrat Blaga şi în care mai semnează Cezar Petrescu, Gib Mihăescu, Radu Dragnea, I. Cucu.

Interesante date de mică istorie literară se pot spicui din ceea ce *Panoramicul* dezvălui cu privire la categoriile de presă. Presa sportivă, constată cercetătorul, îşi are originea, la noi, în reviste cu finalitate educativă (inclusiv în ceea ce priveşte igiena), ca *Mama şi copilul*, fondată, în 1865, de Maria Rosetti, care semnalează importanţa gimnasticii în dezvoltarea organismului, şi *Higiena şi şcoala* a medicului Pavel Vasici, care, de asemenea, atrage atenţia asupra necesităţii practicării exerciţiilor fizice pentru „întărirea corpului, sănătatea şi dezvoltarea minţii". Inclusă, la început, în periodice de mai larg profi (*Icoana lumei*, *Familia*, *Vatra*, *Literatorul*), publicistica de natură sportivă se diversifică, unele sporturi obţinând periodice specializate. În afară de gazete ca *Şahistul român*, *România şahistă*, *Revista hipică*, *Ringul* etc. apar reviste precum *Footbal* (1937), scrisă aproape integral de Camil Petrescu, *Carpaţii*, subintitulată *Vânătoare, pescuit, chinologie*, la care colaborează susţinut Sadoveanu, Agârbiceanu, Al. Cazaban, I. Al. Brătescu-Voineşti, Al. Lupeanu-Melin, *Galeria* lui Vlaicu Bârna, în care se întâlnesc Arghezi, Pillat, Lovinescu, I. Teodoreanu, I. M. Sadoveanu, Dragoş Protopopescu, Ştefan Baciu, D. Stelaru sau mai sus menţionatul *Curier sportiv-cultural-informativ.* La publicaţiile sportive independente se adaugă suplimente sportive ale unor gazete ca *Universul* şi *Vremea.*

Din bogata presă feministă, două publicaţii, *Lumina femeii* (Cluj, 1920-1922) şi mai ales *Revista scriitoarei* (Bucureşti, 1926-1943), direcţionată, ca şi alte periodice feminine, de Adela Xenopol, fiica istoricului. În sumarele ambelor predomină numeric bărbaţii. Faţă de 12 bărbaţi (între care Iorga, S. Mehedinţi, Ion Simionescu, Emanoil Bucuţa, Vasile Bogrea ş.a.) nominalizaţi pe lista colaboratorilor primei reviste, o singură femeie, Elena Văcărescu. Pe lista a doua, proporţia e mai echilibrată, dar numărul numelor feminine notorii e, totuşi, inferior.

Presa cinematografică a luat fiinţă la noi abia în anul imediat următor intrării României în Primul Război Mondial, prima revistă de specialitate fiind *Cinematograful.*

Următoarele apariţii, până în 1947, sunt, în *Panoramic*, doar enumerate. În ceea ce priveşte presa teatrală, cartea lui Mircea Popa le stabileşte doar pe cele din Ardeal. Primul demers în această direcţie s-a produs în 1901, în Şimleul Silvaniei, unde s-a tipărit, cu mari greutăţi, din cauza agresivităţii şovine a autorităţilor locale, şi din singurul număr realizat nu s-a păstrat nici un exemplar. Prima publicaţie ce n-a pierit în faşă e *Revista teatrală*, scoasă bilunar, timp de un an (1913-1914), în Braşov, de Horia Petra Petrescu.

Diferită prin natura ei de toate menţionatele publicaţii, trecută cu vederea de toţi cercetătorii anteriori lui Mircea Popa, este revista satirico-umoristică *Priculiciu*. A apărut în 1872, la Pesta (16 numere), scrisă aproape în întregime de redactorul şi proprietarul ei, bănăţeanul Iulian Grozescu (1839-1872), poet, prozator, folclorist, ziarist, trecut prin multe redacţii din Ardeal, Ungaria şi România (*Concordia*, *Umoristul* lui Iosif Vulcan, *Familia* aceluiaşi, *Telegraful*, *Albina*), întemeietor în intenţie, înainte de a scoate *Priculiciu*, a două gazete, *Speranţa* şi *Poşta română*. „"Diariu moristicu-satiricu" duminical, „cu multe caricature şi secături", *Priculiciu* publică „pocnituri şi plesnituri" în proză şi versuri comice, precum acestea: „Constituţia maghiară / e vestită ca amară. / Căci te scoate afar din ţară / Şi te-ndeamnă să porneşti / Peste munţi la Bucureşti."

Bogată şi preţioasă informaţie conţin în *Panoramic jurnalistic*, articolele consacrate periodicelor străine apărute la noi în secolele XIX şi XX, îndeosebi celor franceze, dirijate fie de francezi stabiliţi aici (Ulysse de Marsillac, J. A. Vallant, Frédéric Damé etc.) fie de români, ca Alfred Hefter, directorul cotidianului ilustrat de informaţii politice, economice şi sociale *„Le Moment. Journal de Bucarest*, interesant literar mai ales prin portretizarea de către Ion Biberi, Ionel Jianu, Margareta Miller-Verghi şi alţi numeroşi scriitori contemporani, de la Sadoveanu la Mircea Eliade. La Iaşi apare, în 1929-1930, sub îngrijirea profesorului Nicolae Şerban, revista universitară franco-română *Gallia*. Colaboratori francezi de mare prestigiu: Henri Focillon, Paul Hazard, Fernand Baldensperger. Un număr (cel din iunie 1930) e dedicat contelui de Saint-Aulaire, ambasadorul Franţei în România, în Primul Război Mondial.Ca urmare a desfăşurării, în 1927, la Bucureşti a Congresului presei latine, în anul următor ia naştere sub direcţia lui Henri Helefant, *Revista hispanică* (1928-1930), ce avea să joace un rol important în adâncirea prieteniei româno-spaniole. Instructive date felurite relative la Statele Unite, inclusiv la traducerile recente din literatura americană concentrează articolul despre *Revista româno-americană* (1945-1947) din a cărei redacţie făceau parte, între alţii, D. Gusti, Mihnea Gheorghiu, Petru Comarnescu, Ruxandra Oteteleşanu, Anton Golopenţia. Printre colaboratori se numără Nicolae Mărgeanu, grav culpabilizat pentru acest fapt, împreună cu alţii, în perioada stalinistă. *Revista româno-americană* a reapărut în 1998.

Între descrierile de publicaţii, „panoramicul" din cartea lui Mircea Popa include o relatare succintă a călătoriei unei românce din Carei, Otilia Cosmuţa, în Japonia, în 1901, şi vizita din 1913 în România a unui ziarist japonez, Ihuko Chiba, şi două sumare biografii, a ziaristului italian Luigi Cazzavillan, venit în calitate de corespondent de presă, în timpul războiului pentru independenţă, în România, unde s-a stabilit definitiv şi a fondat în 1884, ziarul *Universul*, şi a garibaldianului ardelean Alexandru Bujor, autor al volumelor *Descripţiunea globului terestru* (1869), *Rezbelul Franco-teutonic din 1870-1871* (1872), *Roma, de două ori guvernată şi de două ori prostituată* (1873) şi întemeietor, în Italia, a două periodice, *Propaganda* (1872) şi *Dacia traiană* (1873).

Culegere eteroclită, şi nu studiu de sinteză, cum pare s-o indice titlul, *Panoramic jurnalistic* e o carte ce înmagazinează o cantitate enormă de informaţie şi, în consecinţă, posedă meritul de a instrui asupra presei româneşti, mai ales asupra celei ardelene din secolul al XIX-lea, nu numai publicul larg intelectual, ci, cu siguranţă, chiar şi pe mulţi dintre specialiştii istoriei literare.

caiete critice

Constantin COROIU

Ioan Adam, afinităţile selective ale cronicarului

Abstract

Autorul comentează prestaţia de critic de întâmpinare, întinsă pe câteva decenii, a lui Ioan Adam, bazat pe volumul retrospectiv al acestuia: Afinităţi selective. *Sunt remarcate câteva dintre schiţele de profil şi cronicile privind mai ales cărţile de debut ale unor autori, atunci când ele au apărut, semnate de Ioan Adam, care au trecut proba timpului, confirmând prin evoluţiile viitoare ale scriitorilor în cauză intuiţiile, judecăţile şi chiar previziunile criticului. Este reliefat faptul că, deşi scrise în epoci social-politice şi culturale diferite, textele publicate acum în volum atestă rectitudinea şi profesionalismul criticului şi eseistului.*

Cuvinte-cheie: *afinităţi, personaj, portret, biograf, exerciţii critice, patologie literară, amatorism.*

The author comments on the review activity of Ioan Adam, extended over several decades, based on the latter's retrospective volume, Selective Affinities. *The emphasis is on some of the profile sketches and chronicles carried out by Ioan Adam especially with regard to the debut books of a series of authors, books that have stood the test of time, the subsequent evolution of such authors confirming the intuitions, judgements and even the predictions of the critic. The author underlines the fact that, although written in distinct sociopolitical and cultural periods, the texts published in the volume testifies to the rectitude and the professionalism of the critic and essayist.*

Keywords*: affinities, character, portrait, biographer, critical exercises, literary pathology, amateurism.*

Proaspătul septuagenar *Ioan Adam*, autor cu o bogată şi variată bibliografie – peste zece volume de studii, eseuri, cronici, mai multe antologii şi ediţii critice, în primul rând cea a operei lui Duiliu Zamfirescu – şi-a publicat o parte din textele apărute de-a lungul a peste trei decenii în două mari cotidiene şi în cele mai importante reviste literare şi culturale într-o carte apărută la Editura Bibliotheca din Târgovişte, intitulată Afinităţi selective, parafrază cu tâlc a binecunoscutei sintagme de sorginte goetheeană, via Tudor Vianu. Dacă aş lua în considerare doar adjectivul „selective", poate i-aş reproşa că unor autori şi cărţilor lor le-a acordat o prea mare atenţie, cu atât mai mult cu cât şi eu sunt adeptul principiului enunţat într-o confesiune a sa: „A practica exerciţiul critic înseamnă a distinge, a separa, a alege. Scurt spus, *a selecta*". Substantivul „afinităţi" mă opreşte însă de la un astfel de reproş, atât timp cât ele, afinităţile, ca şi gusturile, nu se discută chiar şi atunci când e vorba de exerciţiul critic. Ioan Adam însuşi îmi dă o replică *avant la letre*: „Din cele câteva sute, poate o mie, de studii, eseuri, recenzii pe care le-am publicat am ales aici doar câteva zeci. În selectarea lor am vădit, cum ar fi zis Perpessicius, o „parţialitate plină de dragoste".

Din prima secţiune a volumului – Zamfiresciana – e de remarcat eseul de istorie culturală „ Duiliu Zamfirescu „guvernator" al Basarabiei" ce a constituit prefaţa la

Constantin COROIU - Scriitor, Iași, e-mail: constantin.coroiu@gmail.com.

ediţia „Duiliu Zamfirescu. În Basarabia", realizată de Ioan Adam şi apărută anterior (2012). Dar în acest comentariu mă voi referi la „exerciţiile critice" din celelalte două capitole ale volumului: Planeta criticilor şi Rezonanţe şi inducţii, deoarece, de această dată, mă interesează reîntâlnirea cu cronicarul, cu criticul de întâmpinare Ioan Adam, un subtil analist şi diagnostician, un comentator capabil să pătrundă şi dincolo de fiinţa „de hârtie" a autorului operei despre care scrie pentru a depista figura în filigran a omului, căreia bunul psiholog şi finul portretist îi trasează conturul cu o pregnantă expresivitate. Textele din *Afinităţi selective*, deşi scrise la diferite vârste ale lecturii şi în momente diferite ale vieţii culturale şi social-politice româneşti vădesc o remarcabilă unitate de stil, de atitudine şi, într-un sens larg, de metodă. E de observat că Ioan Adam se numără printre criticii din generaţia afirmată în anii '60 şi '70 ai secolului trecut care nu au nimic important de retractat. Mi se pare simptomatic din acest punct de vedere faptul că el reiterează acum într-o carte texte publicate cu zeci de ani în urmă inclusiv în ziare ca „Scânteia" sau „Scânteia tineretului". Şi bine face. Sunt texte de o ţinută profesională şi morală ireproşabilă care documentează asupra vieţii literare din deceniile antedecembriste şi legitimează o dată în plus un critic care şi-a respectat talentul şi vocaţia.

Spre deosebire de alţi critici din generaţia sa, Ioan Adam nu s-a limitat, nu s-a „specializat" într-un anume gen literar. Şi-a păstrat mereu proaspătă curiozitatea de cititor şi critic profesionist polivalent. O mărturisire în acest sens mi se pare definitorie în ceea ce-l priveşte: „Poezia, proza, teatrul, critica şi istoria literară, istoria şi alte domenii pe care nu le mai enumăr aici m-au atras deopotrivă. Cu anii mi-am şlefuit talentul de cititor. Nu mai citesc cărţi proaste. Nu mă interesează ecarisajul literar. Să-l facă alţii, cărora li se pare că timpul mai are răbdare. Nu mai scriu decât despre cărţi care mi-au plăcut, m-au pus pe gânduri, m-au incita*t*". Să-l aibă oare în minte Ioan Adam, când vorbeşte de ecarisaj literar, pe Alex Ştefănescu?! Tot ce se poate. Oricum, în 1981, când acestuia îi apărea a doua carte – Jurnal de critic, evidenţiind câteva din calităţile ce atestau talentul autorului, Ioan Adam observa totodată: „Alex Ştefănescu nu e un critic dintre cei previzibili, vreau să spun că gustul său face uimitoare robinsonade. Cine îndreaptă „un deget rechizitorial" spre greşelile lui Ioan Alexandru, Ion Gheorghe, Horia Bădescu, Mircea Horia Simionescu, Laurenţiu Ulici, minimalizând astfel copilăreşte valori constituite şi recunoscute, dar rezervă fraze melifere pentru Arthur Porumboiu, Marin Porumbescu, N.D.Carpen şi Emil Ghiţulescu, e, negreşit, un original". Alăturarea, ca o ironie, mă îndoiesc că involuntară, Porumboiu-Porumbescu e de tot hazul. Dar de reţinut sunt cuvintele „copilăreşte" şi „original". Criticul a văzut bine. A fost confirmat de evoluţia ulterioară a „eternului adolescent" care avea să scrie şi o Istorie a literaturii române de la 1941, unde o lăsase Călinescu, până în prezent, lucrare vehement contestată dar şi lăudată, impresionantă ca obiect, date fiind dimensiunile şi iconografia ce amintesc cumva de monumentul călinescian. Show-ul mediatic provocat la

apariţie - s-ar zice, la o privire superficială, tot în linie călinesciană – s-a stins repede, ca un foc de paie. O dovadă în plus, deşi superfluă, că G.Călinescu e din ce în ce mai mult, cu trecerea vremii, nu doar imposibil de continuat, dar mai ales imposibil de ajuns. El e mereu undeva în viitor. Cine aleargă după Călinescu riscă să sucombe mult înainte de a-l ajunge. Încât, parafrazând un celebru vers al lui Beniuc, urmaşii „divinului" s-ar putea resemna fără să le fie jenă: „Pe Călinescu, noi, criticii români, tineri sau bătrâni, zadarnic încercăm nu-l vom ajunge!".

Ioan Adam a intuit bine şi evoluţia unor poeţi şi prozatori tineri sau încă tineri, dar pe deplin afirmaţi, la data/datele când i-a „întâmpinat". Un portret al lui Adrian Păunescu este unul dintre multele exemple: „Antologată, lirica păunesciană este excepţională, dar are frumuseţea dramatică a catedralelor pustiite, reduse la pura arhitectonică. Totalizată, imaginea ei e indecisă, minată de o rumoare confuză, din care sunetul marii poezii se aude stins, înfundat, ca dangătul de clopot dintr-o catedrală scufundată. / Conştient el însuşi de această antinomie, poetul caută de la o vreme o ieşire ce i se apropie şi i se refuză concomitent. Antologiile (confesii implicite!) încearcă să introducă o ordine în această Amazonie luxuriantă, fie sistematizând-o prin prisma excepţiilor biografice (*Viaţă de excepţii*), fie înscenând o ruptură radicală cu trecutul, o schimbare la faţă indirect proclamată (*Poezii de până azi*). Presiunea antecedentelor fiind enormă, renaşte mereu „haosul" iniţial. Metamorfoza, câtă este, stă întreagă la nivelul *atitudinii,* al perspectivei existenţiale ce limitează energetismul, vitalitatea, orgoliul „ultrasentimentelor".

Dincolo de limbajul cam prea… luxuriant, este aici un profil în esenţă recognoscibil şi astăzi, după ce au trecut atâţia ani de când Ioan Adam l-a conturat şi după ce Adrian Păunescu, incontestabil un mare

poet, şi-a încheiat opera (dar, aş întreba moromeţian, oare şi-a încheiat-o?).

Lui Ioan Adam îi reuşesc de minune şi portretele unor autori nu neapărat minori, dar, oricum, cu o mai redusă notorietate. Unul dintre ele este cel al lui Florentin Popescu, intitulat pe bună dreptate Prodigiosul Florentin, fiind vorba de autorul a nu mai puţin de 60 de cărţi apărute până la data (iunie 2011) când Ioan Adam scria acest text. Colegul său de facultate tocmai publicase volumul *Noi portrete în peniţă* în care, observă Ioan Adam - „Câteodată n-are la îndemână peniţe Klaps sau Reddys şi foloseşte pana de gâscă tăiată inabil ce lasă pe hârtie urme mari uleioase". Industriosul autor devine sub peniţa Klaps a lui Ioan Adam un *personaj*, demn de pana unui prozator. Reproduc un fragment dintr-o evocare de un cuceritor umor ce dă seamă şi de atmosfera unei epoci nu doar culturale: „Florentin, becher rodat, trebuia să se însoare în sfârşit, dar aflase că naşul său, spiritualul poet Titus Vâjeu, nu era cununat religios. Sfânta taină a căsătoriei nu era deci „primită"! Nedelicat (din inocenţă!) cu naşul, Florentin dă de înţeles că acesta şi-ar fi temut funcţia de la Radio dacă s-ar fi aflat că şi-a pus pirostriile cu popă. Naşul, însurat civil de 20 de ani, nu trecuse pe lângă altar din două cauze. Prima ar fi că la 20 de ani, când sângele dă în clocot, nu prea te gândeşti la „pragmatica sancţiune" a preotului. În plus, pe atunci, ca să citez titlul unei cărţi a lui Titus Vâjeu, aproape toată lumea practica „deplasarea spre roşu". A doua ar fi că naşul naşului (un poet de controversată memorie nu demult plecat dintre noi) îşi temea *el* postul de şef al unei reviste pentru copii. Aşa că eu şi soţia mea, Geta (cununaţi religios din 1973), a trebuit să reparăm tardiv această hibă. L-am adus pe părintele Ştefan din Maia, de pe lângă Fierbinţi, şi încuiaţi în casa lui Titus (ne temeam să nu vină V…, „ceistul", un ofiţer de aviaţie cu atribuţii „specifice"), am început să ne învârtim în jurul mesei. Era un spectacol ce ne amuza grozav: mirele încărunţit şi pornit odinioară spre rotunjimile pântecului îşi purta coroana de voievod, mireasa şi martorii ne-am strâns buzele pentru a nu bufni în râs când dintr-un colţ al încăperii l-am auzit pe mirele *in spe*, Florentin, care, desculţ – nu voia să „întineze" covoarele naşului – slomnea teribil de fals axionul „Isaiia dănţuieşte" şi da răspunsurile cu o perfectă cunoştinţă a textului sacru. (Mi-a spus după aia că e băiat de crâsnic). Evoluam ca francezii din Avignon *tous en rond* când a sunat cineva la uşă şi a trebuit să renunţăm rapid la recuzită: nu era Securitatea, ci vecinul de jos, alarmat de o scurgere de apă. Râdeţi? Acum vă dă mâna…"

Ori de câte ori scrie despre o carte, criticul încearcă şi de obicei îi reuşeşte şi un portret al autorului, fie şi în câteva linii, bazat nu doar pe cartea analizată, ci şi pe alte aspecte ale scrisului şi persoanei sau, mă rog, personalităţii acestuia. M-am referit deja la profilul pe care i-l schiţează lui Adrian Păunescu. Un profil trasat cu mână sigură la finele anilor '70 din care aş mai reţine o trăsătură care atestă acum, în posteritatea celui mai bacovian poet român, cât de bine l-a receptat şi l-a definit atunci Ioan Adam: „Răstignit pe crucea contrariilor, Păunescu e o conştiinţă divizată, un *autor* şi un *herald* tragic în acelaşi timp". Acelaşi bun ochi critic funcţionează şi în cazul optzecistului numărul unu Mircea Cărtărescu, al cărui volum Faruri, vitrine, fotografii îi revela, la apariţie, lui Ioan Adam „o mare vocaţie lirică, un spirit scindat între *tragism* şi *ironie*". Dacă în asemenea texte se ilustrează, aşa-zicând, criticul estet, în alte comentarii prioritate are istoricul literar şi filologul. De o analiză „la sânge" beneficiază (iar aici, fiind vorba de o lucrare prin definiţie perfectibilă, verbul mi se pare cum nu se poate mai potrivit) Dicţionarul biografic al literaturii române *(Paralela 45, 2006*) pe care îl datorăm lui Aurel Sasu. Ioan Adam apreciază cum se cuvine calitatea acestei opere lexicografice, însumând 2301 de nume, meritele incontestabile ale infatigabilului şi tenacelui cercetător şi universitar clujean, dar, totodată, semnalează, amendează scăpările, lacunele, chiar dacă până la un punct inerente, ca şi „tratamentele" nedrepte sau unele abateri de la regulile impuse de condiţia unui dicţionar care

„e totuşi un ghid, nu un oracol pithiac!". Neiertător este criticul cu erorile de documentare. Un exemplu: „refuznicul" sau „refuznica" Ana Selejan nu a realizat cu a sa Retorică a vulnerabilităţii – „o sinteză documentară consacrată literaturii epocii comuniste", cum se afirmă în *Dicţionarul* Sasu, „ci o monografie închinată soţului său, poetul Radu Selejan". Ceea ce, aş zice, nu e deloc de neglijat, căci, nu-i aşa?, iubirea e un lucru foarte mare, dar nu asta era „în chestie". În chestia comunismului… Ioan Adam descoperă şi alte vicii de care se resimt acut articolele semnate de unii colaboratori la impunătoarea lucrare, documentarea superficială fiind doar unul, dar şi cel mai important dintre ele. Autorii ar trebui să ţină seama la o eventuală nouă ediţie revăzută şi adăugită a *Dicţionarului* Sasu şi de această observaţie: „Selective, exagerat selective sunt (sub)capitolele rezervate *referinţelor critice*. Cu puţine excepţii, apar mereu aceiaşi şi aceiaşi comentatori, aceleaşi şi aceleaşi reviste (ziarele, în care au scris cronici critici importanţi, din toate generaţiile, sunt ignorate metodic)".

Se citeşte cu interes sporit şi ceea ce scrie Ioan Adam despre biografia pe care Ion Bălu i-a consacrat-o lui G.Călinescu, la apariţia acesteia, în urmă cu 30 de ani. Criticul subliniază meritele lui Ion Bălu, autorul şi al unei temeinice *Biobliografii* Călinescu (1975), lucrare ce a necesitat o migăloasă şi îndelungată muncă de cercetare, ca şi al unui eseu despre etapele creaţiei călinesciene. Biografia marelui biograf al lui Eminescu şi Creangă este narată cu o privire calmă, comprehensivă, echilibrată, a personalităţii tumultuoase a lui Călinescu, cum observă Ioan Adam: „*Viaţa lui Călinescu* nu e o hagiografie, un ţipăt extatic prelungit, ci mai degrabă o rezumare lucidă, scrutătoare a firului unei existenţe, contemplată în datele sale reale. Biograful a citit, e vizibil, tot ce s-a scris despre viaţa şi opera lui G.Călinescu (o mărturiseşte de altfel şi singur, cu o notă de simpatică infatuare), a sorbit lacom din toate izvoarele documentare. Atâta n-ar fi fost, desigur, de ajuns, dacă în succesiunea în sine indiferentă a faptelor n-ar fi inculcat un sens, o viziune ostilă exaltării gratuite. Omagiul cel mai sincer ce poate fi adus unui autor este *înţelegerea,* iar Ion Bălu dă în această privinţă semne de comprehensiune obiectivă. Fraza lui e calmă, banală, economicoasă, fără tensiuni superficiale, frază de romancier versat, care ştie să impresioneze prin severitatea construcţiei, nu prin fade artificii stilistice. Ca Asmodeu, biograful pătrunde pretutindeni, „ştie" tot, surâde admirativ ironic, complezent, mustră din priviri, după cum e cazul, notează fidel reacţiile eroului său, explică doctoral (uneori într-un luimbaj psihiatric dezolant), sugerând, cu necenzurată satisfacţie, dedesubturi nebănuite la prima vedere. Rezultă de aici un Călinescu mai curând terestru, un ins dilematic şi iritabil, capricios şi instabil, tandru şi agresiv, sincer şi „jucat", aşadar un personaj „viu" şi imprevizibil, pe care montajul documentar ingenios îl face credibil". Mai rezultă însă ceva din lectura cărţii lui Ion Bălu şi din cea a cronicii lui Ioan Adam. Ceva ce nici măcar nu ne surprinde. Şi anume că îţi trebuie mult curaj să te confrunţi ca biograf (subliniez: ca biograf) cu un personaj atât de complex. Iar din această confruntare Ion Bălu a ieşit destul de bine. Dar e limpede că o biografie pe măsura staturii lui Călinescu încă nu avem şi nici nu prea văd cine s-ar putea învrednici de ea. Pentru asta ar fi nevoie de un biograf cu forţa epică a unui Henri Troyat sau… a unui alt Călinescu. De unde să-i luăm?!

Ioan Adam scrie admirabil, chiar cu o anumită vervă, şi despre cărţi de publicistică sau memorialistică. Unul dintre comentariile din această categorie are ca subiect volumul Sertarul Scriitorului Român al lui Daniel Cristea-Enache, volum cuprinzând „dialoguri pe hârtie" realizate de cel ce a debutat în 2001 cu „un *Concert de deschidere* echivalent cu un amplu recital de virtuozitate". Critic prin excelenţă de întâmpinare, interpretul concertului „a învăţat de timpuriu arta adecvării, a situării decisive „în chestiune" refuzând din instinct divagaţiile erudite, ocolurile impresioniste" şi compunând „o rapsodie critică a contemporaneităţii literare". Daniel Cristea-

Enache este, în percepţia lui Ioan Adam, „un orgolios motivat intelectual", trăsătură, cred, definitorie a portretului moral-psihologic al mai tânărului confrate. Definitorie şi mai mult decât lăudabilă, fiindcă, într-adevăr, „de modestia celor inteligenţi profită proştii", cum afirmă pe bună dreptate Ioan Adam.

Cu o participare deosebită, nu numai intelectuală, ci şi emoţională, criticul scrie despre volumul Pe muchie de hârtie al Magdei Ursache, o campioană a exerciţiilor de „memorie corectă". Ioan Adam pare să se contamineze benefic de verva şi stilul cu accente pamfletare din acest „excurs de patologie literară" al eseistei. El admiră „tensiunea pamfletară, violenţa stilizată a verbului său vitriolant…, logica, puterea de a aduna într-un tablou întunecat, dar coerent, faţetele haosului imediat, cu vârtoase rădăcini în trecut". Un tablou populat de mulţi slujbaşi ai contraculturii, de neokominternişti care şi-au făcut din miturile româneşti întemeietoare, dar şi din cele ale umanităţii, ţinte în care trag când şi cum pot. Spirit polemic de o ţinută ireproşabilă, pe Ioan Adam îl indignează de această dată profund prestaţia unei aşa-zise scriitoare, „noua Passionaria a globalismului", şi ea o campioană, dar a recitirii dramatice din unghiul „derapajelor sexuale" a *Noului Testament.* Da, poate aţi ghicit, este vorba de Alina Mungiu, despre care tot Magda Ursache scria nu demult că calcă (las intenţionat cacofonia) în ridicol. Ioan Adam este mult mai sever decât Magda Ursache: „Literatura acestei „doamne" nu e doar scandaloasă – deci n-aş amenda-o pentru încălcarea tabu-urilor, pentru ateismul bolşevic cu mască occidentală – ci e pur şi simplu proastă, un conspect trudnic al locurilor comune din dramaturgia „de dincolo".

Sub titlul Istorii, istorii, accidente, criticul îi creionează un profil nu tocmai luminos şi lui Neagu Djuvara – „povestitor înnăscut, mai apropiat de şarmul epic al Şeherezadei decât de discursul metodic al istoricului care ar vrea să fie". Sintagma „povestitor înnăscut", de o fină ironie, caracterizează în acest caz un ficţionar ce poate fi şi fermecător atunci când nu ficţionează nonşalant istoria românească. În Amintiri din pribegie, simpaticul „peregrin" pe trei continente este la el acasă. Povesteşte, iar noi, chiar şi cei ce nu mai suntem tineri, îl ascultăm ca pe un bunic care a văzut şi a trăit multe, chiar dacă nu avem cum verifica veridicitatea celor rememorate de el. Ioan Adam observă însă corect că ceea ce displace în poveştile lui Neagu Djuvara „este avansul pe care-l ia „istoricul" în detrimentul memorialistului, pasul înainte al „boierului" scorţos în dauna omului de lume flexibil şi curtenitor".

Istoricul riscă, astfel, de multe ori, îmi pare rău să o spun, figură de manelist în materie, chiar dacă cu ştaif „boieresc". Este suficient să citeşti riguros documentatele precizări, corecturi, puneri la punct ale lui Ioan Adam privind anumite evenimente şi personalităţi istorice la care se referă adeseori cu nepermisă lejeritate centenarul purtat pe la toate televiziunile, radiourile, sindrofiile „academice", ca să te convingi de amatorismul său graţios. Mă întreb: unde sunt istoricii noştri profesionişti pe care, totuşi, îi (mai) avem?

Caius Traian
DRAGOMIR

Nedemni de supremaţia unicităţii?

Abstract

În cultura greacă antică, în cultura şi civilizaţia latină, chineză din epoca lui Confucius şi Lao Tze, în epoca buddhistă şi în alte mari civilizaţii, atunci când se constituie limbile acelor culturi, apar şi marile opere filozofice, literare şi începuturile ştiinţelor şi eticii, fără importante diferenţe între conţinuturile acestora. La apariţia noilor limbi – italiană, franceză, engleză, germană, română etc – fenomenul se repetă la un nivel conceptual, la un nivel superior ca amploare a detaliilor şi rafinamentului, dar mai limitat ca universalitate. Pe această cale, maximumul lirismului este exprimat în poezia lui Mihai Eminescu autorul definitoriu al civilizaţiei române.

Cuvinte-cheie: *limbaj, civilizaţie, cultură, lirism.*

In the Greek culture, in Antiquity, in the Latin civilization, Chinese – in the period of Confucius and Lao Tze – in the time of Buddha and in other great civilizations, when the languages were constituted, including the abstract concepts, the philosophy, sciences, at their beginnings, the ethics were established. When the new languages were formed – Italian, French, English, German, finally Romanian etch – the phenomenon takes place once again, even if not at the same level of universalism. On such a way the maximal lyricism is expressed in the Mihai Eminescu's poems- the poetry of the author representing the spirit of Romanian civilization.

Keywords*: language, civilization, culture, lyricism.*

Susţin de o vreme ce se măsoară în câteva decenii că o ţară sau, mai curând, o civilizaţie existentă, oricare este luată în seamă – ceea ce revine, în fapt, la acelaşi lucru – numai şi numai atunci când ajunge să producă ceva, fie o invenţie, o nouă tehnologie, un fapt sau obiect de artă, o operă literară, anterior neîntâlnite ca realizări în istoria culturii şi civilizaţiei, va deschide un domeniu cu totul nou în ştiinţă sau în creaţia de artă ori, în sfârşit, face ştiut lumii faptul de a fi constituit terenul apariţiei unei revelaţii venită dintr-un spaţiu suprauman, metafizic, deschizându-se astfel orizontul unei cunoaşteri şi credinţe privind universalitatea fiinţării umane. Altminteri cultura, civilizaţia, fiinţarea etnică poate fi oricât de importantă, dar este văzută doar în calitate subsidiară, subordonată unei alte civilizaţii, esenţială pentru dezvoltarea istorică a umanităţii şi deci a structurii vizând o tot mai înaltă autodefinire a spiritului şi trăirii, atât de drept cât şi de fapt, a omului creat spre a aduce în lume chipul şi imaginea Divinităţii. Am fost făcuţi după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu, primind calitatea incomparabilă a libertăţii noastre care, spre a ne putea realiza cu adevărat întreaga potenţialitate a desăvârşirii, ne încarcă şi cu riscul eşecului total în deschiderea noastră către

Caius Traian DRAGOMIR - Diplomat, fost ministru, fost ambasador al României în Franţa, e-mail: ctdragomir@yahoo.com

împlinire şi bine.

Civilizaţiile greacă antică, romană-latină, egipteană antică, babiloniană, ebraică, sau chineză, hindusă, japoneză, arabă, dar şi civilizaţiile mai noi – italiană, franceză, hispanică, germană, engleză, olandeză, rusă, scandinavă, turcă, ori aparţinând altor lumi decât aceea euro-afro-asiatică, precum aceea aztecă, maya, inca, au fiecare dintre ele, dar şi unele diferite de cele menţionate aici, contribuţii absolut specifice la cultura şi istoria umanităţii, contribuţii fără de care definirea de sine a omului ar fi sărăcită până la a nu mai fi posibilă. Este imposibil de încercat a trasa, fie şi oricât de succint, la nivelul minim, acela al nucleului central, specific fiecăreia dintre contribuţiile datorate de istoria universală civilizaţiilor menţionate aici; de altfel ar fi şi inutil, întrucât aproape orice ar putea realiza cel puţin un inventar general incluzând valorile aduse în lume pe toate continentele prin inovaţiile în cunoaştere, creaţie şi dezvoltare a culturilor care, în ansamblul lor, alcătuiesc, formează, cultura universală. Există însă şi culturi nerealizate printr-o ofertă relativă, originală avansată universalităţii vieţii omului pe pământ? Probabil că răspunsul la această întrebare nu are cum fi altfel decât negativ, câtă vreme toate etniile, popoarele, ţările, civilizaţiile dispun de limbi proprii, alcătuind familii lingvistice dar care se constituie din limbi distincte, chiar dacă având nu rareori între ele remarcabile asemănări. O limbă distinctă are însă totdeauna şi capacitate suplimentară specifică de natură să îmbogăţească spiritul, intelectul sau sensibilitatea umană în general? Nu este sigur că o astfel de atribuţie culturală poate fi aflată în cazul tuturor limbilor, dar nici excluderea unei astfel de eventualităţi nu poate primi o garanţie cât de cât satisfăcătoare.

Contribuţiile specifice fiecărei culturi la ansamblul cultural uman în dezvoltarea sa istorică, precum şi la sporirea capacităţi creative omeneşti pot aparţine celor mai diferite domenii ale productivităţii fiinţei umane. Prin apariţia limbajului, însă, omul devine propriu zis om: tot prin urmărirea progresului spiritului ca fapt relevabil în limbaj, în dezvoltarea limbilor se poate ajunge mai direct, pe de o parte, la înţelegerea universalităţii manifestărilor şi trăirii umane şi, pe de altă parte, la recunoaşterea disjuncţiilor apărute în forma civilizaţiilor distincte, ca şi în formulele pe care acestea le relevă chiar în dezvoltarea modului lor de afirmare în unele şi aceleaşi domenii.

Dacă se citesc, în paralel, „Vechiul Testament'' în particular „Pentateuhul'' sau ,,Tora'', ,,Ghilgameş'', Homer - ,,Iliada'' şi ,,Odiseea'', Hesiod - ,,Munci şi zile'', ,,Teogonia'', ,,Fragmentele presocraticilor'' (Ediţie Diels, Krantz), Platon – Dialogurile, Aristotel – întreaga operă, Confucius - ,,Analectele'', Lao Tse - ,,Tao tő king'', Culegerile de texte buddhiste, , Vedele'' , se constată două lucruri simple şi, în acelaşi timp, stupefiante: în primul rând se constată – lesne că tot ceea ce este de o importanţă maximă pentru existenţa umană, pentru fiinţarea etică a omului în oricare dintre ariile de civilizaţie în care îşi află existenţa, pentru orientarea eforturilor sale spre apropierea de Divinitate, ca şi pentru cunoaşterea lumii naturale, terestre şi universale sunt spuse – şi scrise în texte de o perfecţiune niciodată apoi depăşită – de îndată ce limbajul este suficient dezvoltat spre a acoperi cu termeni exacţi toate conceptele concrete şi abstracte, privind întreaga creaţie ,,a tuturor celor văzute şi nevăzute''. Pe o asemenea bază un filozof precum Alfred Witehead a putut nota că „întreaga filozofie europeană constă din însemnări pe marginea paginilor lui Platon''. În al doilea rând, este evident, oricui face lecturile menţionate, că dincolo de toate deosebirile care disting filozofia, etica, principiile care stau la baza metodelor cunoaşterii, provenind atât din Occident cât şi din Orient, ele sunt elaborate aproximativ în aceleaşi epoci istorice, sunt expresia egalei structurări a limbilor în

care sunt scrise dar, mai ales, reflectă concepţii similare în plan filozofic, moral, psihologic, social şi în cel al principiilor conducerii. Diferenţa religioasă poate fi deosebit de netă însă, ca exemplu, ideile şi recomandările sociale, principiile morale sunt extrem de asemănător expuse, şi afirmate ca obligatorii, în ,,Pentateuh'', în „Analectele'' lui Confucius în textele buddhiste, precum şi în legile lui Solon sau în dialogurile platonice, în învăţătura pitagoreică, în „Etica nicomahică''şi „Politica'' lui Aristotel. Constituirea completă a unor limbi – greaca epocii antice, latina, chineza, hindi, japoneza, araba - conduc la elaborarea bazelor principiale proprii gândirii umane elevate, fundamentelor eticii, logicii, metafizicii. Toate civilizaţiile ulterioare, constituite după apariţia marilor limbi clasice, vor avea drept drum în gândirea filozofică, în mora-

lă, estetică, baza aşezată pe seama conceptelor structurate în timpul apariţiei limbilor care au făcut să se definească umanitatea omului.

Ce s-a întâmplat însă apoi? Evident, au apărut noi limbi. Când se poate vorbi însă de apariţia unor noi limbi? Numai şi numai atunci când respectivele limbi generează iar şi iar exprimarea poetică – înaintea exprimării poetice omul este un actor al comunicării adesea inferior în comunicare în raport cu alte fiinţe. Omul este om nu atunci când creează poezie, ori când se exprimă poetic – pur şi simplu folosind o limbă apărută prin poezie. Benedetto Croce spune că orice exprimare umană prin limbaj este poezie, însă nu o poezie pură, ci una contaminată de o voinţă pragmatică, devenită astfel, deci, proză. Observând origina limbilor clasice constatăm totdeauna întâietatea poeziei în primele texte importante. Versetele biblice sunt versuri dar, adevărata natură poetică a „Vechiului Testament'' se află, neîndoielnic, în Psalmii Regelui David. Edictele Senatului Romei au avut, aproape totdeauna, o formă incantatorie. Cum au evoluat limbile mai noi – în primul rând avem a ne gândi la română - , cele care au apărut după ce principiile gândirii filozofice, etice, fizice şi metafizice se elaborează în poezia ce a însoţit, sau urmat, apariţiei numelor date pentru concepte? Aceste noi limbi au adoptat formele poetice în calitate de forme pure ale exprimării dincolo de creaţia deja realizată şi concretizată în real, a marilor principii oferite dezvoltării nu doar a unei culturi, ci a umanităţii omului. Cultura şi civilizaţia italiană este cultura şi civilizaţia epocii lui Dante Alighieri şi a liricii lui Francesco Petrarca. Civilizaţia franceză parcurge un drum lung, al continuei creşteri, de la „Chanson de Roland'', la poezia lui Clement Marot, a Pleiadei, a lui Victor Hugo şi – de un deosebit impact cultural şi de civilizaţie, mai mult sau mai puţin pozitiv, a lui André Gide. Limba germană creează poezie prin Goethe, Schiller, prin Rilke. Evident, sunt nenumăraţi poeţi, în multe dintre secolele care jalonează fiecare civilizaţie, dar sunt foarte puţini cei care oferă valoare universală produsului civilizaţiei lor, pornind de la limba acelei civilizaţii, şi tot puţini sunt aceia marcând ireversibil, în modalitate poetică, atât civilizaţia, cât şi cultura apartenenţei lor – unii conferă substanţă existenţei umanităţii, ceilalţi dau forma şi spiritul nobil al unei existenţe în civilizaţiile în care ceilalţi, cei mai mari, au pus întreaga universalitate pe care omul o poate face să fie a sa. Creatorii de formă poetică a limbilor, culturilor şi civilizaţiilor au vizat în epocile mai vechi dramatismul ca mod poetic de existenţă – lirismul a fost prea puţin o vocaţie a omului aparţinând civilizaţiilor de continuatori ai unor mari înaintaşi – precum civilizaţia Italiei -, ori ale unor state puternice, preocupate de impunerea forţei lor complexe, creatoare de ştiinţă, de tehnologii, de inovaţia politică şi socială, precum Franţa, Italia, Statele Unite.

Civilizaţiei României i-au rămas lirismul, pentru elevaţia distinsă, dar şi pentru primejdiile acesteia. Poetul care a inspirat limbii române sensul supra-muzical liric, a făcut din cuvintele limbii române adevărate semnale de existenţă lirică a sufletului uman este, nici nu poate fi discutat acest lucru - Mihai Eminescu. S-a spus, stupid, că ar fi un romantic întârziat în realitate se dovedeşte a fi cel mai autentic – altfel spus cel mai mare poet liric al unor secole întregi de civilizaţie universală. Sub raport liric este inegalabil, comparat fie şi cu poeţii cei mai creativi din limbile care au produs valori maxime ale existenţei umane, dar sunetul, cuvântul, versul şi poemul lui Mihai Eminescu sunt toate lirism în starea cea mai pură, deci preschimbare a tuturor spuselor limbii sale nu în muzică – în emoţie muzicală, în transformare a exprimării cuvintelor într-o neoprită continuitate lirică. Există un enorm lirism în derularea replicilor din tragediile – mai puţin din comediile – shakespeariene, dar acesta este întrerupt de nevoia trecerii la schimbul de replici; la Shakespeare tragedia este tragedie, iar lirismul este decor. La Eminescu lirismul este substanţa unei forme de existenţă. Discuţiile stupid agresive asupra valorii poeziei eminesciene nu sunt decât frustrare venită din resimţirea incapacităţii de a percepe unicitatea.

caiete critice

Dana LIZAC

Mioriţa lui Alecsandri, în umbra lui Hermes (II)

Abstract

Misiunea spirituală a baciului-poet este rezumată în trei testamente, formulate ca trei lecţii pentru Mioriţa, discipolul ales ca succesor. Testamentul pentru ciobani vorbeşte despre relaţia poetului cu receptorii săi şi despre succesiunea într-un lanţ iniţiatic/poetic. Testamentul pentru oi ilustrează punctul de vedere hermetic şi pune în lumină natura paradoxală a existenţei.Testamentul pentru măicuţa bătrână şi portretul în alb-negru al ciobanului în tinereţe conturează traseul poetului hermetic pe drumul descendent al creaţiei şi pe drumul ascendent al receptării şi cunoasterii/realizării de sine.

Cuvinte-cheie: *Alecsandri, balada* Mioriţa*, Eminescu, cele trei testamente ale ciobanului mioritic, portretul ciobanului mioritic.*

The spiritual mission of the Moldavian shepherd-poet is enclosed in his three testaments, meant as three lessons for his chosen disciple, Mioritza. The testament for the other shepherds speaks about the poet's relation with the critical reception of his poetry and about the rules of succession in a poetic and initiatic chain. The testament for the sheep illustrates the hermetic point of view and gives an insight into the paradoxical nature of reality. The testament for his old mother, together with the black-and-white portrait of the shepherd as a young man, traces the hermetic poet's journey along the descending paths of creation and the ascending paths of critical reception and self knowledge/realisation.

Keywords*: Vasile Alecsandri, the* Mioritza *ballad, Mihai Eminescu, the three testaments of the shepherd in the Mioritza ballad, the shepherd's portrait as a young man in the* Mioritza *ballad.*

7. Lamentaţia mioarei şi misiunea spirituală a baciului. Revenind la *Mioriţa*: valorile care domnesc la stână sunt viaţa comunitară, cooperarea, responsabilitatea, sensibilitatea, gentileţea („Drăguţă mioară", „Drăguţule bace"), empatia („Ori eşti bolnăvioară?"), devotamentul, credinţa. Mioriţa este un discipol fidel, care începe să se maturizeze: încetează să mai manânce iarba verde a cunoaşterii hermetice şi începe să „cânte": plânsul înseamnă creaţie, ştim de la Eminescu („De plânge Demiurgos, doar el aude plânsu-şi") şi lamentaţia ei este o cântare elegiacă.

În cele trei zile, îşi însoţeşte stăpânul pe drumul creaţiei şi coboară cu el trei trepte ale lumii, ilustrate de apelativele care o însoţesc în baladă. „Cu lână plăviţă" înseamnă de culoare alb-argintie (argintul este una dintre culorile centralităţii şi ale lui Hermes, care este şi Mercur, argintul viu: în geografia poveştilor noastre există pădurea de aramă, de argint şi de aur, ca metafore ale celor trei lumi.) „Laie-bucălaie" (cu lâna albă şi cu botul şi extremităţile membrelor negre sau de culoare închisă - la fel ca

Dana LIZAC, e-mail: danalizac@hotmail.com.

ţăruşul de care e priponit calul lui Toma), se referă la locul în care, pe drumul manifestării, atmosfera începe să se întunece, şi opera se încheagă (marginea apei şi negrul zăvoi). Baciul o mai numeşte pe Mioriţa „bârsană" - ceea ce trimite la locul ei de origine şi la acelaşi spaţiu al negrului zăvoi.

Dar se mai întâmplă ceva: Mioriţa începe să dea dovadă de puteri profetice şi baciul o numeşte „năzdrăvană": năzdrăvan înseamnă în mitologia noastră populară şi „care are darul de a şti şi prevesti ce se va întâmpla". Mioriţa începe să vadă - fără să înţeleagă, deocamdată - în viitor şi către tărâmurile de jos, în valea întunecată unde baciul îşi va întâlni ucigaşii. Lamentaţia îi pare baciului exagerată: „gura nu-ţi mai tace", o mustră el cu blândeţe, cum la fel o mustră vocea auctorială. El ştie că împlinirea destinului lui trece prin lumea de jos şi deci teama ei este, dintr-un punct de vedere, inutilă.

Pentru cel care a păşit în lumea de jos, pentru poetul hermetic modern, stâna rămasă în urmă, Arcadia mitică, este universul tradiţiei poetice hermetice - şi în egală măsură, comunitatatea extrem de restrânsă a celor asemenea cu el, trăitori pe un nivel de existenţă mai înalt decât locuitorii câmpului de mohor: o lume moartă şi vie în acelaşi timp, care trăieşte în timp şi în afara lui, într-o dimensiune a veşniciei.

Mioriţa vrea să-l reţină pe baci, îi cere să-şi cheme apărători - în plan poetic să-şi întărească mecanismele de ocultare/încifrare, astfel încât secretul să nu poată intra în posesia celor nechemaţi.

Drăguţule bace,
Dă-ţi oile-ncoace,
La negru zăvoi,
Că-i iarbă de noi
Şi umbră de voi.
Stăpâne, stăpâne,
Îţi cheamă ş-un câne,
Cel mai bărbătesc
Şi cel mai frăţesc.

Din „al umbrei întuneric" la fel îl va implora pădurea pe Eminescu să rămână („O, rămâi, rămâi la mine") - pădurea în care păşesc, neauzite, „în taină" cârduri de cerbi (animale prin excelenţă hermetice) - lumea copilăriei, a naturii, a satului şi a poeziei populare, unde timpul se confundă cu veşnicia, anii „se par ca clipe,/ Clipe dulci se par ca veacuri". Dar, ca şi baciul moldovean, poetul nu îi va lua în seamă ruga: „Astfel zise lin pădurea,/ Bolţi asupră-mi clătinând; / Şuieram l-a ei chemare/ Ş-am ieşit în câmp râzând."

Misiunea baciului se întinde dincolo de comunitatea spirituală şi de cercul tradiţiei hermetice. Poetul nu cântă/ scrie numai pentru cei asemenea cu el - ci duce mesajul Zeului către muritori: nu numai către păstorii câmpeni din sate, dar şi către cei care trăiesc mai jos, în câmpul de mohor şi în cetăţile lui întunecate - oamenii „negri", ca Manea, Ungurean şi Vrâncean. Însă, spre deosebire de Ungurean şi Vrâncean, care au căzut în lumea de jos prin păcat, Moldovan coboară acolo cu o misiune. Datoria lui Hermes, poetul-păstor, este să coboare în văi după oile rătăcite şi în prăpăstii după oile pierdute, fiinţele lipsite de spiritualitate ale lumii căzute - şi să le aducă înapoi.

Muritorii lumii de jos nu pot coborî mai jos decât sunt: lumea lor este nadirul creaţiei. Ei pot să meargă numai în sus. Cei mai mulţi încearcă să se înalţe pe căile strâmbe ale orgoliului şi cupidităţii: cei mai mulţi poeţi din lumea de jos scriu pentru a se exprima pe ei înşişi şi pentru succes, cu ceea presupune acesta în accepţiunea lor. Păstorul are misiunea spirituală de a le „îndrepta" privirea către Adevăr, către universal, către cele eterne, către principii şi Zei („fericea stirpe fără moarte", cum îi spun muzele lui Hesiod) - de a le fi călăuză pe drumul de întoarcere, care e drumul paradisului recâştigat.

Acest drum este drumul receptării fireşti, drumul cunoaşterii. Pe acest drum, Hermes este călăuză: pentru că dacă pe de o parte el transmite muritorilor mesajele zeilor, pe de altă parte duce mesajele şi rugile lor către zei şi conduce sufletul prin lumea umbrelor către lumină. Drumul de întoarcere este, în acelaşi timp, şuvoiul de resorbţie la sine a Creatorului, într-o mişcare de autocunoaştere. Nota specifică gândirii hermetice este că Zeul/ Dumnezeu, deşi din punct de vedere metafizic distinct de lume, are nevoie de lume pentru a se defini pe sine şi

de Om pentru a-l recunoaşte în ipostaza lui de Creator: cunoaşterea lui Dumnezeu de către Om devine cunoaşterea de sine a lui Dumnezeu.[1] La fel şi poetul: pentru că receptorul îi cunoaşte opera, el se autocunoaşte, există ca Poet, creator şi opera lui devine Operă.

În lumea modernă poetul hermetic este un aed, un poet-profet venit „de sus" (şi din vechime) - care poartă pe faţă o mască de poet profan şi se prezintă în lume ca oricare dintre aceştia. Oricare receptor poate, prin forţe proprii, să încerce să-i devină succesor. Poetul hermetic funcţionează în ambele sfere de existenţă şi îşi poate căuta succesori în ambele: dacă în sfera tradiţiei are succesori direcţi, pe care îi investeşte el însuşi, în lumea profană poate avea succesori care au evoluat prin forţe proprii: din acest motiv, atât Miorița, succesorul ales şi executorul testamentar, cât şi cei doi ciobani criminali, care îl vor recepta pe Moldovan în lumea de jos, sunt priviţi de el ca succesori legitimi.

Cei trei sunt chemaţi să-i facă mormântul împreună: Ungurean şi Vrâncean îl vor pune în groapă, Miorița îi va pune fluierele la căpătâi. Nu se ştie însă dacă există şanse ca omorul să aibă loc aşa cum e plănuit. Ungurean şi Vrâncean sunt personaje şterse în baladă. Ceea ce este cert este faptul că discipolul ales este Miorița şi baciul, care pentru înzestrările ei o vede ca succesor, începe transmisia. Cele trei testamente pe care i le încredinţează sunt de fapt trei lecţii: lecţia despre transmisia iniţiatică (testamentul pentru ciobani), lecţia despre sacrificiul de sine al creatorului în creaţie (testamentul pentru oi) şi lecţia realizării de sine a creatorului prin sacrificiu de sine (testamentul pentru măicuţa bătrână).

Deşi par să conţină elemente contradictorii, toate cele trei testamente, cu destinatari diferiţi, spun adevărul. „Să le spui curat", „Şi-i spune curat", insistă baciul de fiecare dată. În felul lui încifrat, poetul hermetic spune întotdeauna Adevărul. Însăşi *Tabula Smaragdina*, text criptic, fundamental pentru tradiţia hermetică, începe cu cuvintele „Este adevărul adevărat, sigur şi fără putinţă de tăgadă".

Testamentul pentru ciobani: mormântul poetic

S-a discutat mult pe marginea faptului că Moldovan nu opune nicio rezistenţă faţă de ideea suprimării lui. Poziţia lui, văzută ca fatalistă, a ajuns să fie considerată ca reprezentativă pentru atitudinea poporului român faţă de viaţă. Exegeza baladei a pus în lumina sensurile mai profunde ale acestei viziuni existenţiale. Mircea Eliade, de exemplu, arată că voinţa ciobanului de a-şi transfigura moartea în „nuntă mistică" îi îngăduie să-şi biruie destinul, să-i schimbe sensul şi să impună un sens însuşi absurdului existenţei.[2] Iar Nicolae Steinhardt notează în marginea afirmaţiilor lui Eliade: „Ciobanul săvârşeşte o transmutaţie - marea operă a denigraţilor alchimişti - îşi transformă nenorocirea în taină mistică. Înfrânge soarta. Dă un sens fast nefericirii."[3]

În termeni poetici, eroul care iese cu pieptul gol, în câmp, înaintea ucigaşilor lui, este poetul care „iese în lume", se confruntă cu cititorii lui şi se expune receptării critice. Sacrificiul lui este un rău necesar şi are un revers profund pozitiv: de receptare depinde dobândirea statutului sau de Poet cu Operă. Problema nu este că receptorii îşi însuşesc secretul operei lui prin crimă, prin „moarte cu omor" - ci ceea fac ei cu acest secret. La stână, în comunitatea spirituală şi poetică toţi membrii sunt devotaţi transmiterii şi conservării unei cunoaşteri primite în ultimă instanţă de la Zeu. La încheierea operei, care presupune moartea poetului, el transmite demnitatea de şef al ierarhiei către un succesor ales, împreună cu responsabilităţile care decurg din ea. În lumea modernă însă, receptorii activi care recuperează fără ajutor, pe cale livrescă sau

1 Glenn Alexander Magee, *Hegel and the Hermetic Tradition*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2001, p. 10
2 *Mioara năzdrăvană,* în *De la Zalmoxis la Genghis-Han,* Editura Humanitas, Bucureşti 1995, p. 260.
3 N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992, p. 349.

Relief reprezentându-l pe Hermes cu un berbec şi cu caduceul. Secolul III e.n., Ephes.

Copie romană târzie după statuia lui Hermes Kriophoros, de sculptorul grec Kalamis (sec. V î.e.n.). Museo Barracco, Roma

prin pură intuiţie, Adevărul din opera unui înaintaş ar dori de prea multe ori să se bucure de statutul şi posesiunile pe care le are un maestru, să ocupe un loc de vârf într-o ierarhie poetică numai pentru a-şi satisface, în ultima instanţă, propriul ego.

Ceea ce lasă cu limbă de moarte Moldovan tovarăşilor săi şi Mioriţei este faptul că secretul hermetic nu trebuie expus ca atare sau folosit în interes personal în lumea de jos, ci, pentru a asigura continuitatea tradiţiei, trebuie întrupat într-o nouă opera, de aceeaşi factură cu cea din care a fost recuperat, o opera hermetică.

Care sunt caracteristicile unei astfel de opere? În primul rând structura, care reflectă imaginea hermetică a universului sau trimite la un astfel de model şi pune în evidenţă corespondenţele între cele de sus şi cele de jos, între lumea spirituală şi lumea materială. Apoi traseul circular sau „în buclă" pe care se desfăşoară scenariul, călătoria eroului sau mişcarea ideii în acest spaţiu. La acestea se adaugă o recuzită de imagini şi simboluri hermetice şi tradiţionale, împletite cu simboluri proprii, din care se articulează viziunea poetului. Materialul acestei opere îl constituie cuvintele limbii, care trebuie înţelese în complexitatea lor de conotaţii şi legături de sens şi etimologice (spre deosebire de „vorbele" limbii comune, care se folosesc în sens literal). Opera hermetică se caracterizează printr-o expresie încifrată cu mai multe straturi de semnificaţie - dar şi, cel puţin teoretic, printr-un anumit nivel de accesibilitate. În straturile exterioare, opera trebuie să fie o vorbire „pe înţeles" cum spune Cătălina, care să atingă coardele sensibilităţii oricărui receptor, indiferent de nivelul lui de viaţă şi de educaţie. Să-l facă să simtă că dincolo de ceea ce înţelege el există şi alte sensuri, să-l facă să viseze, să gândească, să-şi ridice ochii spre înalt. O operă hermetică autentică e produsul unui artist impersonal, care nu se promovează pe

sine, ci „exprimă Adevărul" în cuvintele lui Eminescu, care coboară în lume cu o misiune spirituală şi aspiră să-şi călăuzească receptorul pe un drum ascendent al cunoaşterii şi transformării. Poetul hermetic fiinţează într-o tradiţie, este o verigă într-un un lanţ al transmisiei: opera lui se leagă de şi validează opera unui înaintaş - şi este validată, la rândul ei, de opera unui succesor.

Revenind la îngroparea lui Moldovean, dacă trupul său mort sau ipoteticul sicriu reprezintă opera lui, mormântul va fi opera succesorului: o nouă formă materială în care se înveleşte nucleul dur, de conţinut, al operei şi prin care el continuă să trăiască în tradiţie.[4]

Vântul, când a bate,
Prin ele-a răzbate
Ş-oile s-or strânge,
Pe mine m-or plânge
Cu lacrimi de sânge.

Noua operă trebuie să asigure dăinuirea aceloraşi valori („Să mă-ngroape/ Aice pe-aproape") să garanteze continuitate în conducerea comunităţii (Să fiu tot cu voi"), coeziunea acesteia („...oile s-or strânge"), păstrarea secretului („Să-mi aud cânii"), mai pe scurt, într-o nouă formă să menţină viu spiritul comunităţii şi al tradiţiei. Baciul vorbeşte despre transmisia iniţiatică şi despre generaţiile de succesori: când va bate vântul, adică se va rosti duhul Zeului, acesta va sufla prin fluierele de la căpătâiul lui Moldovan (în opera lui), cântecul se va face auzit în opera succesorilor lui (Ungurean şi Vrâncean). Oile, discipolii începători de la stână, îi vor recunoaşte prezenţa în opera succesorilor şi îi vor continua mesajul cu adâncă empatie, „cu lacrimi de sânge", vor deveni rapsozi, poate.

Mesajul Zeului se propagă aşadar (virtual) de-a lungul a trei generaţii de succesori: baciul moldovean - Mioriţa (succesorul direct) - Ungurean şi Vrâncean. Prin continuarea influenţei poetice şi spirituale de-a lungul mai multor generaţii de receptori şi succesori baciul moldovean devine cu Poet Operă şi Maestru.

Testamentul pentru oi: nunta cu mireasa neagră

La momentul testamentului, problemele receptării nu sunt relevante pentru oile de la stână, care trăiesc în Arcadia, sau în Edenul poetic de dinainte de cădere. Ele nu trebuie să ştie altceva decât că baciul lor a murit de moarte bună: din acest motiv el îi cere Mioriţei: „iar tu de omor /să nu le spui lor". Oile nu sunt receptori propriu-zis, cu ochii deschisi, ci auditori şi transmiţători fără înţelegere - prin adeziune, conformitate, empatie, credinţă.

La stâna lucrurile nu se spun direct şi baciul vorbeşte în alegorii:
Să le spui curat
Că m-am însurat
C-o mândră crăiasă,
A lumii mireasă;
Că la nunta mea
A căzut o stea;
Soarele şi luna
Mi-au ţinut cununa.
Brazi şi păltinaşi
I-am avut nuntaşi,
Preoţi, munţii mari,
Păsări, lăutari,
Păsările mii,
Şi stele făclii!

Ceea ce trebuie să înveţe Mioriţa din acest testament, pe care trebuie să-l transmită mai departe, este să privească realitatea din punctul de vedere hermetic. Acest punct de vedere este situat în afara şi deasupra contrariilor, pe care le îmbrăţişează în simultaneitate, punând în evidenţă natura pradoxală a existenţei. Creaţia este o nuntă

4 "Mormântul" este şi un gen literar, produs al Franţei secolului XVII - o culegere de texte de diverse forme poetice pentru a onora memoria unui defunct ilustru, parte din ceremonialul funebru. Eminescu debutează într-un fel de *tombeau poétique* - broşura omagială *Lăcrămioarele învăţăceilor gimnasisti din Cernauţi la mormântul prea iubitului lor profesor Aron Pumnul, repausat într-a 12/24 ianuarie 1866*, distribuită în timpul slujbei de înmormântare.

şi o moarte, un proces în care creatorul se sacrifică şi se împlineşte pe sine în acelaşi timp. Această moarte-nuntă este altă moarte decât moartea prin transmisia iniţiatică („moartea bună", firească) şi decât cea prin receptare, care este „moartea cu omor" .

Privită din polul material, creaţia înseamnă coborârea ideii din sferele abstracte, încarnarea, întruparea, naşterea la viaţă - aşa cum sufletul, condus de Hermes, străbate sferele de sus în jos pentru a se încarna pe pământ într-o fiinţă omenească, un nou-născut. Atracţia ideii pentru materie, dorinţa de expresie, este o iubire devoratoare pentru spiritul unui artist. Nunta spiritului cu materia înseamnă opera, ieşirea din virtualitate a ideii, realizarea, materializarea, însăşi viaţa.

Privind din polul opus, spiritual, nunta spiritului cu materia presupune o involuţie: coborârea şi degradarea, învelirea în învelişuri din ce în ce mai dense, până la „coagularea"/„fixarea" într-o formă materială compactă, solidă şi opacă (un obiect, o operă). „Soma-sema", sună un adagiu platonic, trupul este mormânt. Poemul scris pe o filă de hârtie este mormântul ideii, opera (în ansamblul ei, corpusul) este cadavrul/ mormântul poetului. Pe drumul de sus în jos, pentru poetul care vine dinspre Adevăr, ideea se opacizează, devine de nerecunoascut, se pierde: creaţia este o cădere, o decădere, o degenerare, o desfigurare, o întunecare, o întomnare, o vestejire, o uitare, un somn, o moarte a ideii în materie. Materia în forma ei degradată, în stare solidă, de ultim înveliş material, este ţărâna, „a lumii mireasă". Pentru poet, materia este Limba, care în ipostaza ei degradată, de vorbire, este ultimul înveliş - şi cel exterior - al unei opere al cărui nucleu ideatic rămâne învăluit.

Steaua care cade la nunta ciobanului mioritic şi care îl reprezintă - este aceeaşi cu Luceafărul care se aruncă în mare, îmbracă văluri succesive, îşi confecţionează un personaj, un trup, un veşmânt, un chip, o mască şi coboară, trecând pe marginea ferestrei (echivalentă cu Poarta Pământului) în cămara Cătălinei, receptorul lui îndărătnic şi pasiv.

Nunta poetului cu limba se petrece în interiorul tradiţiei hermetice. Naşii sunt Soarele şi Luna, marile simboluri hermetice pentru principiile Solve şi Coagula. Preoţii - vârfurile, culmile muntoase, sunt marii înaintaşi din tradiţia universală (cuvântul preot vine din latinescul *presbyter*, care înseamnă om mai în vârstă, înaintaş). Nuntaşi sunt copacii, siluetele poeţilor din codrul tradiţiei naţionale. Lăutarii - păsări, păsările - sunt ceilalţi poeţi, mai mari şi mai mici, fiecare cu cântecul lui, fie ei discipoli, succesori, transmiţători, rapsozi, mici poeţi...

În loc de flăcări, pe făcliile de nuntă ard stele. Făcliile întăresc simbolistica principiilor Solve şi Coagula, a direcţiilor ascendentă şi descendentă. Este vorba despre două stele, deci, steaua căzătoare a creaţiei şi a operei şi steaua urcătoare a receptării, autocunoasterii şi Operei. Aceleaşi două stele vor fi cele două ipostaze ale Luceafărului: Luceafărul de dimineaţă, cel care precede zorile cunoaşterii şi Adevărului - şi Luceafărul de seară, cel care marchează crepusculul creaţiei şi care mai este denumit „Steaua Ciobanului".

Despre drumul înapoi, care duce de la pământ la cer, va fi vorba în cel de al treilea testament.

Testamentul pentru măicuţa bătrână: nunta cu mireasa albă

Cine este măicuţa bătrână?

Măicuţa se prezintă ca o fiinţă dublă. Pe de o parte este o femeie de la ţară, care poartă brâu. Pe de altă parte (ca orice mamă, la urma urmelor) - este o ipostază a Mumei, a zeiţei-Materie: Terra Mater, Geea, Natura, zeita cea mai bătrână, din care toate au purces - haosul, apa primordială, marea care va deveni în creştinism Fecioara Maria. Ea există de dinainte de timp şi de dinainte de lume. În sânul ei începe să se formeze o reţea de linii de forţă ce vor alcătui canavaua pe care se va broda manifestarea: urzeala şi băteala lumii, liniile verticale ale corespondenţelor între sus şi jos şi cele orizontale, care vor marca treptele lumii sau sferele de existenţă. De aici atributul zeiţei

de „Cea-cu-brâul": brâul ei este cingătoarea Venerei şi Brâul Maicii Domnului. În manifestare, acest brâu va deveni un pod, un râu, un drum pe mare, un codru prin care se trece din lumea întunecată de jos în lumea senină de sus.

Să mai notăm că Maia (în mitologia greacă una dintre pleiade, nimfă din Arcadia asimilată de romani cu Terra) este mama lui Hermes. Numele ei este înrudit cu μαῖα (maia), termen de adresare respectuoasă faţă de o femeie bătrână, de la μήτηρ (mētēr"- „mamă"): *măicuţă*, cum se spune la noi la ţară. Măicuţa ciobanului Mioritic are o ipostază telurică, dar şi una celestă - ca în basmele noastre, în care sub un chip de femeie bătrână se ascunde Sfânta Vineri şi dincolo de ea, zeiţa Venera din vechime. Firele care alcătuiesc brâul ei sunt şi traseele fiului ei Hermes între cer şi pământ.

Portretul ciobanului: omul alb şi omul negru

Măicuţa îi face un portret fiului: literal este un tânăr frumos, svelt, cu faţa albă, ochii negri, părul negru şi mustaţa blondă. Fiecare trăsătură e ilustrată printr-o metaforă:

Mândru ciobănel,
Tras printr-un inel
Feţişoara lui,
Spuma laptelui;
Mustăcioara lui,
Spicul grâului;
Perişorul lui,
Peana corbului;
Ochişorii lui,
Mura câmpului.

O astfel de combinaţie în mod obişnuit nu există în realitate: faptul că ciobanul are părul negru şi mustaţa blondă e un prim semn că portretul e simbolic. În încercarea de a-l descifra să privim prin ochii lui Eminescu, care va dezvolta aceste trăsături la eroii lui. Pentru el, părul negru şi ochii negri sunt marca gânditorului, a celui care porneşte din straturile exterioare/inferioare ale obiectului material (întunecat, opac) şi desface „negrul giulgi" al materiei pentru a elibera ideea luminoasă înfăşurată în el. Corbul, mâncătorul de cadavre, pe care îl vedem în unele reprezentări alchimice ciugulind ochii şi creierii dintr-un un craniu, este emblema etapei *nigredo*, când cadavrul intră în descompunere. În ordine poetică, acest personaj este receptorul care începe să descompună şi să asimileze obiectul/ opera poetică a înaintaşului pentru a elibera din el ideea, structura, corpul de lumină, Adevărul, Opera. Ochii negri sunt capacităţile de cunoaştere; părul negru - gândurile; pana corbului - zborul gândirii. Călin este un „zburător cu negre plete", Arald este un „zeu cu ochii negri", Luceafărul în a doua sa apariţie are părul negru care îi cade în viţe pe umeri. Gânditorul are pentru Eminescu o înfăţişare demonică.

Pe de altă parte, faţa (expresia) şi mustaţa (aşezată deasupra gurii) - sunt ambele legate de exprimare, de expresie, de capacităţile creatoare. Omul spiritual, creatorul, are părul blond, la fel cu Luceafărul în prima sa apariţie, angelică.

La o privire mai atentă, observăm că metaforele care exprimă două dintre trăsături se reduc la un model de tip „ciorchine" (*spuma* şi *mura*, care sunt conglomerate de sfere) - în timp ce celelalte două (*pana* şi *spicul*) se reduc la o schemă de tip „brăduţ" sau „creangă". Două trăsături sunt albe (*spuma* şi *spicul*) şi două sunt negre (*pana* şi *mura*): portretul nu este în nici un fel o înşiruire întâmplătoare de trăsături fizice.

Am arătat mai înainte că ciorchinele, conglomeratul, simbolizează fructul, rodul, „coagularea" operei, în termeni alchimici. Creanga, pe de altă parte, ca şi copacul - este un simbol al ramificării, al manifestării, al creaţiei - şi un substitut al creatorului.

Trăsăturile acestui portret arată deci către un om negru şi un om alb - şi către o opera neagră şi una albă. Fiul măicuţei, al Maiei, Hermes, este şi una şi alta - e un Harap-Alb, un poet hermetic, care îndeplineşte amândouă rolurile. Pe drumul descendent este omul alb (poetul, fiinţa spirituală, deţinătorul Adevărului) care se cunună, la capătul ciclului creator, cu mireasa neagră (opera, forma materială). Pe drumul ascendent este receptorul în ascensiune, omul negru, care se cunună, prin cunoaşte-

re, cu mireasa albă, Opera. Drumul acesta coincide cu drumul de întors al poetului care se autocunoaşte şi care devine Poet - omul alb care a devenit negru prin cădere, mortul înmormântat în operă, care învie, se înalţă şi se cunună cu aceeaşi mireasă albă (Opera). Pe acest drum, în ipostază de Hermes psihopomp, poetul îi este călăuză receptorului pe drumul cunoaşterii, prin tenebrele lumii de dincolo, spre lumină - aşa cum Luceafărul îşi conduce receptorii cu gândurile lor: „...pe mări/ Răsare şi străluce,/ Pe mişcătoarele cărări/ Corăbii negre duce". Pe drumul ascendent, receptorul şi poetul, drumeţul şi călăuza, sunt una.

Cu gândul la acest drum de întoarcere spre eternitate, cândva, în romanul său *Craii de Curtea Veche*, hermetistul Mateiu Caragiale îl va face pe Pirgu, Mercur, spiritul lumii de jos în cea mai josnică ipostază (dar „îndreptat", întors din drumul lui, mergând dandaratelea), călăuza celor trei crai pe drumul morţii şi al veşniciei: „Şi plecam tustrei pe un pod aruncat spre soare-apune, peste bolţi din ce în ce mai uriaşe în gol. Înaintea noastră, în port bălţat de măscărici, scălămbăindu-se şi schimonosindu-se, ţopăia de-a-ndaratelea, fluturând o năframă neagră, Pirgu. Şi ne topeam în purpura asfinţitului..."

Prin Operă poetul se ridică la statutul de Poet - şi credem că la aceasta se referă atributul „tras printr-un inel". Expresia românească „tras ca prin inel" înseamnă zvelt, care se înalţă graţios. Aici credem că e vorba de inelul - sau coroana - Operei, deseori simbolizată în reprezentările hermetice de litera O şi de chipul rotund al lunii. Prin Operă poetul îşi dobândeşte existenţa ca Poet, Hyperion, Soare, pe cerul poeziei.

Unde se termină *Mioriţa* ?

Măicuţă bătrână,
Cu brâul de lână,
Din ochi lăcrimând,
Pe câmp alergând,
Pe toţi întrebând
Şi la toţi zicând
„Cine-a cunoscut
Cine mi-a văzut
Mândru ciobănel,
Tras printr-un inel?

Unde îşi caută măicuţa bătrână fiul? Pe câmp, ne spune balada. Pe care câmp? - ne întrebăm. Sunt două câmpii în geografia *Mioriţei*, una în cer şi una pe pământ. Nu poate să-l caute pe câmpia întunecată de jos, în lumea materială, pe câmpul de mohor printre oamenii obişnuiţi - nici chiar în negrul zăvoi, pentru că acolo ciobanul nu mai e un tânăr ciobănel - e matur, bogat, cu operă, baci, şef de stână.

Îl caută deci sus, pe câmpul ceresc, pe lunca luminată şi pe plai. Măicuţa bătrână, care locuieşte în centrul lumii, caută un fiu care s-a dus ucenic la stână şi nu s-a mai întors acasă. Noi ştim că a urcat muntele cu o turmă de miei, pentru că de acolo l-am văzut coborând la începutul baladei. Zeiţa, la rândul ei, îşi caută fiul - Limba Română îl

caută pe poetul născut din pântecele ei printre Poeţii de pe culmi şi întreabă dacă printre aceştia este cunoscut şi recunoscut: acolo unde tradiţia naţională urcă în universal, printre brazi şi păltinaşi, între ulmii de pe creste ai lui Toma Alimoş, „urieşii culmilor", printre stele, „luceferii prieteni" ai lui Eminescu, „vecinii" lui în eternitate, cum zice el către un receptor indiferent: „mă cunoşteau vecinii toţi/ tu nu m-ai cunoscut".

Momentul acestei căutări nu este însă acelaşi pentru cele două ipostaze ale mamei poetului. În lunca luminată şi pe plai Măicuţa îşi caută fiul înainte de începutul propriu-zis al baladei, înainte de începutul ciclului creator, când acesta abia plecase de acasă, urcase muntele şi nu devenise încă poet. Pe câmpia din cer Zeiţa îşi caută fiul la sfârşitul baladei, după sfârşitul ciclului creator, când urmează încununarea şi consacrarea, cand poetul e înviat, înălţat, din nou tânăr şi bun de mire: în acest fel, finalul baladei se suprapune peste partea de dinainte de început, iar firul epic se brodează pe un traseu în buclă, sau în spirală.

L-a văzut cineva pe copilul pierdut, ştie cineva ce s-a întâmplat cu el? E cunoscut poetul, recunoscut, receptat, a devenit Poet, s-a realizat? Răspunsul lui Moldovan este şi pentru măicuţă şi pentru Zeiţă: a avut noroc, s-a cununat cu o fată de crai pe-o gură de rai - şi da, această fată este însăşi Opera. Măicuţa va primi vestea cu credinţă şi se va bucura. Ea nu trebuie să ştie că fiul ei s-a făcut poet şi are soarta poeţilor, care nu se mai întorc acasă pentru că nu au viaţă personală şi pentru care realizarea de sine se clădeşte pe sacrificiul propriei existenţe. Nu trebuie să ştie că o astfel de cununie strălucită este întotdeauna o cununie post - mortem, după încheierea operei, în cer, în lumea spirituală. Nu trebuie să afle despre prima nuntă, nunta necesară cu mireasa neagră:

Iar la cea măicuţă
Să nu spui, drăguţă,
Că la nunta mea
A căzut o stea.

Zeita, pe de altă parte, nu e interesată de sacrificiul de sine al poetului. Acesta este numai un preţ firesc pentru dobândirea vieţii adevărate, a vieţii eterne. Din sacrificiul de sine, poetul bătrân iese înălţat, regenerat, întinerit, „transmutat", în termeni alchimici, mire spiritual cununat cu mireasa lui de lumină.

Nunta cu mireasa albă va avea loc tot în sânul tradiţiei hermetice şi va avea aceiaşi participanţi ca nunta cu mireasa neagră. Soarele şi Luna vor lipsi însă ca naşi pentru că, întruchipând de această dată Poetul şi Opera, ei vor fi înşişi mirii. La nunta cu mireasa neagră căzuse o stea. La nunta cu mireasa albă va urca pe cer o stea. Despre aceasta, balada nu ne vorbeşte, dar ne vorbeşte Eminescu:

Icoana stelei ce-a murit.
Încet pe cer se suie;
Era pe când nu s-a zărit,
Azi o vedem, şi nu e.

Steaua este poetul viu, în acţiune, Luceafărul care „tremură", licăreşte pe cer, „se-aprinde", se stinge, urcă si coboară, în ipostazele lui de Eosphoros şi Phosphoros, Luceafărul de dimineaţă şi Luceafărul de seară - poetul care îşi indeplineşte neobosit misiunea lui artistică şi spirituală, Hermes mesager şi psihopomp, zeul cu caduceul şi mielul. Icoana stelei este chipul lui din eternitate, cel de Poet cu Operă, oprit din lucrare, soare/ stea rece, Hyperion, mirele Lunii, care la sfarsitul poemului *Luceafărul* răsare şi ea pe cer, „liniştit/ Şi tremurând din apă." Câtă vreme poetul este viu şi opera e în facere, nu se poate distinge coerenţa, geometria, unitatea care constituie Opera - şi nici statura adevarată a Poetului. Aceasta devine clară numai de la distanţă, după ce opera s-a încheiat, procesul creator a încetat şi poetul, mort, a renăscut prin operele urmaşilor lui şi s-a înălţat la cer. Intre un moment şi altul pot să treacă, metaforic, mii de ani - dar în ce îl priveşte pe Moldovan, el are în Mioriţa un discipol demn de el, asa ca nunta lui cu mireasa de lumină nu va întârzia să se întâmple. Şi alţi urmaşi nu vor întarzia să se iveasca: la scurtă vreme după publicare, copilul Eminescu va citi balada *Mioriţa* în *Lepturariul* lui Aron Pumnul şi această întâlnire îi va marca destinul.

caiete critice

Bianca BURŢA-CERNAT

L'aventure politique de Panaït Istrati

Résumé

Lucrarea de faţă îşi propune să aducă în atenţie un Panait Istrati în a cărui operă aventura are multiple şi profunde valenţe. Dincolo de pitorescul exotic, aventura istratiană presupune, de exemplu, aderenţa la social şi la politic. Trecând în revistă diferitele episoade ale „aventurii politice" istratiene – de la implicarea (înainte de Primul Război Mondial) în mişcarea sindicală şi de la publicistica sa socialistă de tinereţe până la decepţia de după întoarcerea din URSS –, vom încerca să schiţăm câteva linii dintre cele ce compun profilul complex al unui dilematic, pentru care a opta definitiv pentru un drum sau altul echivalează cu un blocaj existenţial mortificant. În cazul lui Istrati, „aventura" (implicit aceea politică) nu este o formă de labilitate, de inconstanţă, o expresie a superficialităţii spiritului, ci un mod de a asuma complexitatea şi nuanţa, un refuz al oricărei simplificări dogmatice.

Cuvinte-cheie: *aventura socialistă, refuzul dogmatismului, literatura şi politicul, autenticitate, ficţiune şi non-ficţiune.*

Notre travail propose l'image d'un Panaït Istrati dans l'oeuvre duquel l'aventure a des significations multiples et profondes. Au delà du pitoresque exotique, l'aventure istratienne suppose, par exemple, l'adhérence à la dimension sociale et politique (de l'existence et, en même temps, de la littérature). À force de passer en revue les différents épisodes de «l'aventure politique» d'Istrati – à partir de son adhésion au mouvement ouvrier (avant la Première Guerre Mondiale) et de ses articles pro-socialistes écrits dans la jeunesse jusqu'à la déception d'après le retour du voyage en URSS –, on va ébaucher quelques lignes du profil complexe de cet homme dilématique, du point de vue duquel opter définitivement équivaut à un blocage existentiel mortifiant. Pour Istrati, «l'aventure» (y compris l'aventure politique) n'est pas une forme de labilité, d'inconstance; ce n'est pas l'expression de la superficialité de l'esprit, mais une manière d'assumer la complexité et la nuance – ce qui conduit à un refus sans appel de toute simplification dogmatique.

Mots-clefs*: L'aventure socialiste, le refus du dogmatisme, la littérature et l'engagement politique, l'authenticité, fiction et non-fiction.*

On associe d'habitude la biographie et la littérature de Panaït Istrati à l'idée d'aventure – à laquelle s'ajoute, d'une manière plus ou moins explicite, la suggestion de l'exotisme et du sensationnalisme. C'est l'un des nombreux clichés de la réception critique auxquels l'auteur a dû faire face dès le début. Mais dans l'œuvre de Panaït Istrati l'aventure a des significations multiples et profondes. Au delà du pittoresque exotique, l'aventure istratienne suppose, par exemple, l'adhérence à la dimension sociale et politique (de l'existence et, en même temps, de la littérature). N'oublions pas qu'avant

Bianca BURŢA-CERNAT – Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu", e-mail: bianca.cernat2015@gmail.com

d'écrire ses premiers récits en prose, qui lui ont value le succès littéraire des années '20 et le prestige de «Gorki balkanique», c'est-à-dire avant de devenir l'auteur de *Kyra Kyralina* ou d'*Oncle Anghel*, Istrati se fait remarquer comme journaliste, dans l'intervalle 1906-1916, lorsqu'il est assez active dans la presse roumaine d'orientation socialiste et notamment dans *România muncitoare*. A cette époque-là, il publie environ cent articles, couvrant des registres assez variés: notes de presse, reportages, commentaires à partir de différents faits divers de la vie sociale ou politique, portraits dédiés à quelques amis du mouvement socialiste, pamphlets, articles polémiques etc. Et il est à noter que, parmi tous ces textes-là, il y a beaucoup qui voisinent de près avec la littérature.

On n'a pas assez insisté sur la liaison possible entre ces articles de jeunesse (qui, au moins en partie, pourraient être lus comme échantillons en prose) et la littérature fictionnelle – ou bien autofictionnelle – que l'auteur écrira plus tard. Dans le cas d'Istrati, l'aventure de l'écrivain commence par l'aventure du journaliste; et, en dépit de ses apparentes rêves d'évasion, sa prose puise en effet dans le tourment du présent sociale et politique. En ce sens, je pense qu'il serait édifiant un exercice de (re)lecture qui se proposerait de décoder les enjeux politiques, polémiques, subversifs de l'aventure littéraire istratienne. En imaginant toute une série d'aventures qu'il place soit dans un passé légendaire, soit dans des lieux exotiques (au bord de la Méditerranée, en Egypte, en Syrie et ainsi de suite), l'écrivain a caché dans le filigrane de ses récits un code que j'oserais de qualifier comme politique. Un tel code s'averre plus évident dans des romans tels que *Les Chardons du Baragan*, *La Maison Thüringer* ou *Le Bureau du placement*, tandis que dans autres livres de l'auteur il est plus subtile. De ce point de vue, les narrations aux haïdouks appartiennent à une catégorie intermédiaire, ou le sous-texte politique, dissimulé par une stratégie de la parabole, trahit une hésitasion entre l'explicite (la thèse) et l'implicite (la suggestion).

Par exemple, dans le roman *Domnitza de Snagov*, narration où l'histoire et la légende s'entremêlent, le déroulement de l'action se voit compliqué par une intrigue politique. Les haïdouks ne sont plus des héros fabuleux, ils sont devenus des haïdouks modernes, une sorte d'agents secrets qui, en s'infiltrant partout, se sont engagés dans une action de recrutement d'adeptes, suivant le modèle des organisations secrètes de l'époque de 1848. Ces personnages d'Istrati vivent dans des conditions très semblables à un phalanstère, bâti selon les règles de l'idéale «société harmonique» imaginée par un utopiste comme Ch. Fourier – modèle que l'on a expérimenté d'ailleurs aussi dans l'espace roumain, aux années '30 du XIX ème siècle (il s'agit du phalanstère de Scăieni). En fait, beaucoup d'idées avancées par les personnages de *Domnitza de Snagov* montrent l'influence de Fourier – la dénonciation de la morale traditionnelle et l'affirmation de la nécessité d'une contra-morale,

de même que la plaidoirie en faveur de l'émancipation de la femme, la description des rapports d'innéquité propres à une société de la «voracité générale» où bien l'utopie d'une «société festive». Il ne serait pas sans intérêt une analyse de l'utopie istratienne inscrite dans les livre de fiction de l'auteur et, également, dans les différents prises de position du journaliste, y compris une analyse du recul d'Istrati, dans certains circonstances, devant la malignité de l'utopie devenue réalité historique.

«L'aventure politique» d'Istrati se déroule à travers différents épisodes – à partir de son adhésion au mouvement ouvrier (avant la Première Guerre Mondiale) et de ses articles pro-socialistes écrits dans la jeunesse jusqu'à la déception d'après le retour du voyage en URSS. Ce sont des faits qui composent la biographie intellectuelle et le profil complexe d'un homme et d'un écrivain du point de vue duquel opter définitivement équivaut à un blocage existentiel mortifiant. Pour Istrati, «l'aventure» (y compris l'aventure politique) n'est pas une forme de labilité, d'inconstance; ce n'est pas l'expression de la superficialité de l'esprit, mais une manière d'assumer la complexité et la nuance – ce qui conduit à un refus sans appel de toute simplification dogmatique. Il ne veut adhérer à rien (et on lui a fait souvent ce reproche), puisque toute adhésion définitive risque de mener à la pétrification de l'esprit et de la sensibilité, autrement dit, au fanatisme. Vues les circonstances de sa biographie – son statut d'orphelin pauvre, son enfance et sa jeunesse vécues parmi les marginaux de la société roumaine de l'époque, de même que, un peu plus tard, l'hostilité qui a accompagné ses débuts comme journaliste et comme écrivain dans la Roumanie bourgeoise et fermement anti-gauchiste –, il est probable que Panaït Istrati n'aurait pu choisir que la voie du combat socialiste. Mais il faut ajouter que le socialisme d'Istrati n'a rien à faire avec la doctrine socialiste; c'est plutôt une forme d'humanisme, d'idéalisme. D'ailleurs, ni le socialisme d'un écrivain comme Nikos Kazantzakis, amis d'Istrati, ne semble être autre chose qu'un humanisme, bien que l'option de l'écrivain grec soit plus articulée du point de vue de la doctrine. En tout cas, tous les deux montrent la même confiance dans les valeurs humanistes du socialisme et la même «mystique» de l'engagement, doublée et – on doit le souligner – minée par une doute presque obsessive, propre à un croyant non-dogmatique. Très critique à l'adresse des règles et du fonctionnement du monde bourgeois, Istrati s'engage également dans une polémique avec ses camarades de combat socialistes, lesquels il avertit souvent, par exemple, que l'humanité n'est pas tout simplement partagée entre les riches et les pauvres, mais aussi entre les gens qui, du point de vue de l'esprit, sont libres et ceux qui restent, en toute situation, des esclaves – «L'esclave pauvre reste esclave même s'il devient riche, car je ne réduit point le terrible problème de la vie à une assiette d'haricots; tandis que l'homme libre reste libre même dans la prison», écrit Istrati dans un texte-credo de 1924.

Comment est-ce qu'on a considéré – surtout dans l'espace occidentale – cette mobilité de l'esprit de Panaït Istrati après la parution de la *Confession pour vaincus* (1929)? On le sait bien, comme un acte de trahison. Après ce moment de tournure, les anciens amis littéraires d'Istrati, qui l'avaient fortement soutenu quelques années auparavant, et même le plus important de ses protecteurs, Romain Rolland, n'épargneront aucun reproche à celui qui a eu l'audace d'exprimer ses doutes à l'égard de l'utopie soviétique. Dans une lettre de 1933 adressée a A.G. Viatkin, Romain Rolland écrit: «Istrati n'est rien de plus qu'un écrivain de grand talent, qui a un coeur ardent et déréglé, aucune valeur de jugement, objectivité nulle, un tempérament toujours emporté par ses amours, ses haines, ses caprices, il est la prou des gens qu'il rencontre et des événements. Je l'ai connu, après qu'il avait tâcher de se suicider par désespoir, j'ai été frappé de son génie artistique qui s'ignorait, je l'ai encouragé à écrire et je l'ai fait connaître. Il m'a témoigné une affection débordante; et puis après, il s'est irrité contre moi, parce que je condamnais sévèrement ce qu'il a écrit contre l'URSS».

La dernière lettre (datée le 28 mars 1935) que l'auteur de *Jean-Cristophe* adresse à son ami renié commence par cette phrase: «Non, il n'est pas question que nous nous voyions maintenant, Istrati». Pour que le paragraphe ultime close – en guise de pierre tombale – l'histoire d'une amitié littéraire: «Malheureux que vous êtes, quelle folie vous tient donc englué dans la politique, où vous ne comprenez rien, où vous n'avais jamais rien compris! (...) Une fois pour toutes, retirez-vous de l'action! Vous n'y faites que du mal, aux autres et à vous. Ecrivez vos récits! Si'il est un salut pour vous, il ne peut être que dans l'art». Deux semaines plus tard, le 16 avril 1935, enterré dans un cimetier bucarestois, Istrati «se retire» définitivement «de l'action».

Mais au delà du «cas Istrati», est-qu'il est vraiment possible qu'un écrivain, surtout un écrivain de l'Est, s'affirme en Occident en dehors de toute implication et de tout contexte politique? En quelle mesure le climat politique peut influencer (peut favoriser ou non) le destin littéraire d'un écrivain qui vient d'une culture marginale? L'aventure littéraire d'un tel écrivain est-elle séparable de l'aventure politique?

Je veut m'arrêter, avant de finir ce court exposé, sur quelques possibles implications politiques et geopolitiques de la relation (littéraire et amicale) établie entre Panaït Istrati et son protecteur français (qu'il considère, au moins jusqu'à un certain moment, comme un maître/*magister*) Romain Rolland. L'un des lieux communs de l'exégèse de l'œvre d'Istrati est l'obsession de la figure symbolique du Père, surtout du Père absent et cherché comme repère existentiel tout à fait nécessaire. En particulier, la relation entre Rolland et Istrati a été examiné comme relation entre le Père et le fils. Dans une préface qui accompagne le volume de correspondance Istrat-Rolland – préface intitulée *Passion et politique* – Roger Dadoun met en question ce type d'interprétation psychanalytique:

«Cependant, fixer Rolland dans une attitude paternelle et Istrati dans une posture filiale, quelque intérêt réel que puisse offrir ce type traditionnel de rapport, risquerait de laisser échapper la dimension la plus forte de la relation Istrati-Rolland, qu'on pourrait qualifier de *dimension énergétique* ou *passionnelle*. (...) Il conviendrait, croyons-nous, d'y relever une dimension fraternelle déterminente: à la fois, pourait-on dire, une dimension géméllaire (union et complicité des jumeaux) et une dimension autrement meurtrière, celle des frères ennemis. Et la fraternité que nous cherchons ici à introduire est celle de la passion».

Dadoun incline à voir en Rolland une structure également «passionnelle» comme celle de son correspondant roumain, sauf que, dans le cas de l'auteur de *Jean-Cristophe*, cette passionnalité, mieux controllée, se cache derrière le masque fallacieux de la rationalité. De ce point de vue, la relation des deux écrivains est perçue comme symétrique, alternant le sentiment de la «géméllarité» et celui de la concurrence. Mais les ressemblances psychologiques ou spirituelles n'impliquent pas des statuts sociaux ou des positions symétriques à l'intérieur de la relation «de pouvoir» qui préside, d'une manière insidieuse, sur tout échange intersujectif. On dirait que Roger Dadoun ignore les différences – assez nombreuses – qui séparent les deux écrivains. La subtile demonstration polémique de Dadoun propose comme alternative au modèle de la relation entre le père et le fils (relation de subordination et de domination) – en fonction de laquelle on a interprété l'interraction entre Rolland et Istrati –, un modèle de la communication «fraternelle», qui impliquerait un équilibre des forces, harmonisation et réciprocité, conformément à une eschatologie de nuance chrétienne qui prévoit l'instauration du monde idéal de la fraternité sans clivage. Il est vrai qu'Istrati lui-même dépeint souvent un tel monde sans classes ou castes, à l'intérieur duquel l'antinomie entre les forts et les faibles soit annulée; mais il n'en parle pas comme d'un monde possible, mais comme d'un monde désirable, comme d'un idéal qui ne doit pas être tout à fait mis dans la réalité, mais – tout simplement – faire un peu plus supportable le Mal et, par conséquent, faire survivre une humanité naturellement impar-

faite. «*La dimension énergétique* ou *passionnelle*» du discours d'Istrati dans la correspondance entretenue avec Romain Rolland renvoie vers un scénario plus compliqué que celui d'une communion fraternelle (et même «géméllaire») brouillée par des épisodes qui actualisent une adversité latente.

Roger Dadoun ignore l'assymétrie dans la relation entre Rolland et Istrati; et, ainsi, il refuse, d'une manière implicite, à formuler les données du problème en termes des rapports de pouvoir, même si le titre de son analyse, *Passion et politique*, fait semblant de ne pas exclure une telle dimension. L'exégète évoque les disensions politiques intervenues entre les deux écrivains après la parution de la *Confession pour vaincus*, où Istrati avoue la nécessité de se réorienter «vers une autre flamme». Mais Istrati et Rolland ne sont pas séparés – comme o pourrait le croire – seulement par un accident biographique, par une option politique individuelle ou par une telle conjoncture historique; non, ce qui les sépare est, en fait, l'Histoire même – l'histoire personnelle et également l'histoire collective. Car les expériences d'un homme qui vient de l'Est sont, sans doute, très différents par rapport à celles d'un citoyen occidental. Mais les différences ne seraient pas tellement dramatiques si elles n'impliqaient, en plus, une valorisation discriminatoire: du point de vue symbolique, l'Est représente la Marge dédaignée, tandis que l'Occident est le Centre – en reconnaissant son infériorité, le premier fait tous les efforts possibles pour que son existence soit reconnue, confirmée, légitimée par l'Occident. La relation entre l'Est et l'Ouest ne peut être qu'assymétrique, même si parfois la Marge se révolte, en demandant la reconnaissance de son existence et de son identité, et même dans la situation heureuse d'un dialogue accepté. En dépit de toute valeur, en dépit de toute force de persuasion, le succes (ou bien l'aventure) d'un écrivain de l'Est ne dépend pas de ce qu'il réussit à faire, mais de la générosité de celui, plus fort, qui se trouve

dans la situation d'accepter ou de repousser. Car c'es le Centre qui impose les règles. La relation entre Panaït Istrati et Romain Rolland s'inscrit, d'une manière exemplaire, dans une narration qui a comme sujet l'aventure de l'Est survivant en marge de l'histoire et s'efforcant dramatiquement à se syncroniser avec l'Ouest et à devenir visible pour un Centre qui décide les règles de jeu. D'une part, du point de vue du marginal, il s'agit, dirait-on, d'un rapport d'*amour-haine*, capable de mettre en fonction (dans les termes d'un Rolland Barthes) un mécanisme du «désir» constamment frustré et, par conséquent, constamment réactivé. D'autre part, du point de vue de celui qui s'identifie au Centre, la relation entretenue avec l'Est, avec la Marge est une relation condescendente, d'exigeante compassion, préscriptive et, à la rigueur, punitive; cela suppose la pratique constante de l'exercice du soupçon et la distance prophylactique par raport à l'Autre. Dans la narration du rencontre d'Istrati et de Romain Rolland, il ne s'agit point de «fraternité» ou de «géméllarité», mais – en termes métaphoriques – il s'agit d'un amour-passion qui se heurte de la générosité condescendente – et, d'ailleurs, rigoureusement conditionné – de l'objet du désir. Il advient cependant quelque chose qui modifie, dans une certaine mesure, ce scénario, puisqu'à un moment donné, après son retour de l'URSS, Istrati cesse d'être représentatif pour la condition soumise et adaptable de l'écrivain de l'Est par rapport aux expectations occidentaux: payant son geste par le déchirement intérieur, il refuse de se légitimer par (auto)colonisation et, au risque de l'exclusion, il décide de rester lui-même.

(Ce texte a été présenté dans le cadre des ouvrages de la Conférence annuelle de l'Association de Littérature Générale et Comparée de Roumanie, Bucarest, le 15 juillet 2016)

Ana CRĂCIUNESCU

Tourism advertising – a converging *place* of contemporary cultural and economic identities

Abstract

In this paper we are trying to demonstrate by empirical qualitative research methods that tourism advertising reveals to the consumer as a consumption place as well as a place of cultural identity and assertion. As the consumerist society commoditized culture on a daily basis, we believe that semiotics can transform these hyper-real places of consumption – tourism commercials – into places of contemplation. Therefore, we have coined the syntagm prospective reading of the product, *which recognizes tourism advertising as a discourse to be decoded through reading in order to achieve an economic act. At the same time, the paradoxes of tourism and the historical background of nowadays lifestyles and mentalities, lead us to the idea that tourism advertising as a place exhibiting identities, represents the chance of preserving local culture and traditions. Last but not least, our aim is also to demonstrate that tourism advertising represents a converging point of both cultural and economic issues and identities that can no longer be analyzed separately.*

Cuvinte-cheie: *publicitate turism , discurs , cultură , identitate , consum.*

In this paper we are trying to demonstrate by empirical qualitative research methods that tourism advertising reveals to the consumer as a consumption place as well as a place of cultural identity and assertion. As the consumerist society commoditized culture on a daily basis, we believe that semiotics can transform these hyper-real places of consumption – tourism commercials – into places of contemplation. Therefore, we have coined the syntagm prospective reading of the product, *which recognizes tourism advertising as a discourse to be decoded through reading in order to achieve an economic act. At the same time, the paradoxes of tourism and the historical background of nowadays lifestyles and mentalities, lead us to the idea that tourism advertising as a place exhibiting identities, represents the chance of preserving local culture and traditions. Last but not least, our aim is also to demonstrate that tourism advertising represents a converging point of both cultural and economic issues and identities that can no longer be analyzed separately.*

Keywords*: tourism advertising, discourse, culture, identity, consumption.*

I. Introduction

In this paper we envisage to draw a general perspective on the challenges that the very *place* of a commercial occupies in a scientific realm at a global scale. On one hand, this aspect is due to the complexity of its means of construction and on the other, to the socio-economical and cultural background that accompanies the very existence and production of advertising within capitalist society.

In the case of tourism advertising, we find that beyond its natural structure and primordial purpose in the economic circuit

Ana CRĂCIUNESCU, „Ştefan cel Mare" University of Suceava Romania, e-mail: anna_c00@yahoo.com

as well as in the communication network, the commercial as a research object represents the *place* that carries out a cultural mission. In our opinion, either if the commercial is constructed by cultural means and it carries out a cultural mission at the same time, it constitutes a travelling object that facilitates and translates cultural facts (traditions, local customs), taboos and significations. Thus, the cultural markers that characterize and constitute the economic purposes in the case of tourism advertising showcase this type of commercial as a discourse of converging patterns and theoretical paradigms. In the following pages, we are trying to demonstrate that the discourse of tourism advertising represents a common field of cultural issues that reflect the economic and historical shifts in the consumerist society of the past decades.

II. Erasing boundaries of consumption. Tourism advertising as a means of expressing contemporary cultural issues

We may say that tourism as a `modern-primitive` gesture of *place* consumption, erases the boundaries of otherness, reuniting communities from the inside but also from the outside of the nation-states. In Dann's opinion, ``tourism, in the act of promotion, as well as in the accounts of its practitioners and clients, has a discourse of its own`` (Dann, 1996: 2). As the discourse is highly imbedded in language and politics, that is in the cultural as well as in the economic, it means that tourism advertising is the *place* where power relations also emerge. At the same time, tourism advertising can be regarded as an international arena of creating *identity* and reinforcing the concept of community. Yet, in our opinion, in the post-Fordist society, the very commercial is a *place* of *identity* consumption, as it translates different cultural patterns from one receiver to another, either in terms of brand or in terms of cultural particularities of a certain community.

As *the media is the medium* (M. McLuhan), in this case, tourism advertising is at the same time a medium, a place and, above all, a sign. These concepts lead to three possible research approaches: from *media* perspective, from *cultural studies* perspective and from *semiotic* perspective. In the light of the first perspective, tourism advertising sets clearly its position and role within the communication process (R. Jakobson) and the media machine («la machine médiatique», P. Charaudeau). In the second case, the issue can be included within a double perspective; one regards power relations and the colonial picture of nowadays political, ethnical, racial and genderized map. In this case, the community portrays itself as ``relational rather than a categorical concept, defined both by material social relations and by symbolic meanings. Communities are context dependent, contingent, and defined by power relations; their boundaries are created by mechanisms of inclusion and exclusion`` (McDowell, 1999: 100). The other perspective may touch upon the research object of related disciplines, such as cultural geography and its intersections with cultural studies or media studies that might be taken into consideration in the aim of better defining the commercial in itself as a *place*. Finally, the semiotic perspective reinforces the idea that the commercial is not only a place of consumption, but also of signification. In this light, we assert that the *signifier / signified* dichotomy replaces the epistemologies of former colonized vs. colonizer relations.

In the following lines, we are trying to demonstrate that the very core of a commercial structure is tributary to semiotics, which strives again on the complexity of tourism advertising as an act of signification. In this respect, some scholars agree that ``tourism is not just a commodity to be consumed outside everyday social space, It is a social sign based on representation as a recital of touristic activity of the advertising discourse`` (*apud* Dann, 1996: 22).

As Linda McDowell asserts, contemporary major shifts on the international arena occurred as social relations, perceptions on

time, space and labor started to change. This lead not only to the spread of various disciplines and epistemologies, but also to a multilateral overview within research and the researched object:

„At the end of the twentieth century, the profound reorganization of space and time that is taking place, albeit unevenly, through the development of global communications and information technologies has, for some at least, priced social relations and gender divisions free from the hold of specific locales, recombining them across huge space-time distances in hitherto unforeseen ways. These changes, migrations and movements − of capital, people and ideas − have placed new questions about the specialization of everyday life at the centre of contemporary social theory in a wide range of disciplines" (McDowell, 1999: 168-9).

In fact, in the same author's words, ``the new paradigms begin with historical contact, with entanglement at intersecting regional, national and transnational levels``(apud *Ibid*: 209).

It is already acknowledged that the advertising industry must correspond and update continuously to the new paradigms and historical shifts within society in order to adapt to the consumer's demands. In its own turn, tourism represents a great industry that developed on the historical background of labor stages that succeeded the Industrial Revolution, impacting economy, as well as creating psychological, cultural and conceptual paradigms and mentalities at the level of leisure vs. labor dichotomy. Tourism challenges the paradigms of global communication and erases boundaries of consumption, at least at the level of perception, convictions and capital flow (including here flow of information, people, cultural and financial capital and so on). The very place of touristic activities − the *touristic destination* − shapes in the consumer's minds as a projective place of freedom and liberty of

choice. This projective place encodes images, either linguistic or visual, that media translates through certain promotional strategies, as we are going to see later in this paper.

Tourism engenders a ``communicating environment``, revealing beyond its general discourse the narrative of a destination not only in terms of a projected *paradisiacal place* (intangible) or *a consumption place* (tangible), but also as an act of enunciation of a certain community, that is of a certain culture, registered by media eventually, as a visual identity:

„Tourism [...] is `a communicating environment`. It is an industry that revolves around differences in power and truth (p. 334). Tourism is a constructed and constructing entity (p. 357), a commodity which speaks, a communicator and shaper of society's ideology (p. 359). Through tourism people escape to new story lands, realities are symbolized in words and visual images (p. 334), destinations assume a narrative style (p. 364), even monuments constitute a form of speech (p. 348)`` (Dann, 1996: 25).

If „places ascribed with meaning involve a certain 'embodied knowledge' (Bourdieu), translated in a series of behaviors and attitudes molded within the locality and eventually reflected in style and language" (McDowell, 1999: 102), tourism advertising represents a *place* that is imbued in cultural significations. The Media become~~s~~ responsible for rendering these cultural significations through representative images `programmed` to linger in the consumer's minds until the arrival at the destination.

Image, at a larger extent, became not only a question of visual identity, performing in nowadays society as a cultural marker that once turned in an act of consumption has been transformed into a commodity. Image also became the primordial support for media in order to transmit the ideologies of postmodernity. In other words, the 'society of spectacle' (Debord 1994) showcased the significance of consumption and advertising as the main aspects of economic and urban development (McDowell, 1999: 159). As tourism is highly recognized as an activity of westerners emerging from urban centers, the image of the destinations, especially exotic ones, is translated through a certain visual pattern that encourages self-consumption, on one hand, transforming the mere cultural aspects into commodities. On the other hand, the paradox of tourism may rise at this point, as tourism advertising may be the only chance of preserving minor cultures and languages, for instance. In this sense, tourism advertising creates what scholars coined as its own lexicon, or *the promotional language of tourism* (Dann, 1996), that is no longer tributary to post-war paradigms, yet serving an economic and a cultural purpose at the same time. As scholars such as Baudrillard ``have pointed to the rise of hyper-reality, where images have become even more important than reality as places are marketed through the construction of image and fantasy`` (McDowell, 1999: 159), we can still maintain the fact that commercials as hyper-real structures and places of consumption can become a postmodern expression of cultural preservation.

Preservation through promotion might be the new paradigm of tourism studies, in the context where we also regard tourism advertising as the result of the *sociolinguistic correlation of tourism as language of recreation* (Dann, 1996). The postmodern vision of tourism le~~a~~d sociologist J. Urry, for instance, to conclude that ``commoditized culture is consumed, not in a state of contemplation, but of distraction`` (*Idem*: 18). At the same time, the author opines that hyper-real places of tourism consumption can put an end to tourism. *Placelessness* as the postmodern sensation may substitute *place* whilst ``physical boundaries evaporate`` (*Ibid*.). In this case, tourism advertising as virtual contemplation of certain destination might appear as an illusory form of tourism activities and destination consumption.

Yet, in our opinion, the promotional language of tourism represents a~~n~~ universal, impersonal and *sine qua non* language accomplishing the function of preservation and transmission of the cultural particularities of a certain community. From this point

of view, we assert that tourism advertising is the greatest history page ever registered by mechanical reproduction means at an international scale that generates within the deep structures of significations a counterposition to globalization, yet through globalizing means. As in Friedman's opinion, ``globalization is not about the flow or movement of culture. Culture does not move. It is not a substance. Rather we must investigate the relation between global social processes and the practices of social reproduction, and identification/representation of the world, the processes by which meaning is attributed in specific social contexts distributed in the global arena`` (*apud* McDowell, 1999: 205). Mass-media − the globalizing engine − appears in this case as the technical support of global social processes that focus on particular cases in order to render within the specific promotional language the cultural dialectics of various communities.

III. The role of semiotics in tourism advertising

Whether we analyze the importance of preexisting or (non)-implicit semiotic strategies in the case of audio and visual pre-trip media (Dann, 1996) or written and visual pre-trip media (*Ibid*.), it is clear that the function of *sign* impacts beyond the promotional language of tourism. Signification trespasses the basic structure of marketing strategies, creating a deeper layer of meaning that transforms the commercial into a discourse in itself.

Some authors argue that the language of tourism can shape tourism as high culture through persuasion means that are tributary to the accuracy of disciplines such as rhetoric:

„Tourism is not a basic need like food or shelter, but it is a want, an envy, a desire, *something which can be converted into a must by the art of persuasion* (Boyer and Viallon, 1994: 7). Moreover, since such persuasion depends on greater knowledge and experience in the addresser, the language of tourism may be regarded as a `rhetoric of moral superiority` (MacCannell, 1989a: 9)" (our emphasis Dann, 1996: 64).

Yet, semiotics acts like a marker that stands out as a signifying object carrying out a meaning. In McDowell's opinion, „a nation is a cultural artifact, constructed through maps, flags, buildings, monuments, common customs, sport and political rhetoric in order to include is citizens in a common project" (McDowell, 1999: 195). In the case of tourism, the object is either the touristic destination or a sight to be gazed upon and becomes a cultural artifact once it has been rendered through semiotic means. Semiotics transforms these objects into mere signs that most frequently stand for another object. Hence, the power of symbol cannot be contested whether we agree or not that it comes in opposition or in cohesion with the sign.

In order to further demonstrate the role of semiotics within advertising as an economic process, we here mention French scholar Jean-Michel Floch, the author of a book in which marketing meets semiotics in an un-separated dialectics. Ch. Pinson, estimated in his Foreword that semiotics was about to become one of the greatest qualitative method of advertising creation and commercial design (Floch, 1999). Marketing seizes the market's opportunity, evaluating the consumers' behavior and trends, whilst semiotics adds emotional and cultural value through strategies that must showcase the unique selling proposals of the product, in the most appropriate language. It is by creating these landmarks into the consumers' minds that a campaign fails or succeeds. The couple marketing-semiotics works side by side in order to veil or unveil cultural signification of apparently well-packaged destinations. Moreover, the techniques employed at the visual and textual as well as verbal, non-verbal and para-verbal levels, appeal to different stimuli and enhance psychological factors. This aspect is very important as the touristic destination might be evaluated as a *tangible* product whilst the object that it stands for (such as freedom, vacation, relaxation, fun, discovery etc.) is certainly evaluated as *intangible*.

At the same time, tourism advertising as a virtual place situated in-between two realities (the reality of home and the reality of the destination) advocates the advantages of hyper-real cultural consumption. The inverted process of commodifying culture through media represents the recreation of the destination's cultural landmarks through the process of symbolization and semiotization. In this respect, we have integrated the passive activity of contemplating tourism commercials as a type of cultural consumption, under the name of the *prospective reading of the product* (Crăciunescu, 2015).

IV. Conclusions

In a postcolonial understanding, Linda McDowell asserts that ``the ways in which nations are represented and imagined are fluid and are made and remade under different historical circumstances`` (McDowell, 1999: 195). Yet, the empires of hyper-real mass-communication emerge on a postmodern background that changed perspectives on representational images, consumption and eventually selfness/otherness. The consumerist society molded different lifestyles and mentalities; therefore, the financial market must adapt to the various communities, that is, to the various identities and cultures. At the same time, cultural capital, in Bourdieu's terms, cannot be achieved in the absence of these financial factors. Our scientific incursion is meant to reinforce on the relation between economic and cultural capital, that is, between marketing and semiotics within advertising. Hence, the example of tourism advertising that represents a mere hyper-real *place* enlightening the discourse of cultural identity preservation as it reveals cultural aspects of nations or communities. At the same time, another important step to the inverted process of commodifying is represented by the presence of the promotional touristic language as well as the presence of *sign* as part of a process of signification and symbolization. Actually, the *prospective reading of the product* showcase tourism advertising as a cultural product, designed to be contemplated and appreciated for the cultural information provided beyond the persuasive strategies.

Bibliografie

- Bourdieu, P. (1989) Social space and symbolic power, *Sociological Theory*, 7, 14.-25.
- Boyer, M.; Viallon, P. (1994) *La Communication Touristique*, Presses Universitaires de France, Paris.
- Charaudeau, P. (2005) *Les médias et l'information*, Éds. De Boeck Université, Bruxelles.
- Crăciunescu, Ana (2015) „O reinterpretare a icono-textului. Noi provocări ale publicităţii audio-video din turism", in *From Manuscript to E-book*, (ed.) Grădinaru, Camelia et *al*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", ISBN 978-606-714-211-2, Iaşi.
- Dann, G. (1996) *The language of tourism: a sociolinguistic perspective*, CAB International, UK.
- Floch, J-M. (2005) *Sémiotique, marketing et communication: sous le signes, les stratégies*, P.U.F.
- Jakobson, R. (1963) *Essais de linguistique générale*, Seuil, Paris.
- MacCannell, D.; MacCannell, J. (1982) *The Time of the Sign*, Indiana University Press, Bloomington.
- McDowell, Linda (1999) *Gender, Identity and Place. Understanding Feminist Geographies*, Polity Press, UK.
- McLuhan, M. (1994) *Understanding Media. The Extensions of Man*, MIT Press, USA.
- Péninou, G. (1972) *Intelligence de la publicité. Étude sémiotique*, Robert Laffont, Paris.
- Saussure, F. (1998) *Curs de lingvistică generală*, Polirom, Iaşi.
- Urry, J. (2011) *The Tourist Gaze*, Sage Publications Ltd. UK.
- Urry, J. (1995) *Consuming Places*, Routledge, London.